

**СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

На правах рукопису

ХАВАЛІЦ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.13:343.98:343.326

**ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПРИ
РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

Цимбал Петро Васильович

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Луцьк – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ.....	14
1.1 Стан наукового дослідження проблеми розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру.....	14
1.2 Поняття та сутність кримінальних правопорушень терористичного характеру.....	22
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2 РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЇ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ЗАКОННІСТЮ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ.....	42
2.1 Здійснення прокурорського нагляду на етапі внесення відомостей про вчинення кримінальних правопорушень терористичного характеру до Єдиного реєстру досудових розслідувань	42
2.2 Координація прокуратурою взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру	71
2.3 Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно- розшукову діяльність на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру	85
Висновки до розділу 2.....	102
РОЗДІЛ 3 РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЇ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ЗАКОННІСТЮ НА НАСТУПНИХ ЕТАПАХ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ	104

3.1 Реалізація функції прокурорського нагляду при проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру	104
3.2 Наглядова діяльність прокурора при повідомленні про підозру у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру	137
3.3 Нагляд прокурора за законністю застосування заходів забезпечення кримінального провадження при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру	151
3.4 Прокурорський нагляд за законністю на етапі закінчення досудового розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру.....	172
Висновки до розділу 3.....	183
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	190
ДОДАТКИ.....	222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГСУ	-	Головне слідче управління;
ДСК	-	для службового користування;
ЄРДР	-	Єдиний реєстр досудових розслідувань;
ЖЄО	-	Журнал єдиного обліку;
ЗМІ	-	засоби масової інформації;
КК	-	Кримінальний кодекс;
КПК	-	Кримінальний процесуальний кодекс;
КУпАП	-	Кодекс України про адміністративні правопорушення;
МВС	-	Міністерство внутрішніх справ;
НПУ	-	Національна поліція України;
ОВС	-	органи внутрішніх справ;
ООН	-	Організація Об'єднаних Націй;
ОРД	-	оперативно-розшукова діяльність;
ОРЗ	-	оперативно-розшукові заходи;
ОТЗ	-	оперативно-технічні заходи;
РАЦС	-	реєстрація актів цивільного стану;
СБУ	-	Служба безпеки України;
СОГ	-	слідчо-оперативна група;
ЦК	-	Цивільний кодекс.

ВСТУП

Злочинність все частіше набуває організованих форм, способи вчинення та приховування кримінальних правопорушень ускладнюються і, як наслідок, – з кожним роком збільшується кількість нерозкритих, в тому числі заздалегідь спланованих тяжких та особливо тяжких злочинів, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв, вогнепальної зброї, радіоактивних речовин та інших засобів. Актуальною видається вказана проблема у зв'язку із складною ситуацією в східних регіонах України, наслідком якої є захоплення заручників, цивільних та військових об'єктів, загострення суспільно-політичної обстановки та людські жертви.

З огляду на вказані обставини, останнім часом до Кримінального кодексу України було внесено низку доповнень. Окрім терористичного акту (ст. 258 КК України), КК України передбачає відповідальність за такі кримінальні правопорушення терористичного характеру як: втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1); публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2); створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-4); фінансування тероризму (ст. 258-5).

Кількість вказаних кримінальних правопорушень продовжує збільшуватись. При цьому, за даними статистики лише в 42,5% випадків досудове розслідування щодо таких кримінальних правопорушень закінчилося судовим розглядом. Вказані обставини обумовлені значними труднощами під час практичного вирішення оперативними й слідчими підрозділами питань, пов'язаних з виявленням терористичної діяльності, особливостями проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, визначенням найбільш оптимальних напрямів розслідування та закінчення таких кримінальних проваджень.

Одним із засобів подолання цих негативних явищ, гарантування прав особи при розслідуванні кримінальних правопорушень, у тому числі й терористичного характеру, є прокурорський нагляд. Водночас, значення наглядових функцій

прокуратури на стадії досудового розслідування останнім часом актуалізувалося у зв'язку з переглядом ряду усталених в теорії кримінального процесу положень та інститутів.

Вказані вище обставини спонукають із сучасних позицій на базі нового КПК України та Закону України «Про прокуратуру» розкрити зміст та особливості реалізації функції прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Вивченню теорії та практики питань, пов'язаних з діяльністю прокурора у кримінальному процесі, присвятили окремі свої праці такі науковці, як Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, В.П. Бахін, І.Л. Бородін, А.Я. Дубинський, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, П. М. Каркач, І.С. Ковальчук, О. М. Литвак, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, І. Є. Марочкін, О.Р. Михайленко, М.І. Мичко, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, Г.В. Попов, М.С. Туркот, П.В. Цимбал, Ю.М. Черноус, О.Г. Шило, В.П. Шибіко, П. С. Элькінд та інші.

Проблеми криміналістичної характеристики та розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру досліджувались такими вченими як Ю.М. Антонян, В.Д. Арсеньєв, О.В. Баулін, Р.С. Белкін, В.К. Весельський, В.К. Гавло, Н.Ф. Жогін, А.В. Іщенко, Ю.Ф. Кваша, О.Б. Комарницька, В.В. Літвін, В.Г. Лукашевич, Г.М. Мінковський, Р.В. Мукоїда, В.А. Образцов, О.В. Сав'юк, А.М. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, С.А. Шейфер та інші.

Слід зазначити, що розробленню окремих теоретичних та практичних аспектів прокурорського нагляду при розслідуванні окремих видів злочинів присвячені дисертаційні дослідження М.В. Косюти, М.П. Курило, В.В. Кулакова, Л.С. Жиліної, М. І. Скригонюка, Г. П. Середи, Р.Р. Трагнюка, В.І. Бабенка, О.В. Мельника, Я.М. Толочко, Є. О. Шевченка, Г.В. Попова, Р.М. Білоконя, М.І. Зубрицького, В.О. Кучера, О.С. Козачук та інші.

Однак, незважаючи на численні публікації, жодна із них на монографічному рівні не присвячена наглядовій діяльності прокурора за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру. Крім того, зазначена діяльність потребує перегляду з огляду на прийняття нових

нормативно-правових документів, що регламентують діяльність органів прокуратури та її взаємовідносини з іншими суб'єктами кримінального провадження.

Отже, актуальність обраної теми дослідження полягає в узагальненні теоретичних розробок і практичного досвіду розкриття та розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, розробці загальної концепції протидії їм на стратегічному та тактичному рівнях засобами прокурорського реагування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження спрямована на досягнення завдань, передбачених Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленою Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. Дослідження виконувалось відповідно до Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи, затвердженого Указом Президента України від 12 січня 2011 року № 24/2011; п. 2.2. Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015; Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ на період 2010-2014 рр., затверджених наказом МВС України № 347 від 29 липня 2010 р., згідно із Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2011-2015 рр., затвердженими постановою загальних зборів Національною академією правових наук України 24 вересня 2010 р. № 14-10 (зі змінами, внесеними постановою загальних зборів від 5 березня 2012 року № 4-12), а також планами науково-дослідної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки 27 листопада 2014 року, протокол № 4.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розкриття, на основі узагальнення наявного теоретичного матеріалу, результатів аналізу слідчої та

судової практики, сутності діяльності прокурора при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, розробка на цій основі пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Мета дослідження обумовила постановку і вирішення таких задач:

- визначити стан наукового дослідження проблеми розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру;
- з'ясувати правову природу кримінальних правопорушень терористичного характеру;
- окреслити особливості здійснення наглядових функцій органів прокуратури на етапі внесення відомостей про вчинення кримінальних правопорушень терористичного характеру до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- визначити особливості координації прокуратурою взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру;
- розкрити зміст функції нагляду прокурора за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру;
- визначити зміст наглядових повноважень прокурора за проведенням слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру;
- окреслити особливості здійснення наглядових повноважень прокурора при повідомленні про підозру у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру;
- з'ясувати процесуальні особливості реалізації функції прокурорського нагляду під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру;
- розкрити особливості діяльності прокурора на етапі закінчення досудового розслідування кримінальних правопорушень терористичного

характеру.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Предмет дослідження – прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Методи дослідження. При проведенні дисертаційного дослідження для вирішення поставлених задач використовувалися у комплексі такі загальнонаукові та спеціально-правові методи: *діалектичний метод* – для наукового пізнання соціально-правових явищ в їх суперечностях, розвитку та змінах, що сприяло розумінню об'єкта дослідження (підрозділи 1.2 – 3.4). Специфічність мети та завдань дослідження визначили використання таких методів: *історико-правовий* – для визначення історичних і правових засад діяльності прокурора у розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру (підрозділ 1.1); *логіко-юридичний* – для опрацювання норм КПК України та інших нормативно-правових актів з метою обґрунтування пропозицій щодо їх зміни і доповнення (підрозділи 2.1 – 3.4); *догматичний* – при тлумаченні юридичних категорій, поглиблення та уточнення понятійно-категоріального апарату (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2); *формально-логічні методи* – при співставленні норм КПК України та інших нормативно-правових актів, а також обґрунтуванні висновків та пропозицій, отриманих за результатами дослідження; *порівняльно-правовий* – для проведення теоретичного аналізу норм КПК України та законодавства інших країн щодо особливостей наглядової діяльності прокурора у кримінальному провадженні (підрозділи 2.2, 3.3, 3.4); *системного аналізу* – при розгляді особливостей діяльності прокурора під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру (підрозділи 2.1 – 3.4); *статистичні методи* – для узагальнення результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень (справ) (у всіх підрозділах дисертації); *соціологічні методи* – при анкетуванні працівників прокуратури щодо проблемних питань прокурорського нагляду за додержанням

законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру (у всіх підрозділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені результати анкетування 208 працівників прокуратури Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Харківської, Херсонської областей за 2014-2015 рр.; узагальнені дані вивчення 115 кримінальних проваджень (справ) про кримінальні правопорушення терористичного характеру за 2010-2015 рр. у таких регіонах України як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Херсонська області; аналітичні матеріали МВС України, офіційні дані Державної служби статистики України, Генеральної прокуратури України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає як у самій постановці проблеми, так і способі її вирішення. За характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних питань здійснення наглядової діяльності органів прокуратури при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення і висновки:

вперше:

– обґрунтовано доцільність посилення прокурорського нагляду при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, яка визначається такими чинниками, як обсяг повноважень, межі компетенції прокурора, функціональні напрямки діяльності слідчих та оперативних підрозділів, відповідний процесуальний порядок реагування на заяви та повідомлення про вчинення терористичних дій;

– висвітлено характерні порушення кримінальних процесуальних норм на етапі внесення відомостей про кримінальні правопорушення терористичного характеру до ЄРДР та під час застосування окремих запобіжних заходів, а також прогалини законодавства, що регламентує цю діяльність, та сформульовано

пропозиції щодо внесення змін та доповнень до ч. 2 ст. 278 КПК України та до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

– встановлено найбільш розповсюджені порушення норм КПК України при проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру та розроблено відповідні рекомендації щодо ефективного здійснення прокурорського нагляду.

удосконалено:

– класифікацію принципів взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру: дотримання законності, конституційних прав і свобод громадян; координація спільних дій прокурором; чіткий поділ функцій взаємодіючих сторін; самостійність суб'єктів розслідування у виборі засобів і методів діяльності; плановість і безперервність взаємодії; збереження таємниці взаємодії та отриманої інформації; комплексне використання слідчих, оперативно-розшукових, оперативно-технічних та інформаційно-аналітичних можливостей.

– повноваження прокурора, які дають можливість оцінювати докази, отримані в результаті проведення окремих слідчих (розшукових) дій, з точки зору їх допустимості в окремих процесуальних ситуаціях.

дістало подальший розвиток:

– обґрунтування наукової позиції, згідно із якою успішне виявлення та розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру та досягнення мети кримінального провадження можливе лише за активного оперативно-розшукового забезпечення при умові забезпечення законності та ефективності такого сприяння засобами прокурорського нагляду;

– твердження про необхідність удосконалення системи інформаційного забезпечення діяльності прокуратури з метою вивчення реального стану законності, виявлення детермінантів, які впливають на його погіршення, правильне визначення напрямів діяльності, розробку механізмів щодо підвищення результативності й ефективності у боротьбі з кримінальними правопорушеннями терористичного характеру;

– положення щодо перспективності застосування у сучасній правозастосовній практиці нових інститутів кримінального процесу, як ефективних засобів виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності організаторів терористичної діяльності, зокрема, спеціального досудового розслідування, використання можливостей укладення угоди про визнання винуватості;

– положення про те, що існування військової прокуратури, як складової системи органів прокуратури України, обумовлено необхідністю забезпечення ефективної боротьби із кримінальними правопорушеннями терористичного характеру при проведенні військовими формуваннями антитерористичних заходів на території України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження можуть бути запроваджені та використані у:

науково-дослідній сфері – для подальшої розробки та вирішення проблем прокурорського нагляду за законністю розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2015 р.);

законотворчій діяльності – для вдосконалення кримінального процесуального законодавства з питань, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень терористичного характеру, шляхом внесення змін і доповнень до норм чинного КПК України;

навчальному процесі – при підготовці підручників і навчальних посібників, розробці курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів і проведенні занять за відповідними темами з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Правозастосування» та «Доказування в кримінальному процесі» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у освітній процес

Львівського державного університету внутрішніх справ від 14 квітня 2016 р.);

практичній діяльності – щодо удосконалення рекомендацій стосовно розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру у діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 25 грудня 2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри кримінального права та криміналістики Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на чотирьох всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи» (Луцьк, 2015 р.); «Актуальні проблеми досудового розслідування» (Кривий Ріг, 2015 р.); «Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України» (Київ, 2015 р.); «Право як ефективний суспільний регулятор» (Львів, 2016 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено в 9 наукових працях, серед яких 4 наукових статей, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом МОН України, одна – в іноземному фаховому виданні, та 4 тез доповідей на всеукраїнських науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

1.1 Стан наукового дослідження проблеми розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру

Так як феномен сучасного тероризму багатогранний, закономірно, що розглядається дане складне і неоднозначне явище з різних точок зору, із урахуванням усього різноманіття наявних в сучасній науковій літературі підходів і методів.

Осмислення тероризму як суспільно небезпечного явища стало предметом активних наукових розвідок у 70-80-х рр. ХХ ст., насамперед щодо опрацювання окремих аспектів: юридичного, воєнно-технічного, історичного. До дослідження тероризму долучалися також аналітики відповідних силових структур, завдання яких відрізнялись від цілей суто наукових. Як наслідок, до цього часу даються ознаки нечіткості і недоопрацьованості понятійно-категоріального апарату, різниця в методологічних підходах та сутнісних характеристиках матеріалу [55, с. 6].

Сьогодні вивчення феномену тероризму активізувалося як в країнах, що зазнали терористичних нападів, так і в державах, що усвідомлюють його потенційну небезпеку, зокрема в Україні. Важливу групу складають наукові розробки з питань протидії тероризму в контексті проблем міжнародної та національної безпеки, присвячені геополітичним аспектам розвитку тероризму. Вагомим теоретичним підґрунтям для аналізу природи кримінальних правопорушень терористичного характеру на сучасному етапі є дослідження етнополітологів та конфліктологів. Широко досліджуються психологічні, світоглядні джерела тероризму, а також соціально-політичні, філософські, духовно-ціннісні та інформаційні аспекти протидії вказаному явищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у галузі кримінального права показав, що такі вчені, як Ю. В. Баулін [14], В. І. Борисов [14], С. Б. Гавриш [14], В. П. Ємельянов [71-74], М. І. Мельник [29], Р. В. Мукоїда [162], Є. Л. Стрельцов [3], В. В. Сташис [14], В. Я. Тацій [14], М. І. Хавронюк [29], дають кримінально-правову характеристику злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, розглядаючи їх окремо один від одного згідно з порядком розташування відповідних розділів Особливої частини Кримінального кодексу України, без виділення загальних елементів та ознак складів даних злочинів.

На монографічному рівні зазначені питання досліджувались такими вітчизняними науковцями, як: С.М. Мохончук «Кримінальна відповідальність за тероризм» (Харків, 1999) [161]; М.В. Семикін «Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації» (Харків, 2004) [231]; Л.В. Новікова «Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму» (Київ, 2007) [166]; В.Н. Кубальський «Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні» (Київ, 2007) [135].

Слід зазначити, що вказані наукові доробки лише опосередковано пов'язані з проблемами прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру. Тому ми зосередимо увагу на аналізі досліджень, які безпосередньо пов'язані з процесуальними та криміналістичними особливостями розслідування зазначених кримінальних правопорушень з метою виявити недостатньо розроблені проблеми, обґрунтувати актуальність роботи та окреслити перспективні напрями подальшого дослідження проблем прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Переходячи до вивчення стану наукових досліджень, присвячених питанням прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, потрібно зауважити, що дослідження різноманітних проблем методики їх розслідування здійснювалося впродовж тривалого часу.

У період воєнного часу відбулося спрощення порядку кримінального судочинства, а потреби слідчої практики визначалися насамперед необхідністю якнайшвидшого виявлення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень у надскладних умовах, вжиття заходів щодо запобігання вчиненню

кримінальних правопорушень, зміцнення військової дисципліни. Таким чином, роботу в напрямі методико-криміналістичного забезпечення було зосереджено на тематиці, що мала значення для військових слідчих.

У повоєнні роки ХХ століття спостерігалось збільшення кількості наукових досліджень, присвячених проблемам розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, у тому числі кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Не викликає сумнівів, що на стратегічному рівні знання кримінально-правових особливостей складу злочину у поєднанні з урахуванням практичного досвіду боротьби зі злочинністю дозволяє в разі необхідності своєчасно вносити зміни до діючих кримінально-правових норм з метою їх удосконалення. На тактичному рівні знання кримінально-правової характеристики злочинів, насамперед про поняття злочину та його склад, а також диспозиції конкретної статті особливої частини КК України, у сукупності з даними про предмет доказування, визначений у КПК України (ст. 91) [134], дозволяє працівникам правоохоронних органів будувати умовні правові моделі злочину, які описують дії злочинця, та зіставляти їх зі злочинними діями конкретних осіб з метою встановлення схожості між ними. Це також надає уявлення про обставини, які повинні бути встановлені під час проведення оперативно-розшукових заходів або слідчих (розшукових) дій, а також про особу злочинця, що зрештою сприяє вибору оптимальних шляхів і методів боротьби зі злочинністю.

Вивчення останніх досліджень і публікацій показало, що в Україні проблема розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із терористичною діяльністю, усе ще залишається малодослідженою. Окремі аспекти протидії цим кримінальним правопорушенням досліджувалися такими вченими, як В.Ф. Антипенко «Тероризм: кримінологічна та кримінально-правова характеристика» (Київ, 1999) [6]; «Сучасний тероризм: стан і шляхи його запобігання в Україні» [5]; В.В. Бурега «Загальна теорія терору» (Донецьк, 2008) [34]; В.А. Ліпкан «Боротьба з тероризмом» (Київ, 2002) [147]; В.В. Літвін «Методика розслідування терористичного акту» (Київ, 2007) [149]; Р.В. Мукоїда «Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю» (Одеса, 2008) [162]; М.В. Семикін «Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження» (Харків, 2003) [232]; О.В. Сав'юк «Методика розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв» (Київ, 2008) [229].

Актуальність проведення наукових розробок за даним напрямом в Україні

збільшується також за рахунок того, що більшість кримінальних правопорушень терористичного характеру є особливо тяжкими і тяжкими, представляють підвищену небезпеку для суспільства та мають резонансний характер. Зокрема, криміналістичні аспекти методики розслідування окремих кримінальних правопорушень, які мають терористичну спрямованість були досліджені в роботах таких українських науковців, як: Т.М. Бульба [33], С.В. Діденко [61], В.М. Євдокимов [68], М.В. Костенко [128], М.А. Михайлов [158; 159], В.В. Олішевський [173] та А.О. Шульга [263] тощо.

Організації і тактиці протидії організованій злочинності, яка тісно пов'язана з розслідуванням та розкриттям кримінальних правопорушень терористичного характеру, присвячені наукові дослідження Г.С. Берест [20; 21], Г.М. Бірюкова [28], А.Ф. Волобуєва [43], В.Ю. Журавльова [81], А.В. Коваленка [118], В.В. Ноніка [167], І.В. Потайчука [189], А.І. Пясецького [219], В.М. Цимбалюка [259] та інших.

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу наукової розробленості проблеми прокурорського нагляду за законністю при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, дослідимо детальніше погляди деяких вчених на вирішення проблеми розслідування цих кримінальних правопорушень. Так, С.В. Діденко у рамках дисертаційного дослідження «Організаційно-тактичні основи попередження та розкриття злочинів, що вчинюються із застосуванням кримінальних вибухів» (Одеса, 2006) розглянув окремі аспекти організації та тактики розкриття кримінальних правопорушень, що вчинюються із застосуванням вибухових речовин чи бойових припасів. Науковець визначив осіб, схильних до вчинення таких злочинів, особливості здійснення першочергових та наступних оперативно-розшукових заходів під час їх розкриття, надав їх оперативно-розшукову характеристику. Також ним були розглянуті питання взаємодії оперативних підрозділів ОВС з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності щодо попередження та розкриття злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин чи бойових припасів [61].

В.М. Євдокимов в межах дисертаційного дослідження «Організація і тактика розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів» (Київ, 2006)

надав оперативно-розшукову характеристику вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів, розглянув способи їх вчинення, поняття, динаміку та структуру, дослідив проблеми організації оперативно-розшукових заходів на початковому етапі розкриття досліджуваних злочинів, особливості застосування тактичних прийомів при їх розкритті [68].

У дисертаційному дослідженні В.В. Літвіна детально проаналізована криміналістична характеристика терористичного акту та організація розслідування цих злочинів [149].

Наукова робота Р.В. Мукоїди присвячена дослідженню питань, що стосуються поняття злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю та їх класифікації; систематизовано дані про способи підготовки, вчинення і приховування злочинів і типові наслідки їх застосування; акцентовано увагу на взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів; запропоновано заходи щодо удосконалення напрямів прогнозування та планування оперативно-розшукових заходів з протидії даним злочинам [162].

Слід також зазначити, що чинний КПК України значно розширив обсяг повноважень прокурора щодо нагляду за додержанням законів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій порівняно з повноваженнями, передбаченими чинним Законом України від 18 лютого 1992 р. «Про оперативно-розшукову діяльність» (стаття 14). Тим самим збільшується і відповідальність прокурора щодо дотримання законності під час проведення зазначених дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. КПК України надав процесуальний статус оперативним спеціальним негласним заходам, спрямованим на пошук і фіксацію даних про підготовку і вчинення злочинів та осіб, що їх вчинили, визначаючи останні як негласні слідчі (розшукові) дії.

Практичний інтерес представляють роботи російських науковців із вказаної проблематики, зокрема: С.Г. Баришнікова «Методика виявлення і початкового етапу розслідування терористичної діяльності правоохоронними органами Росії» (Челябінськ, 2003) [11]; Т.А. Гончарової «Початковий етап розслідування тероризму» (Москва, 2006) [49]; В.Г. Гузікова «Особливості техніко-

криміналістичного забезпечення попередження, розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із тероризмом» (Волгоград, 2003) [53]; Є.В. Давидова «Техніко-криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування актів тероризму, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв» (Волгоград, 2004) [56]; Р.Г. Золотарьова «Особливості доказування у кримінальних справах про завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму» (Москва, 2004) [87]; О.В. Ісакова «Розслідування злочинів терористичного характеру, вчинених шляхом вибухів: криміналістичні та кримінально-процесуальні аспекти» (Москва, 2006) [91]; А.М. Столбова «Методика розслідування завідомо неправдивого повідомлення про акт тероризму» (Москва, 2007) [242]; Д.В. Тішина «Криміналістична характеристика та особливості розслідування завідомо неправдивого повідомлення про акт тероризму» (Єкатеринбург, 2002) [247]; М.Д. Трофімова «Правовий механізм відшкодування шкоди при розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ про терористичні акти» (Володимир, 2006) [250]; Д.М. Хромих «Методика розслідування актів тероризму з використанням вибухових пристроїв» (Санкт-Петербург, 2002) [258]; Ж.В. Вассалатій «Методика розслідування злочинів терористичного характеру» (Челябінськ, 2010) [37].

У роботі Л.В. Бертовського «Методика розслідування і прокурорського нагляду у справах про вбивства, вчинені із застосуванням вибухових пристроїв» (Москва, 1999) на рівні дисертаційного дослідження розглянута криміналістична та кримінально-правова характеристика вбивств, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв, визначено тактику проведення слідчих дій та особливості прокурорського нагляду у справах даної категорії [22].

Проте, зважаючи на суттєві відмінності в законодавстві України та Російської Федерації, вказана робота здебільшого становить науковий, ніж практичний інтерес. Те саме можна сказати й про інші дослідження з цієї тематики.

Певний науковий інтерес викликають доробки українських процесуалістів, які досліджували особливості прокурорського нагляду при розслідуванні окремих видів злочинів. Зокрема, це: М.В. Косюта «Проблеми прокурорського нагляду за додержанням законів у сфері економіки в період переходу до ринку» (Харків, 1996)

[129]; М.П. Курило «Прокурорський нагляд за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі» (Харків, 1999) [138]; В.В. Кулаков «Проблеми організації роботи апарату обласної прокуратури по нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство» (Харків, 1999) [136]; Л.С. Жиліна «Прокурорський нагляд за додержанням законів при провадженні слідчих дій» (Харків, 1999) [78]; М. І. Скригонюк «Прокурорський нагляд за додержанням законів України при умовно-достроковому звільненні засуджених від кримінального покарання» (Київ, 1999) [236]; Г. П. Серeda «Організаційно-правові аспекти прокурорського нагляду за додержанням законів при прийманні, реєстрації, перевірці та вирішенні заяв і повідомлень про злочини» (Харків, 2000) [233]; Р.Р. Трагнюк «Прокурорський нагляд за додержанням законів, що забезпечують права обвинуваченого» (Харків, 2003) [261]; В.І. Бабенко «Організаційно-правові аспекти прокурорського нагляду за додержанням законів про охорону довкілля» (Одеса, 2004) [9]; О.В. Мельник «Проблеми прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні вимагань» (Харків., 2006) [163]; Я.М. Толочко «Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні злочинів проти довкілля» (Харків, 2007) [260]; Є. О. Шевченко «Прокурорський нагляд за додержанням законодавства про звернення громадян» (Харків, 2008) [261]; Г.В. Попов «Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо захисту прав і свобод неповнолітніх» (Київ, 2011) [187]; Р.М. Білокінь «Прокурорський нагляд за діяльністю правоохоронних органів України» (Київ, 2012) [26]; М.І. Зубрицький «Здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні злочинів проти життя особи» (Київ, 2013) [88]; В.О. Кучер «Прокурорський нагляд за розслідуванням економічних злочинів» (Київ, 2015) [141].

Крім того, теоретична основа даного дисертаційного дослідження ґрунтується на аналізі й узагальненні засад прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів, що досліджувалися такими вченими, як: В.І. Басков, Ю.Є. Винокуров, Л.М. Давиденко, В.В. Долежан, П. М. Каркач, І.М. Козьяков, М.В. Косюта, О. М. Литвак, І. Є. Марочкін, О.Р. Михайленко, Ю.Є. Полянський,

М.В. Руденко, Г.П. Серета, В.В. Сухонос, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, М.К. Якимчук, В.Б. Ястребов та інші.

Аналіз згаданих робіт переконує, що хоча дослідження різноманітних проблем методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з терористичною діяльністю, здійснюється впродовж тривалого часу, але питання прокурорського нагляду за законністю при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру на монографічному рівні не розглядалось і потребує ґрунтовного наукового дослідження.

Вказані дослідження проводилися наприкінці минулого століття. Тому у даний час окремі положення, викладені в роботах названих науковців, з огляду на зміни в нормативно-правовому регулюванні виявлення та розслідування кримінальних правопорушень в Україні і розвиток криміналістичної теорії, набувають дискусійного або незавершеного характеру. А деякі з викладених положень і рекомендацій виглядають застарілими.

Крім того, в умовах кардинального оновлення нормативно-правової бази, змін у механізмах вчинення вказаних кримінальних правопорушень, багато теоретичних і практичних питань методики їх розслідування залишаються не повністю висвітленими. До них можна віднести, зокрема, питання щодо класифікації способів вчинення кримінальних правопорушень даної категорії, особливості внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та початкового етапу розслідування, тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій і деякі інші проблеми окремої методики розслідування.

Отже, проблеми розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру науковці розглядали протягом усієї історії криміналістики. За цей час було напрацьовано загальні засади побудови методики розслідування, у різні історичні періоди. В структурі методики розглядались елементи, виокремлення та дослідження яких було доцільним з огляду на тогочасні потреби слідчої практики та стан законодавства. Багато положень зазначених наукових робіт на сьогодні не втратили своєї актуальності в якості основи побудови сучасних методик розслідування, а окремі практичні рекомендації (алгоритми, програми, переліки) можуть бути

використані в сучасній практиці для оптимізації та підвищення ефективності роботи органів досудового розслідування та прокуратури.

Що стосується сучасного стану досліджень відповідної тематики, то в окремих публікаціях зазначається, що для розслідування терористичних актів необхідний високий рівень кваліфікації слідчих і посилена увага тих суб'єктів, які уповноважені здійснювати керівництво досудовим розслідуванням, нагляд та контроль за його швидким, повним та неупередженим проведенням відповідно до вимог закону [12, с. 20].

Визнаючи необхідність подальшого розвитку криміналістичного знання про кримінальні правопорушення терористичного характеру, слід зауважити на доцільності забезпечення їх розслідування дієвим прокурорським наглядом. Таким чином, виникає очевидна науково-практична проблема, яка полягає в узагальненні теоретичних розробок і практичного досвіду розслідування цих кримінальних правопорушень та розробці загальної концепції протидії їм на стратегічному та тактичному рівнях засобами прокурорського реагування.

1.2 Поняття та сутність кримінальних правопорушень терористичного характеру

Терористична діяльність є однією з найсерйозніших глобальних проблем, які потенційно або актуально стосуються кожного жителя планети. Як один із видів злочинів проти людства, на сучасному етапі державотворення, соціально-економічної та політичної кризи, проведення антитерористичної операції на території України, тероризм становить значну загрозу для держави та нації. Небезпека цього феномена полягає не тільки в безпосередній шкоді, що завдається нею жертвам злочинів, але і в його здатності завдати шкоди суспільній безпеці.

До останнього часу терористична діяльність не була типовою для нашої держави. За статистичними даними, протягом 2001-2011 років у провадженні слідчих підрозділів Служби безпеки України знаходилося 17 кримінальних справ, порушених різними підрозділами правоохоронних органів за ознаками складів

злочинів терористичного характеру (ст. ст. 258-258-5 КК України) [260, с. 5].

Останніми роками спостерігаються тенденції до збільшення кількості терористичних проявів. Якщо впродовж 2013 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі – ЄРДР) було зареєстровано 10 правопорушень зазначеної категорії, то вже за січень-квітень 2014 року обліковано 24 кримінальних правопорушення за ст. 258 КК України (терористичний акт), а також один випадок вчинення злочину передбаченого ст. 258-2 КК України (публічні заклики до вчинення терористичного акту), 3 кримінальних правопорушень за ст. 258-3 КК України (створення терористичної групи чи терористичної організації) [133]. Тільки протягом 6 місяців 2016 року за даними СБУ засуджено 26 осіб за вчинення терактів, що на 5 більше ніж за аналогічний період у 2015 році [63]. Зростання рівня загроз фінансування тероризму та сепаратизму також підтверджується показникам з Єдиного звіту про кримінальні правопорушення. Так, протягом 2013 року було зареєстровано лише один випадок фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України). В той же час, за 9 місяців 2016 року вже було зареєстровано 44 таких факти [62]. Характер розвитку подій, особливо на перших етапах ескалації терористичної загрози та загрози сепаратизму в Україні, беззаперечно свідчить про використання фінансової системи з метою інтеграції та переадресації фінансових потоків, що спрямовуються на підтримку такої злочинної діяльності [2].

Наявність такої ситуації обумовлена й проведенням антитерористичної операції на східній частині території України, визначеній у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція, розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014 [215].

Тероризм як складне, соціально-політичне, кримінологічне та кримінально-правове явище, породжує безліч форм і способів його вчинення, не всі з яких чітко закріплені в самостійних нормах кримінального та кримінального процесуального законодавства. Виділення кримінальних правопорушень терористичного характеру

для потреб криміналістичної науки, слідчої та прокурорської практики видається доцільним з огляду на особливу правову сутність, спільність ознак кримінально протиправних діянь, які охоплюються поняттям «тероризм».

Різні погляди на сутність терористичної та антитерористичної діяльності, які склалися в даний час в теорії і практиці, можуть негативно позначатися на ефективності роботи правоохоронних органів. Ця обставина може також створювати передумови порушення засади законності, визначення головної ланки в роботі, ефективного використання наявних сил і засобів. Цю прогалину може бути значною мірою подолано за рахунок однакового розуміння природи і сутності терористичної діяльності, виходячи з політики державної безпеки, як об'єктивного явища сучасного історичного процесу.

Ефективного захисту від терористичних загроз не може бути без розробки чіткої дефініції тероризму. Це можливо лише шляхом встановлення його специфічних ознак, що дозволяють відрізнити тероризм від суміжних загальносоціальних і загальнокримінальних категорій.

Аналіз літератури свідчить про наявність близько 200 визначень тероризму і відсутності єдності думок з питань розуміння його сутності, його суб'єктів, цілей та мотивів. Проблема не тільки в нечіткості визначення тероризму в науці та законодавстві, а й у складності й мінливості даного явища, відсутності єдиного підходу до його розуміння. Це багато в чому обумовлено різноманіттям його проявів як виду екстремізму (державний, міжнародний, політичний та ін.), а також тим, що об'єктивно тероризм – досить складне, динамічне й багатопланове соціально-правове явище. Воно охоплює систему поглядів, що виправдовують насильницькі методи боротьби за свої інтереси, а також засновану на даному світогляді практику вчинення суспільно небезпечних діянь або загрозу їх вчинення, що здійснюються з метою залякування суспільства або його частини та / або впливу на прийняття рішень державою, міжнародною організацією, фізичною або юридичною особою. Неоднозначно тероризм характеризується в політиці, науці і законодавстві (міжнародному та національному), а також по різному трактується правозастосовником.

Вважаємо, що відсутність обґрунтованого підходу до розуміння тероризму і його ознак, відмінності у внутрішньому законодавстві держав перешкоджає консолідації зусиль суспільства, спрямованих на боротьбу з цією проблемою.

У політичній, соціологічній, публіцистичній літературі поняття «терор», «тероризм» і «терористичний акт» частіше всього використовуються як синоніми. Таке змішування дефініцій створює труднощі і проблеми методологічного характеру, а також заважає бачити істинний сенс самого тероризму [60, с. 19]. Слово «терор» прийшло з латинської мови і означає «страх», «жах». Терор як специфічний метод досягнення цілей відомий з найдавніших часів і лежить в основі тероризму – складного соціально-політичного явища. Терор був звичайною практикою стародавніх квазірелігійних сект і громад, що використовують його як ефективний засіб для досягнення своїх, як правило, політичних цілей. Згадується, наприклад, рух зелотів, учасники якого 2000 років тому нерідко вдавалися до індивідуального терору в боротьбі з римськими завойовниками Стародавнього Ізраїлю. Даний термін увійшов в політичний лексикон Європи XIV ст., коли з латині на французьку мову були перекладені твори давньоримського історика Тіта Лівія [229, с. 51-52]. Слово «тероризм» застосовувався в період Французької революції між березнем 1793 і липнем 1794 і означав «правління жаху» [176]. У словнику, виданому у Франції в 1796 р, слово «терорист» має позитивне наповнення, і багато керівників революції пишалися, коли їх іменували терористами [229, с. 53].

Етимологічно термін «тероризм» (від лат. terror – страх, жах) не має чіткого змісту. В.І. Даль трактує тероризм як прагнення залякати смертю, стратою, погрозами насильства і фізичного знищення, жорстокими каральними заходами і катуванням, розстрілами [57, с. 401]. С.І. Ожегов визначає терор як залякування своїх політичних супротивників, що полягає у фізичному насильстві, аж до знищення; жорстке залякування, насильство, а тероризм - як політику і практику терору [171, с. 796].

Існує й така точка зору, що терор є державною політикою, яка базується на насильницьких методах вирішення соціально-політичних завдань. Сутнісними характеристиками зазначених вище визначень є: по-перше, насильство або

заякування його застосуванням, по-друге, політичні мотиви і, по-третє, глобальний характер цього явища. Підкреслюється, що терор - не одноактне явище, а тривале і розтягнуте в часі.

Необхідно звернутися і до поняття тероризму, закріпленого в міжнародно-правових та внутрішніх актах. Проблемою боротьби з тероризмом активно займалися і займаються різні міжнародні об'єднання та організації. У результаті було прийнято низку конвенцій, спрямованих на боротьбу з тероризмом і суміжними діями. Вперше спроба дати загальноприйнятне поняття тероризму була зроблена на III Міжнародній конференції з уніфікації кримінального законодавства (Брюссель, 1930), організованої Міжнародною асоціацією кримінального права. Але запропоноване визначення не відображало будь-яких характерних ознак цього явища, а лише перераховувало дії, які слід розглядати як прояв тероризму [168].

Із загостренням проблеми тероризму після Другої світової війни багато держав знову звернулися до вироблення визначення тероризму. Ця робота велася як в рамках ООН, так і в рамках співробітництва європейських держав. Члени Європейської Ради розробили Європейську конвенцію по боротьбі з тероризмом, яка була прийнята у Страсбурзі 27 січня 1977 року. До тероризму були віднесені такі дії: а) правопорушення, що відносяться до застосування Конвенції по боротьбі зі злочинним захопленням повітряних суден, підписаної в Гаазі 16 грудня 1970 р.; б) правопорушення, що відносяться до застосування Конвенції по боротьбі зі злочинними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, підписаної в Монреалі 23 вересня 1971 року; в) тяжкі правопорушення, які полягають в замаху на життя, тілесну цілісність або свободу людей, які мають право міжнародного захисту, включаючи міжнародних представників; г) правопорушення, що містять захоплення заручників або незаконне позбавлення волі; д) правопорушення, що містять використання бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї, бандеролей або посилок з небезпечним вмістом, пропорційно з тим, наскільки таке використання становить небезпеку для людей; е) спроба здійснення одного з вищевказаних правопорушень або участь як співника особи, що вчиняє або намагається вчинити таке правопорушення [168].

Аналогічним чином ст. 2 Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 15.06.2001 р. визначає тероризм: а) будь-яке діяння, визнане як злочин в одному з договорів, перелічених у Додатку до Конвенції, і як воно визначено в договорі; б) будь-яке інше діяння, спрямоване на те, щоб викликати смерть будь-якої особи або іншої особи, що не приймає активної участі у військових діях в ситуації збройного конфлікту, або заподіяти йому тяжке тілесне ушкодження, а також завдати значної шкоди якомусь матеріальному об'єкту, так само як організація, планування такого діяння, пособництво його вчиненню, підбурювання до нього, коли мета такого діяння в силу його характеру чи контексту полягає в тому, щоб залякати населення, порушити суспільну безпеку або змусити органи влади або міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматися від її вчинення.

Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 52/164, визначає, що будь-яка особа, яка вчиняє злочин, якщо вона незаконно і навмисно доставляє, розміщує, приводить в дію вибуховий чи інший смертоносний пристрій в межах місць громадського користування, державного або урядового об'єкта, об'єкта системи громадського транспорту або об'єкта інфраструктури або таким чином, що це спрямовано проти них: а) з наміром заподіяти смерть або серйозне каліцтво; б) з наміром призвести значне руйнування таких місць, об'єкта чи системи, коли таке руйнування спричиняє або може спричинити за собою заподіяння значної економічної шкоди [169].

У плані визначення загального поняття тероризму зусилля міжнародної спільноти не привели до вироблення його оптимального варіанта, так як здійснюються не шляхом встановлення його характерних рис, а шляхом перерахування діянь, які можуть бути розцінені як тероризм [72, с. 14]. Оскільки діями терористів, по суті, можуть бути охоплені найрізноманітніші предмети і явища дійсності, то цей перелік, на думку В.П. Ємельянова, є настільки широким, що під нього можна підвести практично будь-який насильницький злочин, що знижує ефективність антитерористичних заходів [72, с. 14-15].

Законом України «Про боротьбу з тероризмом» визначається, що тероризм –

суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [190]. Однак, на нашу думку, визначення поняття «тероризм», дещо абстрактне, містить не чітко сформульовану мету та відділено дублює диспозицію частини першої ст. 258 КК України. Більше того, зазначене поняття, в такому формулюванні не охоплює усіх проявів терористичної діяльності. Зокрема, такого суспільно небезпечного діяння, як створення терористичної групи чи терористичної організації та інші види терористичної діяльності.

Загалом слід зазначити, що український законодавець пішов шляхом визначення тероризму через перерахування конкретних діянь у зв'язку з невдалими спробами міжнародного співтовариства виробити конкретне загальноприйнятне поняття тероризму і терміновою необхідністю вести практичну роботу у боротьбі з цим явищем у нашій країні. Так, відповідно до частини другої прикінцевих положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» № 2258-VI від 18 травня 2010 р. іншого змісту набув вичерпний перелік видів терористичної діяльності, зокрема до нього входить:

- планування, організація, підготовка та реалізація терористичних актів;
- підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;
- організація незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах;
- вербування, озброєння, підготовка та використання терористів; пропаганда і поширення ідеології тероризму;
- фінансування та інше сприяння тероризму [260, с. 849].

Терористичні злочини - поняття, яке має відповідний нормативно-правовий зміст і застосування у праві Європейського Союзу (вступ до якого України

оголошено стратегічним завданням на найвищому державному рівні) та у праві Ради Європи, членом якої є Україна. Воно вживається у п. п. 4.2.1. «Встановлені терористичні злочини» і 5.1.2. «Попередження» (де йдеться про запобігання саме терористичним злочинам) Порадника по співробітництву у боротьбі з тероризмом (Генеральний секретаріат Інтерполу) 1998 р., у Рамковому рішенні Ради Європейського Союзу «Про боротьбу з тероризмом» від 13 червня 2002 р., в якому використовується саме термін «терористичні злочини» у ст. 1 під назвою «Терористичні злочини; основні права та основоположні принципи» [170, с. 172-182]. Поняття «терористичні злочини» вживається у Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р., яку ратифікувала Україна, і в багатьох інших міжнародних антитерористичних правових актах.

У свою чергу, в науковій сфері вчиняються спроби визначити, по-перше, сутнісні характеристики феномену тероризму, а по-друге, сформулювати консолідоване поняття цього явища.

О.В. Сав'юк визначає тероризм, як публічне вчинене або реально можливе діяння, вчинене з метою залякування населення загальнонебезпечним способом (вибух, підпал, техногенна аварія і т. ін.) і чинення таким чином впливу на прийняття рішення органами влади [230, с. 176].

Тероризм у найбільш широкому розумінні, на думку В.П. Ємельянова, охоплює тероризм у широкому розумінні та будь-яке сприяння підготовці або вчиненню злочинів терористичної спрямованості чи інших терористичних дій у будь-якому вигляді (створення терористичної групи чи терористичної організації, підготовку терористів, пропаганду й поширення ідеології тероризму, фінансування терористичних дій тощо). Вчинення в дійсності діянь, що підпадають під поняття «тероризм» у найбільш широкому розумінні, на думку автора, відповідає категорії «терористична діяльність» [73, с. 351-353].

На нашу думку, даючи визначення поняттю «тероризм», необхідно виділяти такі найважливіші ознаки, властиві цьому явищу, як: суспільна небезпека діяння (кримінальна караність); анонімність дій при підготовці акцій і широкий розголос їх вчинення та результатів; наявність притаманного акціям тероризму, характеру

примусу влади до дій або бездіяльності і залякування населення.

Приходимо до висновку, що терористична діяльність, як і будь-яка складна, рухлива система, має свою структуру (внутрішню будову) - сукупність стійких зв'язків, які забезпечують збереження основних властивостей її при різних зовнішніх та внутрішніх змінах і які дозволяють виконувати своє функціональне призначення як всій системі, так і кожній її структурній підсистемі окремо. Успіх терористичної діяльності залежить від наявності та ефективного функціонування структурних підсистем: 1) управлінської, 2) інформаційно-розвідувальної, 3) контррозвідувальної, 4) безпосереднього виконання терористичних актів, господарських та інших завдань, а також від рівня організації та надійності зв'язків між такими елементами.

Варто зазначити, що у чинному кримінальному законодавстві України норми, які регламентують боротьбу з різними терористичними проявами, не об'єднані в єдиний комплекс.

Аналіз ст. 258 КК України спонукає до висновку, що під терористичний акт підпадають практично будь-які протиправні дії, що посягають на громадську безпеку: «Терористичний акт – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою» [89, с. 12-14].

Піддають критиці визначення поняття «тероризм» в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» і вітчизняні дослідники, вказуючи на його недоліки, зокрема на те, що воно припускає численні тлумачення та може включати і діяння, які не є за своєю суттю тероризмом [135, с. 9].

А. М. Лисенко під злочинами терористичної спрямованості розуміє окрім

терористичного акту й інші злочини, передбачені КК України (ст. ст. 112, 147, 260, 261, 265, 265-1, 266, 277, 278, 279, 292, 349, 443, 444) за умови, якщо вони були вчиненні для досягнення терористичних цілей, зазначених у ч. 1 ст. 258 КК України [145, с. 329]. Схожої позиції дотримується Є.В. Фесенко, який зазначає, що поряд із вчиненням терористичних злочинів поширені також інші діяння підвищеного ступеня небезпеки – злочини, передбачені нормами ст. 110 КК (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), ст. 110-2 КК України (фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України), ст. 113 КК (диверсія), ст. 114-1 КК (перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань), ст. 147 КК (захоплення заручників), ст. 260 КК (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), ст. 447 КК (найманство) тощо [255, с. 73].

Поділяємо позицію І.М. Михайлова та В.В. Белянської, що термін «тероризм» слід розглядати виключно як явище та розмежовувати його з суспільно небезпечними діяннями визначеними злочинами ст. ст. 258-258-1 КК України, і які відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» охоплюються поняттям терористична діяльність [158, с. 149].

Важливим кроком до удосконалення антитерористичного законодавства України стало введення у 2006 р. чотирьох статей: 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», 258-2 «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», 258-3 «Створення терористичної групи чи терористичної організації», 258-4 «Сприяння вчиненню терористичного акту». У 2010 р. в КК України додатково було введено статтю 258-5 «Фінансування тероризму». Суспільно небезпечні діяння, передбачені ними, фактично є злочинами, що сприяють вчиненню злочинів терористичної спрямованості. Тобто, вони створюють умови для вчинення терористичного акту; самостійне їх вчинення не може привести до досягнення терористичних цілей, а лише сприяти вчиненню зазначеного акту [145, с. 331].

Фактично ці всі злочини зафіксовані у статтях КК України на виконання зобов'язань України як міжнародного рівня, що закріплені, наприклад, у Резолюції

Ради Безпеки ООН про глобальні зусилля в боротьбі з тероризмом і низці резолюцій (№ 1269 (1999) від 19 жовтня 1999 р., № 1368 (2001) від 12 вересня 2001 р. і № 1373 (2001) від 28 вересня 2001 р.) та ін., так і Європейського союзу – у Європейській конвенції про боротьбу з тероризмом від 27.01.1977 р., Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 р. тощо [223; 224; 69; 125].

Аналіз вітчизняного законодавства виявив використання таких термінів, як «тероризм», «злочини терористичної спрямованості», «терористичний акт», «злочини, вчинені з терористичною метою», «злочини, пов'язані з терористичною діяльністю» тощо (Закони України «Про боротьбу з тероризмом», «Про Службу безпеки України» (ст. 2) та інші) [190; 216].

Видається, що в даному випадку відсутність узагальнюючого поняття для позначення різних терористичних проявів можна пояснити бажанням законодавця охопити всю сукупність можливих терористичних проявів. Хоча, не викликає сумнівів те, що терористичні діяння, про які йдеться у цих актах, мають виключно злочинний характер. Вказані поняття позначають коло кримінальних правопорушень, які за своєю суттю є терористичними. Не заглиблюючись у дискусії з приводу віднесення тих чи інших кримінальних правопорушень до категорії «терористичних», вважаємо, що позиція багатьох вчених і практиків, базується виключно на формальних ознаках, з огляду на відсутність єдиного законодавчого визначення цього поняття.

Безперечно, при конструюванні дефініції кримінальних правопорушень терористичного характеру слід враховувати не тільки кримінально-правові критерії віднесення певного діяння до злочинів терористичного характеру, але й специфіку розслідування і вирішення кримінальних проваджень за злочинами даної категорії з урахуванням як наукових положень, так і існуючої практики [137, с. 8]. Однак сумнівною видається позиція російських науковців А. В. Курдюкова та А. Д. Прошлякова, щодо внесення доповнень до однієї із статей КПК РФ у вигляді визначення переліку злочинів терористичного характеру. На їх думку, застосування спеціальних правил судочинства щодо цих злочинів, по-перше, скоротить кількість істотних порушень норм кримінально-процесуального закону та сприятиме

вдосконаленню законодавчої техніки, оскільки при закріпленні якогось правила процесу у справах даної категорії не потрібно щоразу відновлювати список злочинів, що володіють критеріями віднесення їх до діянь терористичної спрямованості [137, с. 8].

З огляду на те, що видова різноманітність тероризму законодавчо не закріплена і юридично не врегульована, в науковій літературі висловлюються досить різні, деколи полярні погляди на класифікацію тероризму і терористичних актів. Наукові розвідки, очолювані фахівцями з різних галузей знань, зокрема таких як філософія, історія, соціологія, психологія, політологія, юриспруденція систематизують тероризм крізь призму різного бачення, пропонуючи специфічні критерії класифікації [10, с. 25-32; 152, с. 71; 24, с. 158-166; 253, с. 20].

Найбільше нам імпонує класифікація терористичних актів, здійснена О. В. Сав'юком за різними критеріями. Зокрема: за кінцевою метою: а) політичні, б) релігійно-націоналістичні, в) корисні; за територіальною діяльністю терористичної організації: а) міжнародні, б) внутрішні, в) об'єктові (точкові); за способом вчинення: а) традиційні, б) технологічні, в) захоплення транспортного засобу, г) холодні; за способом та використаними засобами: а) шляхом здійснення вибуху, б) шляхом підпалу, в) шляхом вчинення аварій, г) шляхом зараження і отруєння, д) шляхом ініціювання штучних обвалів, землетрусів, повеней; за кількістю терористичних актів: а) поодинокі, б) серійні; за кількістю жертв: а) який призвів до однієї жертви, б) який призвів до двох і більше жертв; за характером фізичної шкоди, отриманої потерпілими: а) який спричинив легку шкоду здоров'ю, б) який спричинив середню шкоду здоров'ю, в) який спричинив значну шкоду здоров'ю, г) який спричинив загибель людини, д) який спричинив загибель двох і більше людей; за розмірами матеріальної шкоди: а) який спричинив незначну шкоду, б) який спричинив середню шкоду, в) який спричинив значну шкоду, г) який спричинив особливо значну шкоду. Окремо, доцільно класифікувати терористичні акти вчинені з використанням вибухового пристрою [219, с. 176].

Проаналізувавши існуючі точки зору щодо поняття та характерних ознак кримінальних правопорушень терористичного характеру, не ставимо собі за мету

дати власне, оригінальне визначення. Наша мета – дати їх коротку характеристику, виходячи з їх розташування у Особливій частині (Розділ IX) КК України. Це дасть можливість у наступних розділах сформулювати певні закономірності наглядової діяльності за розслідуванням кримінальних правопорушень цього виду. Крім того, чітка правова характеристика кримінальних правопорушень терористичного характеру слугуватиме надійним орієнтиром для того, щоб визначити завдання, правові, організаційні і ресурсні аспекти прокурорського нагляду за законністю їх розслідування. Адже на сучасному етапі реформування органів кримінальної юстиції прокуратура зобов'язана виконувати функції, пов'язані із протидією терористичній діяльності.

Вважаємо, що у криміналістиці доцільно виділяти класифікації кримінальних правопорушень терористичного характеру, за якими в подальшому можна визначати методикау їх розслідування, виробляти найбільш оптимальні шляхи прокурорського реагування під час досудового розслідування.

В основі визначення вказаної групи кримінальних правопорушень, яка потребує особливої процедури розслідування та прокурорського нагляду, на перший план висуватиметься не кримінально-правовий критерій, тобто політична мета і двоїстий вплив на безпосередній і непрямий об'єкт, а кримінальні процесуальні характеристики: визначення специфічного кола обставин, що підлягають доказуванню, наявність трудомістких експертиз, особливі правила закріплення та фіксування доказів, підслідність тощо.

Виходячи з викладеного, вважаємо за доцільне в межах дисертаційного дослідження вживати поняття «кримінальні правопорушення терористичного характеру», маючи на увазі злочини, передбачені ст. 258 - 258-5 КК України, та відмежовуючи їх від злочинів, що охоплюються термінами «акт тероризму», «тероризм», «злочини терористичної спрямованості», «терористичні злочини», які використовуються окремими науковцями як синоніми [137, с. 27].

Такі вчені, як В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко [147, с. 43] запропонували замість терміну «злочини терористичної спрямованості» вживати сполучення «злочини терористичного характеру».

З урахуванням останніх подій в Україні, з метою підвищення ефективності застосування окремих норм КК України В.П. Ємельянов взагалі пропонує склади терористичних злочинів (стаття 258-258-5 КК) виключити із розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» і передбачити всі склади терористичних злочинів у новому окремому розділі XXI «Терористичні злочини» [71].

Дамо коротку характеристику означеним кримінальним правопорушенням.

Втягнення особи у вчинення терористичного акту – це дії, передбачені у ст. 258-1 КК України, внаслідок яких іншу особу спонукають до участі у терористичному акті, у такої особи виникає бажання вчинити дії, передбачені ст. 258 КК України. Втягнення полягає у впливі на свідомість конкретної особи завдяки переконуванню в доцільності, вигідності певної поведінки. Воно може здійснюватися шляхом умовлянь, підкупу, розпалювання почуття помсти, заздрощів, розповідей про легкість і доступність певних дій, навчання способам та прийомам їх виконання тощо. До дій, які підпадають під ознаки «втягнення особи у вчинення терористичного акту» відноситься також примушування до вчинення терористичного акту, яке полягає у діях, унаслідок яких інша особа всупереч своєму бажанню повинна вчинити терористичний акт. Способами примушування є: обман; шантаж; використання уразливого стану; фізичне насильство чи погроза його застосування.

Діяння, які є публічними закликами до вчинення терористичного акту, визначені у ст. 258-2 КК України, до таких зокрема відносять: 1) публічні заклики до вчинення терористичного акту; 2) розповсюдження матеріалів з такими закликами; 3) виготовлення таких матеріалів; 4) їх зберігання [66, с. 11].

Публічні заклики до вчинення терористичного акту передбачають відкрите звернення до невизначеного або до значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляд чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорії схилити певну кількість осіб до певних дій. Розповсюдження матеріалів з закликами до вчинення терористичного акту (звернень, листівок, гасел, листів, магнітофонних касет, комп'ютерних компакт-дисків тощо) полягає в доведенні їх змісту – заклику до вчинення терористичного акту (актів) – до відома

невизначеної або певної групи людей. виготовлення матеріалів охоплює як авторство (створення текстів, виготовлення оригіналів), так і тиражування чи розмноження відповідної продукції з метою розповсюдження. Зберігання означає утримання матеріалів, які згодом мають бути розповсюдженими, в цілості – недопущення пошкодження таких матеріалів унаслідок дії природних чи технічних факторів убезпечення їх від сторонніх осіб тощо [66, с. 14].

До сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України) відноситься: 1) вербування; 2) озброєння; 3) навчання особи; 4) використання особи.

Вербування особи означає залучення її до вчинення терористичного акту за винагороду. Воно охоплює собою пошук осіб, які схильні до участі в терористичному акті з метою отримання за це оплати, перемовини з ними про умови виконання певних завдань терористичного характеру, оплату винагороди тощо. Навчання полягає у передачі знань, навичок, необхідних для використання при вчиненні терористичного акту. Воно охоплює проведення занять, підготовку посібників, інструкцій чи інших методичних матеріалів з особами, які будуть вчиняти терористичний акт (виконувати його об'єктивну сторону, допомагати у проведенні, укривати учасників після вчинення посягання тощо). Озброєння передбачає надання вогнепальної чи холодної зброї, вибухових речовин, вибухових пристроїв тощо з метою використання для вчинення терористичного акту. Використання особи – надання сприяння у вчиненні терористичного акту шляхом залучення іншої особи до виконання його об'єктивної сторони, або ж до вербування, фінансування, матеріального забезпечення, озброєння, навчання учасників терористичного акту. При цьому можливо й таке, що особа, яку використовують, не поінформована щодо призначення своїх дій - сприяння вчиненню терористичного акту.

Відповідно до інформації, внесеної до ЄРДР, можна виділити наступні шляхи здійснення фінансування терористичної та/або сепаратистської діяльності (ст. 258-5 КК України): добровільна передача власних готівкових коштів фізичними особами представникам терористичних та/або сепаратистських організацій; перерахування грошових коштів на карткові рахунки членів терористичних угруповань;

несанкціоноване списання грошових коштів із рахунків юридичних осіб; матеріальне забезпечення терористичних угруповань особами, використовуючи своє службове становище; вимагання фінансової допомоги у суб'єктів господарської діяльності особами, використовуючи своє службове становище; використання фіктивних фінансових структур для отримання готівкових коштів; вчинення грабежів, розбоїв, викрадення людей з метою отримання грошових коштів; збір коштів у соціальних мережах під виглядом благодійної допомоги групою фізичних осіб; перерахування грошових коштів за допомогою електронних платіжних систем на адресу підставних осіб.

Вищезазначений поділ є умовним, оскільки схеми фінансування тероризму та сепаратизму можуть поєднувати різні вищезазначені елементи.

Відповідальність за створення терористичної групи (організації) передбачена у ст. 258-3 КК України - це дії, спрямовані на створення:

- терористичної організації, що включає в себе підшукування співучасників (п'яти чи більше осіб) для об'єднання у стійку організацію для спільної терористичної діяльності, детальний розподіл між ними функцій та обов'язків, об'єднання їхніх зусиль, створення плану, визначення способів його виконання, визначення керівника такої організації, правил підпорядкованості (установлення ієрархії) для досягнення мети створення такої організації;
- терористичної групи - підшукування відповідних співучасників (трьох і більше) для створення внутрішньо стійкого об'єднання, визначення загальних правил поведінки членів такої групи [75, с. 14].

Мешканка Сєвєродонецька Х. збирала та передавала терористам так званої «ЛНР» дані про місця дислокації, кількість та озброєння сил Антитерористичної операції. Інформаторка особливу увагу приділяла будь-якій інформації щодо добровольчих батальйонів. Х. повідомлено про підозру за ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи або участь у ній) КК України та обрано запобіжний захід – тримання під вартою [114].

СБУ затримала колишнього керівника ОКП компанії «Луганськвода» Х., який встановив контакти з представниками фейкового «міністерства ЖКГ ЛНР», а також

з іншими очільниками незаконних утворень самопроголошеної республіки. Гроші, що комунальне підприємство під його керівництвом отримувало від населення за водопостачання, спрямовувалися на фінансування діяльності незаконних збройних угруповань терористів. Х. повідомлено про підозру за ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи або участь у ній) Кримінального кодексу та обрано запобіжний захід – тримання під вартою [108].

Слід погодитись із твердженням Є.В. Давидова про те, що терористи, здійснюючи злочинні задуми, використовують в основному вибухові пристрої, боєприпаси і вибухові речовини. Вони володіють низкою вигідних якостей, що сприяють підготовці, вчиненню і прихованню злочину, а саме: завчасна підготовка вибуху; створення безпечних умов злочинцеві; керування вибухом на відстані; ефективність анонімної або прямої загрози вибуху; швидкий ефект ураження або зруйнування об'єкта злочинного посягання; широка (об'ємна) зона ураження; при здійсненні вибуху залишається мінімум слідів [56, с. 167].

Однак аналіз та оцінка досліджених вище кримінальних правопорушень терористичного характеру, спонукає до висновку, що усі такі кримінальні правопорушення необхідно розглядати безвідносно від відмінності способів їх вчинення в рамках єдиної окремої криміналістичної методики розслідування, з метою вироблення більш ефективних практичних рекомендацій для практичних працівників, що підтверджується отриманими в ході цього дослідження результатами. Так, переважна більшість опитаних співробітників прокуратури (88%) висловила переконання у необхідності розгляду кримінальних правопорушень, передбачених ст. 258-258-5 КК України в рамках єдиної окремої криміналістичної методики розслідування. 93% респондентів зазначили, що розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру має певні особливості (Додаток А).

Володіння елементами моделі форм терористичної діяльності дозволяє прокурорам, слідчим та оперативним працівникам антитерористичних підрозділів правоохоронних органів, виявити в поведінці суб'єкта посягання ознаки кримінального правопорушення терористичного характеру.

Доводиться констатувати, що в процесі антитерористичної діяльності правоохоронні органи не отримують первинну інформацію про можливе здійснення терористичної діяльності як щось дане, а приймають рішення про виділення первинних матеріалів на основі отриманої інформації. Причому, прийняття рішення є не разовим актом, а передбачає процес оцінки умов конкретної оперативної ситуації.

Очевидно, що в такій ситуації при розслідуванні даної групи кримінальних правопорушень на порядок денний встають організаційні питання, що впливають на якість статистичної інформації, а саме: 1) організація своєчасного обміну статистичною, криміналістичною, кримінологічною інформацією між органами і структурами, відповідальними за розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії; 2) формування єдиних, в тому числі і міжвідомчих, банків даних (зокрема, за видами терористичної діяльності, за постійно діючими організованими злочинними групами і незаконними збройними формуваннями, за лідерами, організаторами таких груп та ін.), їх своєчасне оновлення (з дотриманням необхідних заходів секретності); 3) враховуючи міжнародний, транснаціональний характер сучасного тероризму - вдосконалення співпраці з міжнародними антитерористичними організаціями; 4) організація взаємодії між органами та підрозділами правоохоронної системи України (за керівної ролі прокуратури), спільна координація зусиль по боротьбі з тероризмом.

Аналіз сутності кримінальних правопорушень терористичного характеру спонукає до висновку про те, що недоліки їх розслідування обумовлені проблемами інформаційного забезпечення, достатнього для науково обґрунтованих висновків. Як приклад – кримінальні провадження про терористичні акти, інформація про які, поперше, є розрізненою, оскільки вони відбуваються в різних регіонах України, а, подруге, частково засекречується, почасти з міркувань державної безпеки і почасти від суспільства. Безумовно, це відображається на якості дослідження, хоча основні тенденції даної категорії злочинності все ж можуть бути відображені з достатньою часткою вірогідності.

Отже, розуміння правової природи кримінальних правопорушень

терористичного характеру дуже важливе для вироблення ефективної диференційованої форми кримінального судочинства, що є одним із способів боротьби з тероризмом, важлива роль у якій належить органам прокуратури.

Як відомо, чинний КПК України відкоригував функцію прокурора щодо нагляду та фактично змістив акцент із його суто наглядової діяльності на безпосереднє керівництво процесуальною діяльністю органу досудового розслідування щодо проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні. Істотне посилення статусу прокурора, як сторони кримінального провадження з боку обвинувачення, покладає на нього особливу відповідальність як у кримінальному судочинстві загалом, так і при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Висновки до розділу 1

1. З метою сформулювати певні закономірності наглядової діяльності за законністю розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, здійснено аналіз існуючих точок зору щодо поняття, характерних ознак даної групи кримінальних правопорушень, та їх класифікації, дано їх коротку характеристику, виходячи з їх розташування у Особливій частині (Розділ IX) КК України.

2. Для з'ясування сутності тероризму, визначено такі найважливіші ознаки, властиві цьому явищу, як: суспільна небезпека діяння (кримінальна караність); анонімність дій при підготовці терористичних актів і широкий розголос їх вчинення та результатів; наявність притаманного акціям тероризму, характеру примусу влади до дій або бездіяльності і залякування населення.

3. Терористична діяльність, як і будь-яка складна, рухлива система, має свою структуру (внутрішню будову) - сукупність стійких зв'язків, які забезпечують збереження основних властивостей її при різних зовнішніх та внутрішніх змінах і які дозволяють виконувати своє функціональне призначення

як всій системі, так і кожній її структурній підсистемі окремо. Успіх терористичної діяльності залежить від наявності та ефективного функціонування структурних підсистем: 1) управлінської, 2) інформаційно-розвідувальної, 3) контррозвідувальної, 4) безпосереднього виконання терористичних актів, господарських та інших завдань, а також від рівня організації та надійності зв'язків між такими елементами.

4. Визнаючи необхідність подальшого розвитку криміналістичного знання про кримінальні правопорушення терористичного характеру, доцільним є забезпечення їх розслідування дієвим прокурорським наглядом. З огляду на узагальнення теоретичних розробок і практичного досвіду розслідування та розкриття кримінальних правопорушень терористичного характеру, особлива увага повинна бути зосереджена на розробці загальної концепції протидії їм на стратегічному та тактичному рівнях засобами прокурорського реагування.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЇ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ЗАКОННІСТЮ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

2.1 Здійснення прокурорського нагляду на етапі внесення відомостей про вчинення кримінальних правопорушень терористичного характеру до Єдиного реєстру досудових розслідувань

Питання здійснення прокурором нагляду за законністю на етапі прийняття заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, їх розгляду та вирішення по суті, до сих пір викликають жваві дискусії серед теоретиків і практиків у галузі кримінального процесу [51; 75; 123; 233; 249; 140; 116; 115; 120].

Як зазначає Л.М. Лобойко, однією з особливостей кримінальної процесуальної компетенції прокурора, який здійснює наглядову діяльність за додержанням законів у досудових стадіях, також є те, що він, на відміну від органів, які здійснюють дізнання та досудове слідство, може розпочати реалізацію своєї компетенції у кримінальних провадженнях не приймаючи їх до свого провадження [150, с. 125].

Суть прокурорського нагляду за додержанням законів при прийманні, реєстрації та розгляді правоохоронними органами заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень полягає в тому, що прокурор зобов'язаний засобами прокурорського нагляду запобігати, виявляти та усувати допущені порушення закону. Своєчасне та правильне дотриманням вимог законодавства про приймання, реєстрацію та розгляд правоохоронними органами України заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, забезпечує не лише швидке їх виявлення, а й є гарантією обґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення, і виправдування невинуватих [51, с. 146]. Метою прокурорської діяльності на цьому напрямі є усунення виявлених

порушень закону, причин і умов, що їм сприяли, а також попередження можливих порушень у подальшій роботі.

Для досягнення цієї мети прокурор наділений різноманітними засобами прокурорського реагування. До них слід віднести: самостійне внесення прокурором відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР; внесення подання з вимогою усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяли, а також притягнення осіб до передбаченої законом відповідальності (відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»); покладення на начальників відповідних підрозділів обов'язку провести службову перевірку (відповідно до ст. 30 Закону України «Про прокуратуру»); розгляд питань щодо порушень додержання вимог закону під час приймання, реєстрації та внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення на оперативних та міжвідомчих нарадах; направлення відповідної інформації до місцевих органів влади та самоврядування.

Досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР – електронної бази даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, формування звітності та надання відомостей про заяви, повідомлення щодо кримінальних правопорушень, результати кримінального провадження (ст. 214 КПК України «Початок досудового розслідування») [134].

Відповідно до ст. 25 КПК України прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Частина 1 ст. 214 КПК України зобов'язує названих посадових осіб невідкладно (не пізніше 24 годин) внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування, що є першим етапом і відправною точкою в розслідуванні такого кримінального правопорушення.

Особливість правового регулювання діяльності прокурора під час перевірки заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення полягає в тому, що в якості правової бази прокурорського нагляду за застосуванням законодавства про права особи використовується не тільки ст. 214 КПК України, але й інші джерела права. Початок кримінального провадження отримав свою додаткову регламентацію у низці підзаконних нормативно-правових актів, до яких можливо віднести:

– Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене наказом Генеральної прокуратури України № 139 від 06 квітня 2016 року [184];

– Інструкцію з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, затверджену наказом МВС України № 940 від 22 жовтня 2012 року [95];

– Інструкцію про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затверджену наказом МВС України № 1377 від 06 листопада 2015 року [96];

– Порядок взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини, затверджений спільним наказом МВС України, Міністерства охорони здоров'я України та Генеральної прокуратури України № 1095/955/119 від 28 листопада 2012 року [202];

– Порядок спільних дій органів внутрішніх справ, Державної інспекції технічної безпеки України та Міністерства надзвичайних ситуацій України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами, затверджений спільним наказом МВС України та Міністерства надзвичайних ситуацій України № 1106/1377 від 30 листопада 2012 року [188];

– Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн [206];

– Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю: Наказ Генерального прокурора України від 21 березня 2013 року № 4/2Гн тощо [207].

Підтримуємо позицію Ж.В. Вассалатій щодо виділення трьох етапів розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру: підготовчий етап (перевірка заяв (повідомлень) про кримінальне правопорушення); початковий етап (з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і до прийняття процесуального рішення про повідомлення про підозру); завершальний (проміжок часу, починаючи від повідомлення особи про підозру – до завершення досудового розслідування). Такий підхід дозволяє чітко розділяти етапи розслідування за змістом (сутністю) і за важливістю конкретних кримінальних проваджень. Зокрема, на підготовчому етапі розслідування першочерговою метою є визначення ознак кримінального правопорушення [37, с. 6].

Організаційні аспекти забезпечення перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у діяльності правоохоронних органів є одними з найбільш складних. Саме на цьому етапі створюються основи кримінального провадження, отримується значна частина доказів, збирання та фіксація яких супроводжується порушеннями закону і помилками слідчих та інших уповноважених суб'єктів. Вказані обставини в подальшому можуть звести нанівець усі зусилля з розслідування кримінальних правопорушень.

У кримінальних провадженнях терористичного характеру цей етап є винятково важливим, оскільки від грамотності та послідовності дій на ньому залежить повнота збору вихідної інформації про подію, що у свою чергу, визначає успіх усього розслідування в цілому [11; 234; 239; 246 та ін.].

Засоби вирішення завдань прокурора на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру мають невідкладний характер, відрізняються високою інтенсивністю реалізації та багатовекторністю, вимагають значної концентрації сил і засобів. Особливості цього етапу розслідування, зумовлюють необхідність комплексного підходу до формування

рекомендацій із розслідування та прокурорського нагляду, виходячи із типових для даного етапу слідчих ситуацій.

Основними завданнями етапу з перевірки заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення є перевірка наявності підстав для початку досудового розслідування - наявності або відсутності достатніх даних, що вказують на ознаки кримінального правопорушення в діянні та законне і обґрунтоване вирішення у зв'язку з цим питання про внесення відомостей про нього до ЄРДР. І в цьому вказаний етап покликаний сприяти здійсненню завдань кримінального судочинства – захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України) [134].

Вирішення заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення включає в себе діяльність, що здійснюється після їх прийому, в тому числі, вивчення і оцінку інформації, перевірку та вирішення заяви, повідомлення по суті. Це, однак, не виключає обмеження меж перевірки за заявою, повідомленням про кримінальне правопорушення завданням виявлення ознак, що вказують на наявність або відсутність ознак кримінального правопорушення [112, с. 18-19].

Відповідно до наказу «Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації, інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України» № 940 від 22.10.2012 року при отриманні від заявника (телефоном чи особисто) інформації про кримінальне правопорушення та надзвичайну подію, реагування на які належать до компетенції ОВС, черговий міськрайліноргану, керівник органу внутрішніх справ, інспектор-черговий або помічник чергового

негайно направляє на місце події слідчо-оперативну групу чи групу швидкого реагування, оперативну групу, працівника підрозділу дільничних інспекторів міліції, інші наряди або окремих посадових осіб та вживає всіх можливих заходів щодо його розкриття в максимально короткий строк [95].

Зважаючи на те, що терористичні акти різняться великою кількістю способів їх вчинення та різноманітністю наслідків цих кримінальних правопорушень, це суттєво утруднює діяльність із прийняття заяв та повідомлень про вказані кримінальні правопорушення, їх правильної кваліфікації, ускладнює закріплення слідової інформації. На сьогодні відсутні й науково розроблені чіткі типові програми дій слідчих та оперативних підрозділів в конкретних ситуаціях, які виникають при отриманні інформації про вчинення (загрозу вчинення) терористичного акту.

Відтак, перед правоохоронними органами постають нові проблеми процесуального та організаційно-практичного характеру щодо початку розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, які вимагають ефективного вирішення в умовах реалізації норм чинного кримінального процесуального законодавства України.

Перш, ніж перейти до висвітлення проблемних аспектів здійснення прокурорського нагляду під час перевірки заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення терористичного характеру, зупинимось на окремих загальних проблемах прокурорського нагляду на цьому етапі розслідування. Адже нагляд прокурора, який відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України є процесуальним керівником слідчого, має важливе значення для успішної реалізації завдань судочинства. Прокурор може давати обов'язкові для виконання вказівки з приводу кваліфікації кримінального правопорушення. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у встановленому КПК порядку, тягне передбачену законом відповідальність (ч. 4 ст. 40 КПК України) [134].

Прокурорський нагляд за додержанням законів при вирішенні повідомлень про кримінальні правопорушення є складовою частиною наглядової діяльності прокуратури щодо органів, які провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство. Процесуальна значимість нагляду визначається тим, що самі

по собі і заява, і будь-яке інше повідомлення про кримінальне правопорушення є процесуально значущим юридичним фактом – одним з передбачених кримінальним процесуальним законодавством приводів до початку досудового розслідування, а саме – внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

У юридичній літературі висловлювалися різні думки з приводу початку наглядової діяльності прокурора. Окремими науковцями момент початку здійснення прокурорського нагляду в кримінальному судочинстві пов'язується з моментом внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. На нашу думку, початок наглядової діяльності визначається сферою процесуальних відносин, що складаються з приводу отримання відомостей про кримінальне правопорушення. Адже вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення спрямоване на встановлення їх ознак, отже діяльність уповноважених органів повинна вважатися кримінальною процесуальною.

Отже, починається прокурорський нагляд з моменту надходження повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення і продовжується до завершення досудового розслідування. Здійснюється він систематично і незалежно від наявності сигналів про порушення законності. Нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування – це конституційна функція прокуратури.

Вищевикладене дозволяє виділити основні завдання прокурорського нагляду на вказаному етапі, до яких можна віднести попередження, виявлення та усунення порушень встановленого законом порядку прийому, реєстрації, обліку та вирішення уповноваженими на те органами і посадовими особами заяв, повідомлень про кримінальні правопорушення, а також прийняття заходів до відновлення порушених в результаті недотримання зазначеного порядку прав громадян, які постраждали від кримінальних правопорушень та осіб, щодо яких можуть бути прийняті рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Не викликає заперечень точка зору В.О. Кучера, що прокурорський нагляд за додержанням законності на початку досудового розслідування реалізується під час внесення відомостей до ЄРДР (з моменту надходження заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення до внесення відповідних відомостей до

ЄРДР), в ході проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, а також щодо організації розслідування [141, с. 11].

Однак, на нашу думку, предмет прокурорського нагляду за додержанням законності на початку досудового розслідування є дещо ширшим за змістом. До нього входять: дотримання, в процесі прийому, реєстрації, обліку та вирішення заяв, повідомлень про кримінальні правопорушення прав і свобод особи, яка потерпіла від нього, а також особи, щодо якої можуть бути прийняті рішення про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або про відмову в такому; дотримання встановленого порядку вирішення заяв, повідомлень про кримінальне правопорушення, як специфічної процесуальної діяльності; законність процесуальних та інших дій і рішень, прийнятих органами та посадовими особами, що вирішують заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення. У зв'язку з цим, завданнями прокурорського нагляду на вказаному напрямку є: попередження, виявлення та усунення наданими повноваженнями порушень встановленого законом порядку прийому, реєстрації, обліку та вирішення заяв, повідомлень про кримінальні правопорушення органами і посадовими особами; вжиття заходів до відновлення порушених в результаті недотримання зазначеного порядку прав громадян.

Одним з основних завдань прокурора, визначених Генеральним прокурором України в наказі від 19 грудня 2012 року № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» [206], є забезпечення єдиної системи організації нагляду за додержанням законів усіма органами досудового розслідування, а також безумовне реагування на виявлені порушення закону з часу надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення до прийняття остаточного рішення у провадженні.

Керівникам прокуратур усіх рівнів і галузевих підрозділів апаратів, прокурорам – процесуальним керівникам досудового розслідування необхідно забезпечити виконання вимог закону при прийманні, реєстрації, розгляді та вирішенні в органах досудового розслідування заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення щодо них відомостей до ЄРДР. З цією метою вони зобов'язані не рідше одного разу на місяць проводити відповідні перевірки.

Методика їх проведення детально регламентована Методичними рекомендаціями про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ під час приймання, реєстрації та внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, підготовлених Генеральною прокуратурою України та Національною академією прокуратури України у 2013 році [201].

Кваліфіковане проведення таких перевірок неможливе без знання різноманітних способів приховування кримінальних правопорушень від обліку, серед яких І.О. Сухачова виділяє такі, як: nereєстрація інформації про кримінальні правопорушення з різних мотивів у журналі ЄО, з подальшим невнесенням відомостей до ЄРДР; реєстрація інформації у журналі ЄО не в повному обсязі та невнесення відомостей до ЄРДР щодо всіх кримінальних правопорушень; відмова заявнику у внесенні відомостей до ЄРДР; незаконна передача матеріалів з ознаками вчинення кримінального правопорушення до іншого органу внутрішніх справ без відповідної реєстрації в ЄРДР; приєднання заяв і повідомлень до матеріалів кримінальних проваджень за іншими фактами (у тому числі шляхом внесення змін до форми №1 у ЄРДР (зміна фабули, завданих збитків тощо); приховування злочину шляхом складання адміністративного протоколу і таким чином заниження суспільної небезпеки діяння; завідомо неправильна попередня кваліфікація кримінальних правопорушень [244, с. 108].

До засобів реалізації прокурорського нагляду на початку досудового розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру відносяться повноваження з: проведення перевірок додержання органами досудового розслідування вимог закону при виявленні кримінальних правопорушень (в ході вивчення матеріалів ОРД; здійснення нагляду за розслідуванням інших кримінальних правопорушень), прийманні, реєстрації та своєчасному внесенні щодо них відомостей до ЄРДР; розгляду скарг на дії слідчого під час приймання, реєстрації та внесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій чи прийнятті участі у розгляді таких скарг судом; ініціювання проведення службових перевірок діяльності слідчих

та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності; ініціюванні притягнення слідчого до адміністративної чи кримінальної відповідальності у разі виявлення порушень ними закону, які тягнуть за собою таку відповідальність тощо.

За даними проведеного опитування слідчих, інформація про розглядувані діяння найчастіше надходить за результатами проведення оперативно-розшукових заходів (55,5%), за заявами, повідомленнями про вчинення кримінального правопорушення (23,5%), під час безпосереднього виявлення оперативним підрозділом, слідчим або прокурором відомостей, що вказують на ознаки кримінальних правопорушень терористичного характеру (19,0%) (Додаток А). Крім того, обставини вчинення на підконтрольній терористичним угрупованням території терористичних дій, стають відомі слідчим органам або оперативним підрозділам поліції та СБУ із повідомлень військового командування, засобів масової інформації тощо.

Як бачимо, однією з передумов для початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 258 КК України («Терористичний акт») та інших кримінальних правопорушень терористичного характеру, є надходження до правоохоронного органу України заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, яке містить фактичні дані, а саме безсумнівні відомості про застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створили небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяли значну майнову шкоду чи інші тяжкі наслідки, а також наявність погрози вчинення зазначених дій. Така інформація може надходити у вигляді заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення з ознаками кримінальних правопорушень терористичного характеру, як в усній формі, так і письмово.

У разі, якщо кримінальне правопорушення терористичного характеру було виявлене безпосередньо співробітником НПУ чи СБУ, складається рапорт із зазначенням відомостей, які становлять зміст ЄРДР. Рапорт передається керівнику органу досудового розслідування, який визначає попередню правову кваліфікацію і доручає слідчому провести досудове розслідування.

Реалізуючи свої повноваження щодо розгляду заяв, повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, а також щодо початку досудового розслідування, керівник органу прокуратури районного рівня або його заступник повинен вчинити одну з таких дій: самостійно внести відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР; визначити прокурора для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або передачі до органу досудового розслідування.

У разі, якщо кримінальне правопорушення виявляється безпосередньо прокурором (наприклад, під час проведення перевірок додержання правоохоронними органами вимог закону при виявленні кримінальних правопорушень та повідомленні про них органів досудового розслідування у порядку, передбаченому п. 2.2. Наказу №4гн), він самостійно вносить відомості до ЄРДР та передає з дотриманням правил підслідності наявних у нього матеріалів до органу досудового розслідування та доручає йому проведення досудового розслідування [206].

Належні організація та методика проведення прокурорської перевірки дотримання законності при вирішенні заяв, повідомлень про терористичні дії – необхідні умови результативності виконання прокурором своїх наглядових повноважень на цьому етапі досудового розслідування, і певна гарантія успішності діяльності прокурора в подальшому. Жодне його компетентне рішення не принесе очікуваного результату, якщо засоби і способи його реалізації виявляться помилковими. Організація наглядової діяльності прокурора на цій найважливішій ділянці повинна бути націлена на своєчасне попередження та усунення порушень законності. При цьому система нагляду повинна забезпечувати максимально повне використання всього арсеналу прокурорських повноважень.

Не викликає заперечень судження В.К. Капінуса, що головне завдання прокурора при обранні певної методики перевірки – вибір найбільш раціональних прийомів і способів, що забезпечують вирішення поставленого завдання з максимальною якістю, в найкоротші терміни, з найменшими витратами сил. Саме в характері обраної методики і проявляються професійні, творчі, організаційні здібності прокурора [112, с. 129].

При визначенні методики наглядової діяльності у вказаній категорії кримінальних проваджень, насамперед необхідно враховувати місцеві (регіональні) чинники (віддаленість, національні особливості, менталітет тощо), а також негативну персоніфікованість піднаглядними органами і посадовими особами прокурорського нагляду з особою «свого» прокурора.

Значні труднощі в забезпеченні повноти і всебічності розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, пов'язані з помилками, які може допускати слідчий на початковому етапі розслідування: недостатній рівень професійної та спеціальної підготовки (47,5%); особлива складність розслідування кримінальних правопорушень (42%); відсутність узагальненої слідчої та судової практики (31%); несприятливі умови службової діяльності (26,5%); недосконалість чинного законодавства (12%) (Додаток А).

Крім того, як свідчить практика розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, зазвичай, органи досудового розслідування стикаються з проблемами, які пов'язані: 1) зі складністю виявлення слідів, які вказують на причетність певних осіб до вчинення терористичного акту. Такі сліди можуть бути знищені пожежею, вибухом, внаслідок паніки серед потерпілих, свідків, а в окремих випадках і халатними діями учасників слідчого огляду (38%); 2) зі складністю встановлення мети та мотиву підозрюваного у випадках, коли не було висунуто прямих погроз або якихось вимог до вчинення або після вчинення терористичного акту (41%); 3) з об'єктивними складнощами в роботі зі свідками, що зумовлені як психологічним шоком, панікою, так і особливостями людського сприйняття (25,5%); 4) зі створенням терористами несприятливого емоційного стану, що породжує багато чуток, викривлення інформації, домислів з боку свідків, рідше – з безпідставним визнанням вини психічно неврівноваженими особами, які бажають привернути до себе увагу (24%); 5) з протидією розслідуванню з боку терористів, від намагань перешкоджати кримінальному провадженню аж до погроз вчинити повторні терористичні акти у разі невиконання їх вимог (32%); е) зі складністю доведення винуватості особи (48%) (Додаток А).

Вказані складнощі необхідно враховувати слідчому під час планування початкового етапу розслідування терористичного акту, на них потрібно звертати особливу увагу прокурорам, які здійснюють прокурорський нагляд у вигляді процесуального керівництва. Адже слідчий залежно від інформації, якою володітиме про обставини вчиненого кримінальних правопорушень, може корегувати план розслідування, відтак зменшити затрати часу, сил і засобів для досягнення мети, створити оптимальні умови для цього.

Аналіз нормативно-правових документів дозволив виокремити наступні шляхи здійснення прокуратурою координаційної діяльності правоохоронних органів у боротьбі з кримінальними правопорушеннями терористичного характеру: проведення координаційних (міжвідомчих) нарад керівників правоохоронних органів, спільних засідань колегій цих органів; обмін інформацією щодо боротьби із досліджуваними злочинами; видання спільних наказів, вказівок, підготовки інформаційних листів та інших організаційно-розпорядчих документів; спільні виїзди до регіонів для проведення узгоджених дій, перевірок і надання допомоги місцевим підрозділам правоохоронним органам; створення слідчо-оперативних груп тощо. Вибір зазначених або інших форм координаційної діяльності визначається, виходячи з обстановки і характеру вчинених кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Слід акцентувати увагу на особливій ролі військових прокуратур у боротьбі з кримінальними правопорушеннями терористичного характеру в зоні проведення антитерористичної операції. До їх компетенції, зокрема, належить координація діяльності підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, військової контррозвідки Служби безпеки України та інших правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю, у тому числі в організованих формах, у воєнній сфері; забезпечення належної взаємодії з цих питань з територіальними прокурорами.

Поділяємо позицію П. І. Тарасова-Родіонова, який визначив такі умови планування: а) уміння орієнтуватися в обстановці злочину; б) правильно оцінити його юридичну природу і суспільно-політичне значення; в) оволодіння науковими

методами і прийомами розслідування; г) уміла побудова; г) облік і дослідження найбільш ймовірних версій [156, с. 20-22].

Потреба планування визначена нормативно. Так, відповідно до Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування НПУ України слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування кожного кримінального провадження [205].

Після офіційного прийняття та реєстрації заява (повідомлення) про кримінальне правопорушення передається керівнику органу досудового розслідування, який визначає слідчого (слідчих), що здійснюватиме досудове розслідування (пункт 1 ч. 2 ст. 39 КПК України), та процесуально оформляє доручення про проведення досудового розслідування [134].

Виявлення порушень кримінальних процесуальних норм на етапі розгляду заяв, повідомлень про кримінальні правопорушення терористичного характеру пов'язане з оцінкою законності та обґрунтованості прийнятих рішень. Законність і обґрунтованість – вимоги, які ставляться до всіх процесуальних рішень, в тому числі і до рішень на вказаному етапі. Законність і обґрунтованість – взаємопов'язані і взаємообумовлені властивості рішення [19, с. 12], хоча і нетотожні [157, с. 94].

Одним з головних завдань прокурорської перевірки є встановлення повноти реєстрації та обліку заяв і повідомлень про такі кримінальні правопорушення. Йдеться про звірку даних, що містяться в облікових журналах, зокрема щодо отриманих відомостей про кримінальні факти, скарг громадян, обліку осіб, доставлених до органів НПУ та СБУ, виявлених фактів смерті людини, виїздів слідчо-оперативних груп на місце події, обліку роботи експертів щодо виїзду на місце події, обліку роботи експертних служб тощо.

Перевіряється, зокрема, відповідність викладу обставин події інформації, зафіксованій у заяві чи повідомленні про кримінальне правопорушення,

правильність попередньої кваліфікації, повноваження органу, який розпочав розслідування, наявність всіх необхідних реквізитів тощо. Відповідно до пункту 4 наказу Генерального прокурора України від 25 вересня 2012 р. № 15гн «Про організацію роботи з питань статистики, ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та нагляду за обліком кримінальних правопорушень» основними критеріями оцінки діяльності прокурорів за напрямом організації роботи з питань первинного обліку та звітності, ведення ЄРДР, а також нагляду за обліком кримінальних правопорушень та достовірністю даних звітності правоохоронних органів вважаються такі: 1) достовірність відображення результатів прокурорської та слідчої діяльності в первинних облікових документах та відповідних формах звітності; 2) об'єктивність та своєчасність обліку кримінальних правопорушень, осіб, які їх учинили, руху кримінальних проваджень слідчими органів прокуратури та здійснення нагляду за органами досудового розслідування; 3) комплексність аналізу статистичної інформації з метою забезпечення законності, здійснення координації діяльності правоохоронних органів з питань протидії злочинності; 4) дієвість заходів щодо удосконалення форм і методів організації роботи з питань статистики [209].

У разі наявності в матеріалах перевірки відомостей, що свідчать про відсутність події кримінального правопорушення або відсутність в діянні складу кримінального правопорушення терористичного характеру, уповноважена службова особа повинна скласти мотивований висновок, який затверджується відповідним керівником або особою, яка виконує його обов'язки, з приєднанням інших документів (пояснень, рапортів, довідок тощо). Після цього матеріали «списуються» до підрозділу документального забезпечення в номенклатурну справу, про що робиться відповідна відмітка в ЖЄО і повідомляється прокурор.

Видається, що такі перевірки повинні носити регулярний, системний характер і передбачати виявлення не тільки порушень, а й причин, що їх породили, із вжиттям заходів щодо їх недопущення в подальшому, що, безсумнівно, сприятиме забезпеченню прав учасників кримінального судочинства. З питань, що виникають у зв'язку з перевіркою, прокурор вправі отримати пояснення відповідних посадових

осіб, а також заявників та ін., витребувати документи та необхідну інформацію з установ, організацій, редакцій засобів масової інформації.

Вважаємо, що поряд з цим прокурор повинен систематично узагальнювати практику з прийому, реєстрації, розгляду і вирішення первинних відомостей про кримінальні правопорушення терористичного характеру. Виявивши факти неправильного, безвідповідального відношення з боку посадових осіб до оформлення заяв та повідомлень або факти несвоєчасного або неправильного реагування на ці відомості, він зобов'язаний виносити відповідні подання, порушувати питання про відповідальність винних у створенні тяганини або в іншому порушенні закону, розгорнути широку роботу з профілактики, попередження кримінальних правопорушень.

Відповідно до ст. 214 КПК України до ЄРДР вносяться заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення [134]. Тож обов'язок прокурора здійснювати нагляд за недопущенням внесення до реєстру заяв, повідомлень, у яких відсутні ознаки кримінального правопорушення.

До Реєстру вносяться відомості про: 1) час та дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 5) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) передачу матеріалів та відомостей іншому органу досудового розслідування або за місцем проведення досудового розслідування (ч. 5 ст. 36, ч. 7 ст. 214, ст. 216, ст. 218 КПК України); 7) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора, який вніс відомості до Реєстру та/або розпочав досудове розслідування [184].

Як вже зазначалось, у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення терористичного характеру винятково важливе значення має повнота збору первинної інформації та її оперативна перевірка з метою подальшого вирішення питання про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Для цього рекомендується отримати консультації у відповідних спеціалістів (наприклад, у галузі вибухотехніки).

Крім того, при тероризмі у формі погрози, негайність перевірки інформації обумовлена характером загрози суспільній безпеці і масштабами наслідків, які можуть настати в результаті зволікання з боку співробітників правоохоронних органів. Перевірка повинна проводитися одночасно в двох напрямках: обстеження об'єкта загрози та встановлення особи (якщо вона не відома, що нехарактерно для тероризму) і місцезнаходження особи, яка зробила повідомлення [49, с. 18].

Однак слід зазначити, що вищевикладене не зменшує значення обізнаності слідчих та оперативних працівників із кримінально-правовими характеристиками кримінальних правопорушень, оскільки у практичній діяльності неправильна оцінка отриманої оперативної інформації з кримінально-правової точки зору, тобто кваліфікація дій злочинців, може призвести до помилок при прийнятті рішень про проведення або не проведення оперативної розробки (перевірки), застосування конкретних оперативно-розшукових заходів, засобів та комбінацій, визначення кількості працівників, яких необхідно залучити до роботи тощо. Такі помилки, у свою чергу, можуть призводити до несвоєчасного виявлення, запобігання або розкриття кримінального правопорушення. Особливо це актуально щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із терористичною діяльністю, враховуючи складність їх кваліфікації, яка обумовлена схожістю способів їх вчинення з іншими загальнокримінальними кримінальними правопорушеннями.

Зазвичай, даючи попередню кваліфікацію кримінальних правопорушень терористичного характеру, основний акцент робиться на з'ясуванні саме факту фізичного впливу – вибухів, захоплення заручників, мінування об'єкта та ін. Інформаційні ж дії, які полягають у суспільно-небезпечній поведінці, яка спрямована на передачу відповідної інформації, як правило, відходять на другий план.

Аналіз кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру дав можливість виявити такі порушення: відомості до ЄРДР вносились через тривалий час після вчинення кримінального правопорушення; кваліфікація таких діянь нерідко суперечила ознакам їх об'єктивної сторони.

На нашу думку, причини низької розкриваності кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру багато в чому зумовлені упущеннями на початку розслідування. Найчастіше слідчі нехтували криміналістичними рекомендаціями з огляду місця події, виявлення та вилучення слідів і речових доказів, що призводило до втрати криміналістично значимої інформації і серйозно ускладнювало подальше розслідування.

Як зазначає Л.М. Лобойко, процесуальні керівники з різних причин не виконують своїх повноважень в частині нагляду за правильною кваліфікацією кримінальних правопорушень при внесенні відомостей до ЄРДР. Мають місце факти укриття тяжких злочинів, у тому числі шляхом внесення до ЄРДР відомостей про менш тяжкі злочини з подальшим необґрунтованим закриттям кримінального провадження [151, с. 140].

Натомість, найбільші труднощі при здійсненні нагляду за законністю при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру опитані працівники прокуратури вбачають у: складнощах організаційного характеру (74,5%); відсутності окремої криміналістичної методики розслідування цих злочинів (68,5%); недостатності новітніх літературних джерел (33%); відсутності інформаційно-довідкових даних (16%) (Додаток А).

Зауважимо, що специфіка кримінальних правопорушень терористичного характеру полягає в поєднанні фізичних та інформаційних дій. У їх структурі насильство відіграє суто інформаційну роль і являє собою особливу форму загрози, спрямовану на спонукання до якихось дій на тлі створеної за допомогою насильства обстановки страху, тобто фізична дія тут якщо і має місце, то вона є структурним елементом інформаційного дії, причому дії допоміжної, основна ж дія тут завжди носить інформаційний характер.

Іншою стороною порушеної теми є інформаційні дії, пов'язані лише із загрозою терористичного акту. Така загроза вчиненням загальнонебезпечних дій, як характерна особливість акту тероризму, повинна бути дійсною і реальною, тобто включати в себе не просто один тільки висловлений намір учинити акт тероризму, а й вчинення дій, що свідчать про серйозність і реальність такого наміру, наприклад, придбання вибухових, біологічно небезпечних, радіоактивних речовин або зброї, вчинення попереджуючих вибухів або підпалів, виконання підготовчих дій до відключення життєзабезпечуючих об'єктів тощо.

Якщо ж ця загроза виявилася нереальною і ні в чому, крім висловлювання наміру, не виражалася, навіть якби вона і була спрямована на залякування населення і супроводжувалася якимись вимогами, не може розцінюватися як акт тероризму. Вказані дії можуть бути кваліфіковані, наприклад, як завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, оскільки вони свідомо не можуть заподіяти тих наслідків, які виникають в результаті вчинення терористичного акту.

Такі дії можуть бути вчинені злочинцями з метою з'ясування оперативності, складу та можливостей слідчо-оперативної групи задля забезпечення вчинення терористичних актів або інших тяжких злочинів в інших місцях (наприклад, вчинення розбійних нападів в момент, коли основні сили правоохоронних органів спрямовані на пошук вибухівки).

Вивчення матеріалів оперативно-розшукових справ і кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру дає підстави для висновку, що злочинці були добре поінформовані про методи і тактику роботи правоохоронних органів, отримували інформацію про прийняті заходи, вміло застосовували контраргументи, здійснювали вплив на свідків, знищували речові докази. Слідчі ж не завжди використовували наявні можливості перешкодити цьому. У ряді випадків слідчі не вживали заходів, спрямованих на попередження розглядуваних кримінальних правопорушень, хоча аналіз обставин, за яких вони були вчинені, підтверджує їх необхідність.

Існує і ще один аспект порушеної проблеми при наявності інформаційних дій

(наприклад, повідомлення про підготовлюваний вибух при висуненні вимог політичного чи економічного характеру і наявність вибухового пристрою, тобто реальної можливості фізичної дії, кваліфікувати дане діяння як тероризм не завжди можливо).

Дійсно, під поняття тероризму підпадають насильницькі дії, що мають серйозні матеріальні наслідки або можуть до таких призвести. Загроза терористичного акту повинна бути порівнянна з наслідками від можливого виконання досить серйозних загроз (загибель людей, заподіяння шкоди здоров'ю, пошкодження майна, порушення нормальної діяльності органів влади та юридичних осіб, об'єктів життєдіяльності та транспорту, пошкодження комунікацій і транспортних сполучень).

Логічно припустити, що в будь-яких випадках вчинення або спроби вчинення вибуху, підпалу або інших небезпечних дій має бути проведено ретельне розслідування. Смерть особи від необережного поводження з вибуховими речовинами також не повинна бути причиною до відмови у внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Навпаки, факт експериментування з вибуховими пристроями, прояви зацікавленості у підривній справі свідчить про наявність у загиблого джерела отримання вибухових речовин, знань і навичок вибухотехніки, можливо навіть вже використаних раніше в злочинних цілях. Крім того, терористичний акт «супроводжують» інші діяння, такі як незаконне придбання та зберігання зброї і т. ін. Навіть коли терористична акція вчиняється одним виконавцем, за «його спиною», як правило, стоять багаточисельні організатори, підбурювачі і пособники.

Виходячи з викладеного, логічно зробити висновок, що в будь-якому випадку при вчиненні (або спробі вчинення) вибуху, підпалу або інших дій, що загрожують значній кількості людей або заподіяння значної матеріальної шкоди, мають вноситись відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР для всебічного розслідування всіх обставин події. Ні смерть винного, ні відсутність тяжких наслідків не повинні бути перешкодою для ретельного з'ясування всіх фактичних даних у кримінальному провадженні.

Більш того, в деяких випадках на вказаному етапі взагалі неможливо судити про характер подій, що відбулися. Так, факт вибуху ще не свідчить про навмисний характер події. Він може стати наслідком необережних дій окремих осіб, випадкового збігу обставин, якихось природних катаклізмів.

Однією з особливостей досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є те, що стосовно значної частини з них (73,5% випадків) кримінальне провадження розпочинається саме на підставі даних, отриманих оперативним шляхом. Насамперед це стосується таких кримінальних правопорушень терористичного характеру, як «Створення терористичної групи чи терористичної організації» (ст. 258-3 КК України) та «Фінансування тероризму» (ст. 258-5 КК України) (Додаток Б).

Незважаючи на те, що чинний КПК України (на відміну від КПК України 1960 року (ч. 1 ст. 94)) не містить окремої вказівки на підставу для початку досудового розслідування. Такою підставою можна визначити, зазначені у ч. 1 ст. 214 КПК України обставини, які можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення. Виходячи з цього, в матеріалах ОРД й повинні міститися саме відомості про обставини, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення.

Разом з тим, відповідно до ст. 10 Закону України «Про ОРД», матеріали ОРД використовуються як приводи і підстави для початку досудового розслідування (п. 1) [204]. Однак такі матеріали з цією метою можуть бути реалізовані лише через такий привід, як самостійне виявлення уповноваженою особою (слідчим або прокурором) з будь-яких джерел (матеріалів ОРД) обставин, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення.

Самостійне виявлення слідчим чи прокурором в матеріалах ОРД обставин, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, слід розглядати як результат опосередкованого пізнання – через дослідження відповідних матеріалів ОРД.

Відкриття кримінального провадження для співробітників оперативних підрозділів – це один з головних підсумкових етапів їх діяльності (проте не завершальний), в ході якої здійснювалася робота з виявлення фактичних даних про протиправні діяння, за які передбачена кримінальна відповідальність, їх

документування, підготовки до реалізації шляхом внесення відомостей до ЄРДР та створення підстав для успішного розслідування й судового розгляду матеріалів кримінального провадження [244, с. 104].

При цьому слід зазначити, що в матеріалах кримінальних проваджень простежується порівняно невелика кількість випадків використання інформації про виявлені ознаки кримінальних правопорушень, отримані оперативно-розшуковим шляхом. Це обумовлено тим, що сама по собі первинна оперативна інформація може містити відомості або про факт підготовки терористичного акту, без точної вказівки місця й часу, або ж про осіб, які є членами терористичних чи загальнокримінальних груп, зв'язок яких з конкретними, вже вчиненими або підготовлюваними терористичними актами, можливо буде довести тільки в процесі розслідування кримінального правопорушення.

Разом з тим слід зауважити, що якщо слідчий отримує важливі відомості щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення від оперативного підрозділу, то ці дані не можуть слугувати доказами у кримінальному провадженні без ретельної перевірки їх шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Вони можуть бути використані в процесі доказування лише тоді, коли будуть відповідати вимогам, що пред'являються до доказів кримінальним процесуальним законодавством. Проте таких відомостей іноді достатньо, щоб виключити ту або іншу версію, яка не знайшла свого підтвердження [32, с. 24].

Особливі складнощі у розкритті та розслідуванні виникають з так званим «телефонним тероризмом». Рівень розкриття таких кримінальних правопорушень дуже низький, насамперед через некваліфіковане проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, слабкість оперативних позицій на даному напрямку. Оперативно-розшукові заходи у кримінальних провадженнях про ці кримінальні правопорушення належним чином не проводяться, не приймаються необхідні заходи до встановлення телефонів, з яких зроблені дзвінки, до збереження носіїв із записом голосу злочинця, приєднання їх до матеріалів кримінального провадження в якості речових доказів, що виключає можливість проведення надалі фоноскопичних експертиз.

У рапорті співробітника оперативного підрозділу про виявлення ним ознак кримінального правопорушення терористичного характеру, повинна міститись інформація або про підготовлюване кримінальне правопорушення, отримана від агентури, або про результати перевірки анонімного повідомлення про вчинене чи підготовлюване кримінальне правопорушення, яке надійшло в чергову частину підрозділу. Тільки відповідним чином оформлені результати оперативно-розшукових заходів можуть бути доказами у кримінальному провадженні.

При проведенні перевірки прокурор передусім має встановити, чи всі повідомлення про кримінальні правопорушення терористичного характеру, що містяться в матеріалах ОРД, зареєстровані в журналі єдиного обліку (далі – ЖЄО). З цією метою до початку перевірки необхідно направляти запити в окремі підприємства, установи, організації про надіслані ними до ОВС заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення. Усі виявлені матеріали, що містять інформацію про наявність ознак терористичної діяльності, має бути вивчено на предмет законності прийнятих у них рішень.

За нашими даними, на практиці зустрічаються випадки, коли в ході ведення оперативно-розшукової справи при наявності в матеріалах ОРД відомостей про обставини, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення, оперативні працівники не повідомляють про це слідчого чи прокурора, а слідчі при отриманні в установленому порядку таких матеріалів від відповідного оперативного підрозділу не вживають заходів щодо внесення їх до ЄРДР.

В такому разі прокурор, керуючись своїми повноваженнями, визначеними правовими актами, повинен вживати відповідних заходів прокурорського реагування. До них відносяться такі: надавати письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження та виявлення кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, та осіб, які безвісно відсутні; перевіряти своєчасність та обґрунтованість направлення оперативними підрозділами матеріалів ОРД, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК

України, до органу досудового розслідування для здійснення кримінального провадження, або відповідних повідомлень органам досудового розслідування, прокурору в разі неможливості направлення таких матеріалів у зв'язку з проведенням оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження та ін.

Пристаючи до дослідження і оцінки отриманих матеріалів за заявою, повідомленням про вчинення терористичного акту, слідчий повинен розглянути усе коло питань, що визначають законність і обґрунтованість внесення відомостей про кримінальне порушення до ЄРДР.

При оцінці зібраних матеріалів для вирішення питання про внесення відомостей про кримінальне порушення до ЄРДР слідчий зобов'язаний перевірити їх за такими напрямками: а) відповідність матеріалів вимогам Закону «Про оперативно-розшукову діяльність». Вони є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази, за умови відповідності вимогам ст. 99 КПК України); б) вивчення зібраних матеріалів на предмет наявності в них ознак кримінального правопорушення. Оцінка таких матеріалів в кримінально-правовому аспекті повинна проводитися безпосередньо за елементами складу злочину терористичного характеру.

Об'єктом прокурорської перевірки на початковому етапі досудового розслідування визнається також своєчасність та повнота внесення відомостей до ЄРДР. Тому оперативне реагування на вчинене правопорушення є основним у діяльності правоохоронних органів. Відповідно, оперативний черговий, отримавши заяву чи повідомлення про кримінальне правопорушення чи іншу подію від слідчого або іншої службової особи, зобов'язаний діяти згідно з Інструкцією з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, затвердженою наказом МВС України від 28 квітня 2009 р. № 181 [93] та з Інструкцією з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, затвердженою наказом МВС України від 22 жовтня 2012 р. № 940 [95].

Негайно зареєструвавши заяву чи повідомлення в ЖСО, оперативний черговий повинен направити на місце події слідчо-оперативну групу чи оперативну групу, вжити всіх можливих заходів, щоб запобігти вчиненню кримінального правопорушення або припинити його, організувати негайні дії щодо встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, у найкоротший строк.

Таким чином, розглянувши джерела інформації, можна зробити такі висновки: по-перше, всі перераховані вище джерела, можна умовно розділити на «сумлінних заявників» і «телефонних терористів» [230, с. 59]. По-друге, джерелом інформації для проведення попередньої перевірки може бути інформація, отримана від будь-якої особи, якій стало відомо про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення. При цьому треба відмітити, що саме по собі повідомлення про вчинений або підготовлюваний теракт, не може розглядатися як привід для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, якщо воно носить анонімний характер, тобто, не містить у собі дані, за якими можна ідентифікувати особистісне джерело інформації.

Інформація про вчинення терористичних дій, що надійшла до чергової частини, зазвичай, не містить достатньо відомостей, які дозволяють зробити остаточні висновки про характер вчиненого, його спосіб та наслідки. Тому найбільш типовими загальними версіями про кваліфікацію вчиненого є такі: 1) вчинено терористичний акт; 2) вчинено кримінальне правопорушення, за початковими характеристиками схоже на терористичний акт (наприклад, вбивство, захоплення заручників та ін.); 3) вчинено посягання на життя працівника правоохоронного органу, або військовослужбовця; 4) вчинено вбивство заручника; 5) відбулося самогубство; 6) має місце нещасний випадок; 7) наступила природна смерть.

Тут мова йде, насамперед, про раціональну організацію початкових заходів і забезпечення подальшої роботи, виходячи з умов якнайшвидшого усунення наслідків, а також безпеки громадян і фахівців, які беруть участь у їх ліквідації.

Як показують вивчені нами матеріали кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру, передача повідомлення

найчастіше здійснюється по телефону (93% випадків від загальної кількості повідомлень). Лише в 5% випадків повідомлення про кримінальне правопорушення здійснюється в письмовій, та 2% в усній формі (Додаток Б).

Для поширення письмових повідомлень зловмисники можуть використовувати пошту, розклеювати й підкидати записки з погрозою терористичного акту у поштові скриньки квартир і установ, залишати письмове повідомлення на відкритому місці (як правило, на об'єкті погрози), розраховуючи, що дане повідомлення буде кимось виявлене.

При надходженні інформації про вчинений терористичний акт по телефону безпосередньо в чергову частину від потерпілих, свідків і очевидців, черговий повинен одержати від абонента максимально повну інформацію про обставини та зовнішні прояви події, яка відбулася. При цьому, з огляду на гострий психологічний стан абонента, питання варто задавати якомога конкретніші. Для цього, на нашу думку, варто розробити єдиний перелік відомостей, які підлягають з'ясуванню при прийманні повідомлення про терористичний акт, що, у свою чергу, служив би планом бесіди із заявником. Інформація, яка міститься в ньому, дозволить набагато швидше визначити склад слідчо-оперативної групи, підготувати необхідні техніко-криміналістичні засоби та сповістити ті відомства й служби, наявність яких на місці події обов'язкова і необхідна. Крім того, оперативний аналіз змісту повідомлення, особливостей голосу та мови, а також наявність чи відсутність шумів, на тлі яких відбувалася телефонна розмова, дозволить з певною часткою ймовірності встановити приблизні характеристики особи, яка дзвонила (її стать, приблизний вік, національну приналежність, емоційний стан та ін.), а також зробити висновок про достовірність даного повідомлення [230, с. 60].

У разі, коли реалізується оперативна інформація про підготовку терористичного акту, співробітники оперативного підрозділу складають рапорт про виявлені ними ознаки кримінального правопорушення. Особливістю прийому та фіксації інформації, отриманої оперативним шляхом, є те, що фактичне занесення рапорту у відповідні реєстраційні документи відбувається вже після того, як оперативні працівники самостійно або за участю слідчого здійснили перевірку

оперативної інформації та провели необхідні дії, спрямовані на закріплення отриманих доказів. При цьому в рапорті обов'язково повинна міститися інформація про час, місце та обставини одержання відомостей про підготовлюваний терористичний акт, вилучення предметів та документів, які мають відношення до факту, що перевіряється. Однак така вимога кримінально-процесуального закону має на увазі розсекречення джерела інформації (наприклад, впровадженого агента), що є неприйнятним для більшості оперативних працівників.

При надходженні інформації про підготовлюваний терористичний акт, у письмовому вигляді, необхідно вжити заходів щодо збереження можливих наявних слідів, які надалі можуть бути використані при проведенні слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів. Якщо ж про підготовлюваний терористичний акт стало відомо через засоби масової інформації, то в обов'язковому порядку варто уважно вивчити зміст статті, де вказується інформація про кримінальне правопорушення, звернувши особливу увагу на такі характеристики, як місце й час передбачуваної події, спосіб вчинення кримінального правопорушення, мотиви та цілі діяння. Адже, як слушно зазначає В.І. Галаган, злочин завжди матеріальний і викликає сукупність пов'язаних з ним змін, що відбуваються в органічній та неорганічній природі [44, с. 2].

Як свідчить судово-слідча практика, чим менший часовий проміжок між моментом виявлення кримінального правопорушення, ухваленням рішення й початком активної професійної роботи з його розкриття, тим результативнішою є ця діяльність. Тому, негайний, активний, цілеспрямований творчий криміналістичний пошук необхідної доказової інформації є найважливішою рисою професійної організації розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

У найкоротший термін слід приймати рішення про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, виходячи з конкретної ситуації та наявних фактичних даних. На наше переконання, такі рішення повинні прийматись не одноосібно слідчим, керівником слідчої бригади або слідчо-оперативної групи, а колегіально, за обов'язкової участі наглядаючого прокурора.

Певну специфіку мають ситуації вчинення кримінальних правопорушень, терористичного характеру, обумовлені локальними збройними конфліктами, і при захопленні заручників. Такі ситуації виникають, в основному, у випадках, коли:

- 1) терористичний акт вчинений учасниками незаконних збройних формувань: а) у зоні збройного конфлікту; б) в іншому регіоні України;
- 2) виконавці: а) відомі; б) не встановлені;
- 3) заручники: а) звільнені; б) загинули (поранені);
- 4) терористи: а) арештовані; б) знищені; в) зникли [149, с. 84].

Між собою ці ситуації розрізняються насамперед за обсягом наявної в членів слідчо-оперативної групи інформації про подію кримінального правопорушення та винних осіб, що, у свою чергу, впливає на специфіку висунутих версій та поставлених перед слідством завдань, а також на визначення характеру й послідовності проведення організаційних заходів, які випливають із даних завдань, слідчих, пошукових дій та оперативних заходів.

Так, за слідчими ситуаціями розслідування необхідно відзначити, що дії органів досудового розслідування на підготовчому етапі будуть включати в себе:

- 1) екстрене формування слідчої групи з розслідування факту тероризму;
- 2) виїзд групи спільно з контртерористичними підрозділами спецслужб на місце події;
- 3) активну допомогу в проведенні контртерористичних заходів;
- 4) інформаційно-аналітичне забезпечення контртерористичної операції (перевірка по базах реєстраційного обліку передбачуваної особи і кримінальних зв'язків терористів, заведених на них справ оперативного обліку, іншої оперативної інформації);
- 5) оперативно-розшукову діяльність щодо встановлення особи, кримінальних зв'язків, джерел фінансування терористів, справжніх замовників кримінальних правопорушень, їх причетності до терористичних груп і організацій тощо, оперативні заходи щодо розшуку спільників; контроль і запис телефонних та інших переговорів (у тому числі – мобільного зв'язку, Інтернет, супутникового зв'язку тощо).

Не дивлячись на те, що на даному етапі ці заходи не завжди результативні, слідча група із залученням оперативних працівників повинна використовувати всі

можливості зі встановлення даних фактів, оскільки від цього багато в чому залежить результат контртерористичних дій.

Рішення про внесення відомостей про кримінальне правопорушення за фактом кримінального правопорушення терористичного характеру найдоцільніше прийняти або під час, або відразу після завершення контртерористичних заходів (штурму об'єкта, звільнення заручників, захоплення терористів). Далі проводиться весь комплекс невідкладних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів вже в рамках початкового етапу розслідування.

Внутрішня і зовнішньополітична ситуації, що склалися на Сході України, обумовлюють особливий порядок проведення досудового розслідування та здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів України органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Органи досудового розслідування та прокуратури України з об'єктивних причин не мають можливості здійснювати свої функції в деяких східних областях України. Тому вимушеним заходом є організація виконання покладених на них повноважень у межах інших регіонів, що наближені до сходу України та контролюються державною владою в особливому порядку [235, с. 31].

Так, відповідно до загального правила територіальної підслідності досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого перебуває місце вчинення кримінального правопорушення, оскільки це створює найбільш сприятливі можливості для збирання доказів та їх всебічної перевірки (ч. 1 ст. 218 КПК України). Також, відповідно до ч. 5 ст. 36 КПК України, Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування. Прокурорський нагляд за додержанням законів України органами, які проводять досудове розслідування, має здійснюватися за місцем його проведення [134].

Отже, нагляд прокурора на етапі розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення терористичного характеру залишається важливим засобом запобігання порушенням законодавства працівниками оперативних підрозділів та органів досудового розслідування, а відтак – забезпечення належного рівня законності та ефективності досудового провадження. Будучи незалежним від відомчих впливів і не обмеженим у приводах перевірки законності діяльності піднаглядних органів, прокурорський нагляд вносить значний вклад у забезпечення прав громадян і вимог закону при прийомі, реєстрації, обліку та вирішенні заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення.

Прокурорський нагляд за законністю у вказаній категорії кримінальних правопорушень є важливою гарантією забезпечення прав громадян в кримінальному судочинстві. У його завдання входить попередження, виявлення, усунення порушень установленого законом порядку прийому, реєстрації, обліку та вирішення уповноваженими на те органами заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення, відновлення порушених внаслідок недотримання цього порядку прав фізичних і юридичних осіб. При цьому прокурорський нагляд, як гарантія захисту прав, має безпосереднє завдання, як попередження порушень закону та прав заявника, так і відновлення вже порушених прав заявника, встановлення та вжиття заходів для їх відновлення [265, с. 66].

2.2 Координація прокуратурою взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру

Криміногенна обстановка, що склалась в Україні в умовах військової агресії, характеризується розвитком низки небезпечних тенденцій, що мають у тому числі і терористичну спрямованість. Але, на жаль, незважаючи на вжиті державою та правоохоронними органами заходи, слід визнати, що триває збільшення кількості злочинів терористичного характеру.

Серед основних чинників, що перешкоджають здійсненню успішного

розслідування кримінальних правопорушень названої категорії слід назвати: низький рівень взаємодії суб'єктів діяльності з розслідування – слідчих, оперативних працівників та співробітників органів прокуратури (як і в самих службах і підрозділах, так і на міжвідомчому рівні); відсутність розробленої методики розслідування таких кримінальних правопорушень; недостатню результативність оперативно-розшукових заходів, а також проблеми з комплектуванням міжвідомчих слідчо-оперативних груп; дефіцит досвідчених слідчих, що спеціалізуються на розслідуванні зазначених кримінальних правопорушень, та ряд інших причин.

Успіх виявлення та розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру зумовлюється, насамперед, ефективністю налагодженої системи міжвідомчої взаємодії на всіх рівнях суб'єктів боротьби з тероризмом. Адже виявлення та розслідування тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень об'єктивно і з неминучістю передбачає вдосконалення правового регулювання та організаційно-тактичної взаємодії слідчих та оперативних підрозділів.

Проблема взаємодії з метою виявлення та ефективного розслідування кримінальних правопорушень не нова, але дуже актуальна в даний час, оскільки безпосередньо пов'язана із завданням посилення ефективності боротьби зі злочинністю. Як показує слідчий досвід, швидке і повне розкриття багатьох кримінальних правопорушень, у тому числі тероризму, й вирішення інших завдань розслідування, зазвичай не можливе без чітко узгоджених і спільних дій слідчих і оперативних працівників, і тут вельми важливим є тактично і методично правильно налагоджена їх співпраця за керівної ролі наглядаючого прокурора.

У науковій літературі проблема взаємодії була предметом дослідження таких науковців, як О. В. Баулін, Ф. Ю. Бердичевський, В. В. Гевко, І. М. Гуткін, А. Я. Дубинський, Л. М. Карнеєва, О. М. Ларін, Г. А. Матусовський, М. А. Погорецький, С. В. Слинько, В. М. Тertiшник, М. Є. Шумило та ін. Проте окремі організаційні та процесуальні особливості взаємодії прокурора зі слідчими та оперативними органами при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру не знайшли свого вирішення, що викликає нарікання на практиці.

Спільна діяльність слідчих органів, оперативно-розшукових та інших підрозділів при розслідуванні кримінальних правопорушень отримала в криміналістиці і слідчій практиці назву «взаємодія». Сукупність прийомів і способів такої взаємодії складає один з найважливіших елементів тактичного та методичного арсеналу розслідування кримінальних правопорушень.

КПК України такого поняття, як «взаємодія», не містить. Натомість, без дефініцій йому було приділено увагу у нормах Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», згідно з якими одним з обов'язків оперативно-розшукових підрозділів є здійснення взаємодії між собою та іншими правоохоронними органами, у тому числі й відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого й повного попередження й припинення кримінальних правопорушень (п. 5 ч. 1 ст. 7) [204], та Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», який визначає взаємодію спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю з іншими державними органами нашої країни (розділ V) [207].

Одним із перших поняття взаємодії сформулював О. Р. Ратінов, який зазначав, що у процесуальному сенсі під взаємодією слідчих прокуратури і органів міліції розуміється заснована на законі, узгоджена діяльність незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів слідства і дізнання, направлена на розкриття і розслідування конкретного злочину шляхом найбільш доцільного поєднання методів і засобів, властивих цим органам [221, с. 44].

Під взаємодією А.С. Берест розуміє необхідний, заснований на законі та відомчих нормативних актах, координований за проміжними цілями напрям діяльності незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, спрямований слідчим і здійснюваний у формі правових відносин при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, методів та форм, властивих кожному з них, який, будучи процесуально й тактично правильно організованим, дозволяє об'єднати і на цих засадах більш ефективно й раціонально використати їхні кримінально-процесуальні та оперативно-розшукові можливості для досягнення [20, с. 33-34]. Сучасна українська мова категорію «взаємодія» визначає як взаємний

зв'язок між предметами в дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [35, с. 25].

До найбільш важливих і необхідних ознак ефективної взаємодії слідчих і оперативних підрозділів належать такі: єдність об'єкта впливу (злочинності); єдність мети і спільність завдань; правова регламентація взаємодії; взаємна зацікавленість у досягненні мети; розмежування компетенцій під час взаємодії; практична потреба у взаємодії; узгодженість або спільність дій; самостійність суб'єктів у виборі сил і засобів; надання взаємної допомоги і сприяння у взаємодії; взаємне інформування про хід і результати взаємодії; спільна відповідальність за встановлені правила і результати взаємодії [38, с. 18]. При цьому спільна або узгоджена діяльність певною мірою може мати процесуальний, оперативно-розшуковий, адміністративний та організаційно-управлінський характер.

Таким чином, під взаємодією розуміється спільна узгоджена діяльність самостійних в організаційному відношенні суб'єктів, спрямована на комплексне вирішення загального завдання і здійснювана з використанням передбачених законом і нормативними актами методів і засобів, притаманних кожній із взаємодіючих сторін.

Слід акцентувати увагу на тому, що члени злочинних угруповань, які вчиняють кримінальні правопорушення терористичного характеру, добре підготовлені, знаються не лише на засобах вчинення терористичних актів у різних сферах життєдіяльності, а й добре володіють засобами протидії правоохоронним органам та спецслужбам, мають високу технічну оснащеність. Тому їх виявлення, документування їх злочинної діяльності, а також виконання усіх завдань кримінального провадження, можливе лише при правильно юридично, організаційно і тактично організованій взаємодії підрозділів, уповноважених на проведення оперативно-розшукової діяльності та органів досудового розслідування.

Необхідність взаємодії суб'єктів діяльності у боротьбі з тероризмом обумовлена наступними основними обставинами:

- наявністю спільних завдань боротьби з такими кримінальними правопорушеннями;
- розходженням у методах і засобах, що застосовуються слідчим,

оперативним працівником і спеціалістом, і несумісністю кримінальних процесуальних функцій з оперативними. Оскільки слідчі проводять слідчі (розшукові) дії згідно КПК, а оперативні працівники застосовують методи і засоби оперативної (негласної) і розшукової діяльності відповідно до закону, наказів та інструкцій. При цьому слідчий не має права самостійно здійснювати оперативні заходи. Спеціалісти застосовують свої (фізичні, хімічні, математичні, біологічні та ін.) методи і засоби дослідження матеріальних носіїв інформації;

– різним юридичним значенням результатів кримінальної процесуальної та оперативної діяльності в ході розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру. У результаті проведення слідчих (розшукових) дій слідчий отримує докази у кримінальному провадженні, а оперативний працівник в результаті реалізації оперативних заходів – оперативну інформацію для подальшої процесуальної перевірки;

– розбіжністю функцій суб'єкта, що одержує інформацію, з функціями суб'єкта, що використовує її. Це ті випадки, коли одержувана слідчим доказова інформація (в тому числі така, що міститься у висновках експертів) використовується оперативними працівниками для проведення оперативних заходів (наприклад, показання підозрюваного терориста – про його спільників або знаряддя вчинення кримінального правопорушення або висновок експерта щодо статі, віку терориста та інших елементів словесного портрета – для його розшуку). Отримана ж в результаті оперативних заходів інформація використовується слідчим у процесі організації та провадження слідчих (розшукових) дій (наприклад, інформація про місце знаходження спільників підозрюваного чи знарядь кримінального правопорушення або висновок експерта про характерні ознаки таких знарядь - для проведення обшуку).

Аналіз діяльності слідчих підрозділів СБУ в умовах оперативної та суспільно-політичної обстановки, що склалася в державі, з урахуванням проведення Антитерористичної операції у східних регіонах України, засвідчив необхідність суттєвого коригування організації їх роботи з розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до компетенції слідчих органів безпеки. З цією метою

проводяться організаційно-штатні заходи та вводяться додаткові посади слідчих в ГСУ, в УСБУ окремих областей поблизу та в зоні АТО, а в слідчому відділі УСБУ в Харківській області створено ще одне відділення для розслідування злочинів, вчинених в районі проведення АТО. Крім того, посилюються слідчі підрозділи у УСБУ в областях, у яких сьогодні найбільший обсяг роботи у кримінальних провадженнях про вчинення терористичних актів та злочинів проти основ національної безпеки, шляхом відрядження досвідчених слідчих з інших регіональних органів [153].

Без сумніву, зазначені заходи є певними позитивними зрушеннями у напрямку організації розслідування кримінальних правопорушень цього виду. Однак усе ще залишається невирішеною низка проблем організаційного характеру у сфері належної взаємодії уповноважених суб'єктів з метою вчасного виявлення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Аналіз практики розслідування означених кримінальних правопорушень показав, що найбільш поширеними недоліками, пов'язаними з неналежною взаємодією під час виявлення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень терористичного характеру є такі:

- у деяких кримінальних провадженнях були відомості про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою. Однак незважаючи на це, протягом тривалого часу необхідні слідчо-оперативні заходи не проводилися, відповідні заходи щодо встановлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, не вживалися;

- у справах оперативного супроводу органів СБУ і НПУ найчастіше міститься стандартний набір документів і шаблонний план оперативних заходів, складений без урахування результатів досудового розслідування і наявною оперативною інформацією. У той же час несвоєчасно і не в повному обсязі виконуються намічені заходи;

- в ході оперативно-розшукових заходів та розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру не досліджуються в повному обсязі

питання про осіб, що надають фінансову допомогу терористичним організаціям. Правоохоронні органи не повною мірою виконують вимоги Законів «Про боротьбу з тероризмом», «Про поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» та ін.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру підтверджує, що основною причиною недостатньо ефективного розслідування відповідних кримінальних правопорушень є неповно проведені невідкладні слідчі (розшукові) дії та незадовільний оперативний супровід відповідних кримінальних проваджень. Часом оперативна робота обмежується формальною розробкою плану і висуненням типових версій, які не базуються на матеріалах розслідування, а отримана інформація, що представляє оперативний інтерес, повністю не відпрацьовується і залишається незатребуваною слідчими.

У свою чергу, замість надання практичної допомоги оперативним працівникам слідчі обмежуються виявленням допущених юридичних помилок. Взаємодія ж слідчих і оперативних працівників зводиться, як правило, до формального направлення слідчим доручення про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у порядку ст. 40 КПК України. При реалізації матеріалів оперативних розробок не практикується спільне планування слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів слідчими та оперативними працівниками.

І.М. Єфименко приходять до висновку, що для більш ефективного виконання працівниками оперативних підрозділів доручень слідчого, останні повинні бути: умотивованими та містити ґрунтовну інформацію, яка необхідна для його виконання; з чітко поставленими завданнями, що підлягають вирішенню; з визначенням кінцевого строку його виконання, а також прокурора, якому потрібно передати у порядку, передбаченому ст. 252 КПК України, матеріали, які стосуються виконання доручення [77, с. 97].

Поряд з цим, прокурори – процесуальні керівники формально надають слідчим вказівки і не контролюють хід їх виконання. Як зазначає Л.М. Лобойко, вказівки у більшості випадків надаються з метою створення лише видимості керівництва, формування статистичних показників і не впливають як на розкриття кримінальних правопорушень, так і на якість досудового розслідування. З урахуванням отриманих

доказів у провадженнях вказівки прокурорами не коректуються та не доповнюються, що свідчить про епізодичне керівництво досудовим розслідуванням. Значна частина вказівок надається у перші дні після внесення даних в ЄРДР, і, по суті, відображає етапи розслідування відповідно до КПК: допитати потерпілого, вручити йому постанову, надати доручення на встановлення винної особи, вирішити питання про запобіжні заходи, повідомити про підозру тощо [151].

На наш погляд, основними принципами взаємодії при розслідуванні тероризму, є такі: дотримання законності, конституційних прав і свобод громадян в ході їх спільної діяльності (такі заходи повинні здійснюватися відповідно до вимог Конституції України, кримінального процесуального законодавства, закону «Про оперативно-розшукову діяльність», підзаконних нормативних актів і норм етики); координація спільних дій повинна здійснюватися наглядаючим прокурором; організуюча функція має належати слідчому; заходи повинні носити узгоджений характер (за цілями, місцем, часом), але й має бути чіткий поділ функцій взаємодіючих сторін; самостійність суб'єктів розслідування у виборі, в рамках чинного законодавства і взаємних інтересів у розслідуванні, прийомів, засобів і методів діяльності; плановість і безперервність взаємодії (ці принципи, як правило, притаманні діяльності слідчо-оперативної групи); підпорядкування суб'єктів розслідування єдиній меті: розкриття та розслідування кримінальних правопорушень; збереження таємниці взаємодії та отриманої інформації, тобто це нерозголошення джерел її отримання; комплексне використання слідчих, оперативно-розшукових, оперативно-технічних та інформаційно-аналітичних можливостей.

Виявлення та розкриття актів тероризму повинно здійснюватися на основі тісної взаємодії (взаємної підтримки, допомоги, взаємних зусиль) між співробітниками різних підрозділів органів СБУ, НПУ, прокуратури та інших зацікавлених відомств.

Важливою формою взаємодії слідчого з оперативними підрозділами є слідчо-оперативна група – відносно постійний орган у розкритті та розслідуванні конкретного кримінального правопорушення, утворення якого, насамперед,

забезпечує комплексне використання сил і засобів різних підрозділів у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, під керівництвом слідчого. При цьому слідчий як керівник СОГ виконує дві функції: процесуальну (збір доказової інформації) і організаторську (керівництво роботою членів групи).

Незважаючи на те, що останнім часом все частіше розслідування тероризму здійснюється не тільки міжвідомчою групою слідчих і оперативних працівників, що діють разом до кінця розслідування у складі єдиної слідчої групи, але й слідчими спеціалізованих підрозділів, результати такої співпраці залишають бажати кращого.

На наш погляд, при створенні слідчо-оперативної групи для розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, її керівником повинен бути призначений слідчий, який визначає порядок її роботи та забезпечує узгоджену діяльність всіх членів групи. Координуючу роль у такій взаємодії повинен забезпечити прокурор.

Термін «координація» (від лат. со... і *ordinatio* – погодження, узгодження) використовується переважно у спеціальній літературі, і означає «узгодження, приведення у відповідність, встановлення взаємозв'язку між діями, поняттями, рухами тощо» [264, с. 362]. Координація зусиль працівників правоохоронних відомств – механізм забезпечення такого узгодження. Вона дозволяє правильно визначити головні напрямки, пріоритети діяльності, використовувати оптимальні форми і методи боротьби зі злочинністю [30, с. 56-57]. Взаємодія у сполученні з координацією сприяє централізації розслідування, підпорядкуванню цього процесу єдиному задуму, плану, що необхідно для повного і швидкого дослідження окремих питань розслідування, одночасного чи різночасного проведення слідчих та інших дій із метою подолання протидії зацікавлених осіб.

На переконання О.В. Путосвіт, координуюча роль діяльності правоохоронних органів у цій сфері повинна покладатися на прокуратуру, що забезпечить об'єднання зусиль та активізацію роботи правоохоронних органів..., усунення дублювання і паралелізму в їх діяльності, розробку та здійснення ними узгоджених заходів щодо своєчасного виявлення, розкриття, розслідування та припинення цих злочинів, усунення причин і умов, які сприяють їх вчиненню. Вдосконалення взаємодії, на

думку науковця, можливе шляхом обміну інформацією про практику розкриття та розслідування конкретних злочинів цієї категорії [218, с. 14-15].

Хотілося б ще раз наголосити, що питання створення слідчо-оперативних груп у КПК України не врегульовано. Серед повноважень прокурора, передбачених у ч. 2 ст. 36 КПК, не встановлено право створювати слідчо-оперативні групи та визначати їх склад. Таким чином, прокурор може здійснювати відповідну діяльність на виконання положень ст. 10 Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року № 1789-XII в межах координаційних повноважень прокуратури у сфері протидії злочинності та корупції.

Фактично таку форму координації правоохоронних органів, як утворення спільних слідчо-оперативних груп для розкриття і розслідування окремих тяжких та особливо тяжких злочинів, на сьогодні передбачено лише на міжвідомчому рівні у п. 4 Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією», затвердженого спільним наказом Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів від 26 квітня 2012 року № 43/375/166/353/284/241/290/256.

Таким чином, на нашу думку, швидке, всебічне, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень слідчою групою залежить від ефективності здійснення прокурором і старшим слідчої групи повноважень у кримінальному провадженні, особливо тих, що спрямовані на упорядкування, раціоналізацію та продуктивність досудового розслідування.

Поняття «слідчо-оперативна група» варто відрізнити від терміну «слідча група», підставою створення якої для розслідування кримінальних правопорушень є необхідність інтенсивної постійної взаємодії слідчих як одного, так і кількох органів досудового розслідування з метою використання їх можливостей для успішного розслідування кримінальних правопорушень при здійсненні кримінального провадження.

Організація роботи слідчої групи є одним із важливих елементів процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням, який згідно з ч. 2 ст. 36 КПК України, враховуючи обсяг, складність і категорію кримінального

провадження, здійснює організацію процесу досудового розслідування, визначає його напрями, координує проведення процесуальних дій, сприяє створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечує дотримання під час кримінального провадження вимог законів України [52, с. 120].

Успіх у боротьбі з тероризмом може бути забезпечений тільки на основі об'єднання зусиль усіх органів державної влади України, і насамперед, – правоохоронних.

В окремих випадках взаємодія правоохоронних органів та їх слідчих підрозділів в процесі виявлення, попередження, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру стає реальною необхідністю, яка витікає з існуючих об'єктивних чинників, до яких, зокрема, відносяться:

1. Спільність розв'язуваних завдань суб'єктів взаємодії, єдина нормативно-правова база, єдині засоби і методи, що застосовуються при здійсненні оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності.

2. У багатьох випадках при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру (вибухами, аваріями, катастрофами тощо), на початковому етапі буває неможливо дати точну юридичну кваліфікацію події і визначити підслідність кримінального провадження. У цих умовах при проведенні невідкладних слідчих (розшукових) дій представникам різних правоохоронних органів доводиться об'єднувати свої зусилля принаймні до моменту, коли будуть встановлені причини виникнення негативних наслідків і дана юридична оцінка дій осіб до них причетних.

3. У рамках складних кримінальних проваджень розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру відносяться до підслідності слідчих різних правоохоронних органів. В силу своєї суспільної небезпеки і викликаним суспільним резонансом вони вимагають особливої до них уваги, швидкого і енергійного розкриття, чого подекуди буває неможливо досягти без об'єднання зусиль співробітників усіх зацікавлених відомств.

Зазначені чинники є передумовою міжвідомчої взаємодії під час розслідування

та розкриття кримінальних правопорушень терористичного характеру, яка полягає в координації діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби з тероризмом.

І.В. Єна слушно вказує на проблему взаємодії слідчого та прокурора з приводу виконання вказівок останнього, питань процесуального керівництва слідством з боку прокурора та процесуальної самостійності слідчого. Здійснення своїх повноважень прокурор повинен узгоджувати з процесуальною самостійністю слідчого, уникати дріб'язкової опіки над ним і над особою, яка здійснює оперативно-розшукову діяльність, заохочувати їхню творчу ініціативу і винахідливість, цінувати їхню принциповість, допомагати їм рішуче і наполегливо викривати злочинців, охороняти права та законні інтереси осіб, які були залучені до кримінального процесу [75, с. 15].

У ряді випадків відособленість роботи СБУ від діяльності територіальних органів НПУ, несвоєчасність повідомлення наглядаючого прокурора про проміжні результати операції можуть призвести до порушень закону, порушення прав і свобод громадян. Незважаючи на досягнуті статистичні показники, не досягається основне завдання заходів: виявлення терористів, встановлення каналів надходження зброї, вибухових речовин, наркотичних засобів, заборонених до вільного обігу предметів, місць їх зберігання, постачальників і споживачів.

Завдання посилення боротьби з тероризмом, підвищення ефективності системи їх попередження, забезпечення громадської безпеки вимагають від правоохоронних органів адекватно оцінити оперативну ситуацію, усунути виявлені недоліки і професійні прорахунки і будувати роботу в тісній взаємодії.

Безперечно, одним із основних завдань прокуратури повинно стати здійснення нагляду за виконанням законодавства щодо взаємодії правоохоронних та інших державних органів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму. Слід забезпечити постійний нагляд за виконанням законів Державною службою фінансового моніторингу України, органами досудового розслідування при направленні їй перевірки матеріалів про легалізацію злочинних доходів. Як слушно зазначає Р.В. Журбін, водночас важливо створити єдину практику розгляду правоохоронними

органами матеріалів підрозділу фінансової розвідки, для чого прокурори повинні організувати постійний моніторинг результатів такої діяльності, аж до встановлення порядку, при якому прокурори, які здійснюють нагляд, повідомляються про передачу таких матеріалів органам досудового розслідування. Також органам прокуратури при здійсненні нагляду необхідно орієнтувати слідчих та оперативних працівників на вжиття більш активних заходів до встановлення розміру й місцезнаходження злочинних доходів по кожному злочину, відстеженню операцій з такими доходами тощо [79, с. 280].

На сьогоднішній день щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру прийняття рішення слідчим відбувається в основному, виходячи з його досвіду, інтуїції та професіоналізму за наглядової діяльності процесуального керівника. Природно, що розробка науково обґрунтованих рекомендацій в таких умовах є одним із першочергових завдань.

Оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії по лінії боротьби з тероризмом та іншими суспільно небезпечними кримінальними правопорушеннями у плані надання науково обґрунтованих рекомендацій методичного або тактичного змісту повинні забезпечуватись, насамперед із залученням можливостей криміналістики, за рахунок розширення її предмета з проблематики антитерористичної оперативно-розшукової діяльності (так само як і слідчої, тобто в рамках розкриття і розслідування). Ефективно діючі рекомендації можуть бути побудовані тільки на основі наукових розробок, які, у свою чергу, формуються з урахуванням практичного досвіду. Така інтеграція теорії і практики є найбільш оптимальною формою з точки зору ефективності процесів розкриття і розслідування не тільки кримінальних правопорушень терористичного характеру, а й злочинності загалом.

У свою чергу, відповідним підрозділам СБУ, НПУ необхідно мати організаційну, методичну та технічну базу для накопичення, аналізу та використання одержуваної інформації. Крім того, має бути організована безперервна взаємодія з відповідними підрозділами СБУ, НПУ та іншими відомствами. Складність завдань, залучення до їх виконання різних за можливостями сил вимагають ретельно

продуманого планування заходів, координації дій залучених органів, служб, підрозділів, створення єдиного банку отриманої інформації і організації постійної аналітичної роботи.

Таким чином, до чинників, що впливають на розкриття та розслідування кримінальних правопорушень тероризму, можна віднести техніко- та тактико-криміналістичне забезпечення, організаційні (управлінські) та інформаційні елементи системи. Розгляд їх у поєднанні з об'єктивними і суб'єктивними складовими, що визначають формування слідчої ситуації, є основою аналізу, спрямованого на підвищення результативності розкриття і розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Приходимо до висновку, що тероризм, як явище соціального характеру, вимагає ефективних механізмів протидії на основі дослідження і використання дієвих способів і прийомів його виявлення, розслідування, розкриття та попередження. Підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру безпосередньо залежить від рівня взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у процесі розслідування, починаючи з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до направлення матеріалів кримінального провадження до суду. Головне завдання наглядаючого прокурора – координація взаємодії слідчих СБУ, поліції та суб'єктів ОРД, що, власне, і є результатом вмілого прокурорського нагляду у вигляді процесуального керівництва.

Поставлені при цьому цілі досягаються вирішенням низки завдань, до яких належать: а) активізація діяльності правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування означених кримінальних правопорушень на певній адміністративній одиниці; б) об'єднання зусиль суб'єктів взаємодії; в) усунення паралелізму і дублювання у роботі; г) зміцнення законності в діяльності суб'єктів.

Прокурорам слід постійно аналізувати якість і повноту досудового розслідування у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення даної категорії, законність та обґрунтованість процесуальних рішень, а також ефективність взаємодії слідчих та оперативних підрозділів різноманітних

піднаглядних правоохоронних органів. За результатами аналізу варто приймати реальні, дієві заходи, спрямовані на поліпшення організації прокурорського нагляду та підвищення його ефективності.

Необхідно регулярно аналізувати стан прокурорського нагляду за виконанням законів при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з екстремістською і терористичною діяльністю, в тому числі використовуючи матеріали прокурорської практики, конкретних кримінальних проваджень, постійно вивчати, узагальнювати і поширювати позитивний досвід прокурорського нагляду за додержанням законів у оперативно-розшуковій діяльності та розслідуванні досліджуваних кримінальних правопорушень, регулярно проводити навчально-методичні семінари, спеціальні заняття з питань організації та здійснення нагляду, вивчати і вдосконалювати методику перевірок, форми і методи реагування на виявлені порушення.

2.3 Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру

Ефективність виконання оперативними підрозділами завдань з охорони та захисту громадян від злочинності залежить від стану організації їхньої діяльності, що, врешті, визначає дієвість оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання злочинів, а також достатній потенціал та можливості при виконанні доручень слідчого та прокурора про здійснення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні [27].

Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, посідає особливе місце у наглядовій функції прокуратури, оскільки під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій значною мірою можуть обмежуватися законні права та інтереси громадян (право на таємницю листування, телефонних розмов, свободу пересування,

особисте життя тощо).

Зважаючи на те, що у сфері оперативно-розшукової діяльності (через негласність проведення заходів) громадяни досить часто обмежені у можливості захищати свої права та інтереси, головним завданням прокурора на цьому напрямі його діяльності є попередження і припинення порушень прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які опинилися у сфері оперативно-розшукової діяльності [46, с. 84].

Організація прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, є актуальною проблемою організаційно-правової роботи прокурора. Тому забезпечення дієвого механізму законності в системі оперативно-розшукової діяльності має велике значення для забезпечення захисту конституційних прав громадян при виявленні та розслідуванні різних проявів тероризму.

На рівні монографічних досліджень проблеми нагляду за ОРД у кримінальному процесуальному провадженні проаналізовані у працях таких українських науковців: В.С. Афанасьєва, Д.М. Бахраха, В.Т. Белоуса, В.М. Горшеньова, О.О. Зарубінського, О.Г. Кальмана, Ю.А. Кармазіна, Б.М. Лазарева, М.І. Мельника та ін. Вказані роботи є вагомим внеском у з'ясування концептуальних засад наглядової діяльності прокурора за законністю здійснення оперативно-розшукової діяльності. Наше завдання - вивчення стану державного контролю у формі прокурорського нагляду за додержанням законодавства у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Завдання прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять ОРД, у загальному вигляді сформульовані у КПК України, Законах України «Про прокуратуру», «Про оперативно-розшукову діяльність». Спеціальні завдання визначені КПК щодо окремих етапів досудового розслідування, а окремі з них виникають під час застосування прокурором правових засобів нагляду за законністю конкретних дій і рішень органів досудового розслідування.

Змістом наглядових правовідносин є сукупність прав і обов'язків його

суб'єктів [181, с. 107-112]. При цьому незалежно від того, хто є носієм названих прав і обов'язків, вони реалізуються в структурі прокурорсько-наглядових відносин у взаємозв'язку та взаємозалежності.

Насамперед, повноваження прокурора при здійсненні ним нагляду за законністю використання матеріалів ОРД у досудовому розслідуванні визначені ст. 36 та іншими нормами КПК України, що регламентують порядок прийняття рішень слідчого і прокурора за матеріалами ОРД та у доказуванні, а також Наказами Генерального прокурора України [206].

На стадії досудового розслідування взаємодія прокурора, як процесуального керівника з оперативними підрозділами, проявляється безпосередньо у певних дорученнях прокурора, адже він має право доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії в порядку, визначеному КПК; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Доручення та вказівки прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, надані відповідно до його компетенції та повноважень слідчим та оперативним підрозділам, є обов'язковими для їх виконання.

На нашу думку, суть прокурорського нагляду у досліджуваній категорії кримінальних проваджень визначається такими чинниками, як обсяг повноважень, межі компетенції прокурора, функціональні напрямки діяльності органів, які провадять оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування, відповідний процесуальний порядок реагування на порушення закону.

На думку 76% опитаних співробітників прокуратури, при розслідуванні даних кримінальних правопорушень необхідна допомога оперативних підрозділів протягом усього розслідування. 21% респондент акцентував на такій необхідності в залежності від ситуації розслідування (Додаток А).

Аналіз діяльності з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень

терористичного характеру, дав змогу визначити найбільш поширені форми взаємодії прокурора, слідчого з оперативними підрозділами є: 1) передача слідчому легалізованих матеріалів ОРД про ознаки тероризму; 2) спільне вжиття (за необхідності) заходів для припинення злочинної діяльності; 3) вжиття оперативними підрозділами заходів для охорони місця події, встановлення свідків та потерпілих, затримання підозрюваних; 4) виконання оперативно-розшуковим підрозділом доручень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 5) оперативно-розшукове сприяння слідчому при проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; б) спільна діяльність у межах постійно або тимчасово діючих слідчо-оперативних груп та слідчих бригад.

Отримання таємної інформації будь-якими засобами, визначеними в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» та у кримінальному процесуальному законодавстві, до початку кримінального провадження забороняється і можливе лише під час або в ході його проведення у порядку і спосіб, передбачений КПК України. При цьому отримані матеріали не є доказами, оскільки, згідно з ч. 1 ст. 93 КПК України, збирання доказів здійснюється лише сторонами кримінального провадження на підставі норм, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України. Такі матеріали можуть бути підставами до проведення відповідних слідчих (розшукових) дій (допиту, обшуку, призначення експертиз тощо).

Як слушно зазначає І.М. Єфіменко, отримана інформація до відкриття кримінального провадження не може відноситись до відомостей, які становлять таємницю досудового розслідування. Незважаючи на це, її розголошення неможливе без поважних на те причин і може бути лише у випадках коли оприлюднення або надання останньої не завдасть шкоди інтересам національної безпеки, оборони, розслідуванню чи запобіганню кримінальним правопорушенням. Оскільки відомості, які вона містить, прямо відносяться до «службової інформації», про що визначено й у нормах Закону України «Про доступ до публічної інформації», відповідно до якого інформація, зібрана в процесі ОРД, яку не було віднесено до

державної таємниці, повинна визначатися як службова інформація, тобто, як зазначалося нами вище, інформація з грифом – ДСК [196].

У практиці оперативних підрозділів з виявлення проявів тероризму виникає необхідність здійснювати комплекс спеціальних оперативно-розшукових заходів для створення умов, щоб інформація про злочин була сприйнята не лише оперативними негласними джерелами, а й гласними (відкритими, нейтральними) джерелами, які, ставши носіями такої інформації, могли б бути використані для отримання матеріалів ОРД, що слугували б приводами та підставами для початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, прийняття інших процесуальних рішень, а також отримання доказів у кримінальному провадженні: очевидці злочину могли б бути допитані як свідки; предмети, виявлені на місці події, – стати речовими доказами тощо) [244, с. 111].

Дослідження оперативно-розшукових та кримінальних справ дозволило М.А. Погорецькому стверджувати, що завдяки використанню ОРД в той чи інший спосіб, розкривається понад 85% тяжких та особливо тяжких злочинів, а у таких сферах злочинної діяльності, як злочини проти держави, посадові злочини чи злочини, здійснювані організованими групами, – до 100% [182, с. 125]. За даними опитування працівників прокуратури, завдяки матеріалам ОРД було розкрито близько 91% кримінальних правопорушень терористичного характеру (Додаток А).

Значна частина наглядової діяльності прокурора в сфері ОРД стосується дотримання прав і свобод фізичних та юридичних осіб, щодо яких проводяться оперативно-розшукові заходи. Його повноваження поширюються на процес ініціювання оперативними підрозділами найбільш ефективних з точки зору документування оперативно-розшукових заходів, оскільки саме прокурор погоджує відповідні клопотання. До того ж він, виходячи з положень ч. 3 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», може самостійно ініціювати здійснення оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів до початку кримінального провадження шляхом надання оперативному підрозділу відповідного доручення [204].

Виконуючи наглядові функції у сфері оперативно-розшукової діяльності,

прокурори не можуть втручатися в діяльність оперативних підрозділів та не мають безпосередніх повноважень застосовувати до них заходи примусового впливу. Не мають прокурори повноважень й щодо притягнення винних до відповідальності, адже законодавством передбачено особливий порядок відповідальності службовців, а також осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів.

Як слушно зазначає Р.М. Білокінь, прокурор не є суб'єктом оперативно-розшукової діяльності, не бере безпосередньої участі у розкритті злочинів шляхом здійснення ОРД та не має доступу до всіх матеріалів ОРД згідно з чинним законодавством України, тому він не може в повній мірі гарантувати законність проведення такої діяльності. Але запобігти незаконному обмеженню конституційних прав особи прокурор не те що може, але й зобов'язаний це зробити. Тому важливим завданням прокурора під час здійснення нагляду за ОРД – виявлення, попередження та припинення порушень прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які потрапили в орбіту оперативно-розшукової діяльності [26, с. 60].

Головним завданням прокурора на цьому напрямі його діяльності є попередження і припинення порушень прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які потрапили у сферу оперативно-розшукової діяльності. Адже, якщо громадянин при проведенні досудового розслідування може захищати свої права й інтереси, порушені працівниками будь-яких інших підрозділів, звертатися до суду тощо, то у сфері оперативно-розшукової діяльності через негласність проведення щодо нього відповідних заходів він часто обмежений у можливостях. Саме тому важливим є створення дієвого механізму законності в системі оперативно-розшукової діяльності.

Як видається, характер організації збору інформації про терористичні дії оперативними підрозділами можна умовно поділити на два типи: стратегічний та оперативний. Стратегічна інформація накопичується протягом тривалого періоду (від декількох місяців до декількох років), систематизується та аналізується з різноманітної бази даних про осіб, підозрюваних у причетності до терористичних формувань, включаючи навіть такі дані, які на перший погляд не мають безпосереднього відношення до кримінально протиправної діяльності.

Оперативна інформація стає відома при проведенні оперативно-розшукових заходів і підлягає попередній перевірці з метою встановлення її достовірності чи інших даних, що вказують на наявність ознак кримінального правопорушення.

До збору тактичної інформації відносяться масовані і концентричні дії правоохоронних органів щодо збору інформації про об'єкти терористичної діяльності. Такі дії реалізуються в ході операцій «Антитерор», «Перехват», «Заслон». Отримана інформація, в більшості випадків, легалізується в якості джерел отримання доказів для розслідування кримінального правопорушення. Тактична інформація має властивість швидкого «старіння», тому її реалізація повинна бути проведена за участі прокурора протягом декількох годин доби. Найбільш цінна тактична інформація реалізується по затриманню підозрюваних і формуванню доказів у кримінальному провадженні.

Одним з найбільш ефективних шляхів документування інформації про осіб і факти, що входять у сферу терористичної діяльності, є використання засобів негласного аудіо- і візуального контролю. На нашу думку, типова схема інформаційної системи для здійснення превентивних заходів оперативними підрозділами дій щодо терористичних формувань, повинна включати в себе: сферу політичних, ідеологічних і релігійних відносин; націоналістичні рухи; інформацію про родинні і земляцькі зв'язки лідерів, організаторів та активних учасників терористичних формувань; незаконний обіг зброї, боєприпасів і вибухових речовин; зв'язки у сфері економіки та фінансів; дні свят, ювілеїв та особливих дат в середовищі членів терористичних організацій; переговори між терористичними організаціями та їх членами; облік переміщення осіб, що представляють оперативний інтерес.

Однією з форм прояву тероризму - є захоплення заручників або важливих об'єктів, порушення функціонування яких може створювати загрозу суспільству. У результаті нападу і захоплення заручників (стратегічних об'єктів) терористи, як правило, висувають свої вимоги перед державними структурами влади взамін на їх звільнення. Дана ситуація відрізняється такими рисами, як несподіванка, раптовість і незакінченість дій, демонстративність реальної загрози.

Основною метою оперативних підрозділів в умовах реалізації спеціальних контртерористичних заходів є ліквідація загрози об'єкта і звільнення заручників. Контртерористична операція включає в себе етапи: локалізація об'єкта (району), на якому безпосередньо здійснюються активні дії терористів; організація переговорів; ведення пошуково-розвідувальних дій, у тому числі збір криміналістично значимої інформації; силова акція з нейтралізації терористів; дії правоохоронних органів після проведення силової акції [56, с. 174].

До основних причин недостатнього рівня техніко-криміналістичного забезпечення в антитерористичній діяльності слід віднести: не завжди узгоджену пріоритетність окремих напрямків правоохоронної діяльності, спрямованої на боротьбу з тероризмом, де техніко-криміналістичне забезпечення розглядається не як найважливіший елемент у системі зазначеної боротьби, а як допоміжний; невідповідність планів реформації відносно підвищення ефективності техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, реальними фінансовими, технічними і соціальними можливостями правоохоронної системи нашого суспільства; відсутність цільової, глибоко обґрунтованої програми техніко-криміналістичного переозброєння правоохоронних органів у вирішенні завдань боротьби з тероризмом.

Особлива увага у цьому напрямку приділяється оперативному обслуговуванню тимчасово окупованих та суміжних із ними територій на Сході нашої країни, де проводиться антитерористична операція, сконцентрувавши можливості негласного апарату, інші зусилля оперативних і слідчих підрозділів, насамперед, на таких напрямках: 1) встановлення злочинних організацій та угруповань, фізичних і юридичних осіб, які сприяють (забезпечують) функціонуванню каналів незаконного придбання й переміщення зброї та інших засобів ураження як у райони проведення АТО, так і звідтіля, а також лідерів і членів ОЗУ, причетних до терористичної та диверсійної діяльності та їх фінансування; 2) запобігання підбурюванню або втягуванню мирного населення чи співробітників правоохоронних структур, задіяних в АТО, у злочинну діяльність, спрямовану на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення установ

державної влади або пов'язану з посяганнями на територіальну цілісність і недоторканість України; 3) встановлення осіб, у тому числі працівників митної й прикордонної служби, інших правоохоронних органів, які причетні до контрабандного постачання зброї, матеріально-технічного й фінансового забезпечення терористичних угруповань; 4) виявлення осіб, які можливо прикривають терористичну і сепаратистську діяльність, підтримують сталі зв'язки з ОЗУ й особами, причетними до здійснення терористичної діяльності чи вчинення диверсій та їх фінансування; 5) максимальне використання всіх наявних можливостей, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [40] та ін.

Реалізація оперативно-розшукової інформації за певних умов може включати в себе їх легалізацію та використання, у тому числі, в інтересах кримінального судочинства. Легалізація матеріалів оперативно-розшукової діяльності є специфічною діяльністю оперативних та слідчих підрозділів з надання законної сили і введення в кримінальний процес матеріалів оперативно-розшукової діяльності.

На нашу думку, прокурору слід приймати активну участь у легалізації матеріалів ОРД при розслідуванні складних та резонансних кримінальних правопорушень. Зокрема, при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження не можна наводити дані, отримані в ході ОРД, не посилаючись на їх джерела, оскільки такі дані не можна перевірити процесуальним шляхом за участю сторін обвинувачення та захисту.

Ініціативне надання оперативно-розшуковим підрозділом матеріалів ОРД слідчому здійснюється, як правило, при реалізації оперативно-розшукових матеріалів, проведення відповідних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів, а також при оперативно-розшуковому забезпеченні та супроводі досудового розслідування.

При ініціативному наданні оперативними підрозділами матеріалів ОРД особам, що ведуть кримінальний процес, у практичній діяльності постає низка проблемних питань, що потребують наукового й нормативно-правового вирішення:

визначення конкретних матеріалів ОРД, їх обсягу, форми та порядку їх направлення слідчому, прокуророві для вирішення питання про відкриття кримінального провадження за фактом терористичних дій чи проведення відповідних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів у ході реалізації оперативно-розшукової справи; визначення конкретних матеріалів ОРД, їх обсягу, форми та порядку їх направлення слідчому після виконання його доручення оперативно-розшуковим підрозділом про провадження розшукових дій; визначення конкретних матеріалів ОРД, їх обсягу, форми та порядку їх направлення слідчому для використання як приводів і підстав для проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, прийняття інших процесуальних рішень та отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні.

Матеріали ОРД, що надаються особам, які ведуть кримінальний процес, для використання підстав до внесення відомостей про кримінальне порушення до ЄРДР, повинні містити достатні дані, що вказують на наявність ознак тероризму, а саме: коли, де, які ознаки та якого кримінального правопорушення виявлені й за яких обставин, відомості про осіб чи групу осіб, які підозрюються у вчиненні терористичних дій, про потерпілих, про очевидців кримінального правопорушення, про місцезнаходження слідів кримінального правопорушення, документів та предметів, які можуть бути використані як речові докази, про вид та розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди та інші обставини, що мають значення для вирішення питання про відкриття кримінального провадження.

Зазначені факти та обставини можуть дати змогу визначити обсяг і послідовність проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, обрати найбільш ефективну тактику їх проведення, виробити оптимальну методичку розслідування. При цьому, прокурор повинен мати можливість ознайомлюватися з усіма матеріалами ОРД, за виключенням тих, що розшифровують конфіденційні джерела. З метою забезпечення конфіденційності джерел, оперативний підрозділ повинен надавати прокурору, слідчому для ознайомлення лише легалізовані матеріали ОРД.

З огляду на це, не викликає заперечень твердження Р.М. Білоконя про вдосконалення законодавства шляхом розширення повноважень прокурора у сфері ОРД з метою надання їм владно-розпорядчого характеру. Адже те, що на сьогодні повноваження прокурорів у сфері ОРД визначаються або правилами загального нагляду, або повноваженнями щодо нагляду за досудовим слідством не сприяє однозначному розумінню та застосуванню цих норм [26, с. 73-74]. Законодавча організація належного, дієвого прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю оперативних підрозділів є актуальною проблемою організаційно-правової діяльності, вирішення якої сприятиме забезпеченню захисту конституційних прав громадян та гарантуванню законності проведення оперативно-розшукових заходів у вказаній категорії кримінальних проваджень.

На наше переконання, слід внести зміни до ст. 8 Закону України «Про ОРД» в частині визначення загальних положень застосування оперативно-технічних заходів, що дозволить забезпечити використання отриманих матеріалів як доказів у кримінальному провадженні.

Відповідно до КПК України прокурор, як і слідчий або керівник органу досудового розслідування, самостійно приймає рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а у передбачених КПК випадках, коли рішення про їх проведення приймає слідчий суддя, складає відповідне клопотання до слідчого судді чи погоджує таке клопотання слідчого [134].

М.П. Климчук вважає, що використання результатів оперативно-розшукової діяльності для підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій – це їх фактична реалізація, що передбачає такі елементи: надання результатів оперативно-розшукової діяльності слідчим підрозділам; отримання наданих результатів; перевірка можливості використання у процесуальних цілях даних, отриманих у результаті оперативно-розшукової діяльності; аналізування та оцінювання слідчими підрозділами результатів оперативно-розшукової діяльності; установлення значення результатів оперативно-розшукової діяльності у ході планування використання їх у процесі підготовки або проведення слідчих дій; прийняття рішення про використання результатів оперативно-розшукової діяльності для підготовки та

проведення слідчих дій; реалізація прийнятого рішення; попередження помилок в процесі реалізації прийнятого рішення [117, с. 137].

Законодавство не містить вимог щодо формування підстав для проведення слідчих (розшукових) дій за результатами матеріалів оперативно-розшукової діяльності шляхом розкриття джерела оперативно-розшукової інформації. Проте оперативні матеріали, які містяться в матеріалах кримінального провадження, повинні бути розсекречені («легалізовані») й не розкривати форм і методів оперативно-розшукової діяльності, негласних джерел оперативної інформації. Оперативний працівник в процесі передавання зібраних матеріалів повинен забезпечити нерозголошення відомостей про сили, засоби, методи оперативно-розшукової діяльності, що становлять державну таємницю, а також про осіб, що в ній задіяні.

Оцінювання таких матеріалів має два аспекти: кримінально-правовий і кримінальний процесуальний. Кінцевим результатом правової оцінки матеріалів оперативно-розшукової діяльності є уявлення уповноваженої особи (слідчого, прокурора, оперативного співробітника) щодо доцільності та можливості їх використання в кримінальному провадженні.

У вказаній категорії кримінальних проваджень використання матеріалів ОРД під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, передбачає, по-перше, їх фактичне використання шляхом пред'явлення в ході слідчої (розшукової) дії, наприклад, огляд матеріалів оперативно-технічних заходів, пред'явлення під час допиту підозрюваного відеозапису, отриманого в ході документування тощо; по-друге, використання інформації, яка міститься в матеріалах ОРД, наприклад, інформації про особу свідка терористичного акту для встановлення психологічного контакту. Крім того, інформація, отримана оперативним шляхом, може використовуватись з тактичних міркувань з метою більш ефективної підготовки та проведення окремої слідчої (розшукової) дії.

Виходячи з характеру та обсягу повноважень прокурора щодо нагляду за додержанням законів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, КПК України, визначає ключову роль прокурора у забезпеченні законності під час їх

проведення та використання відповідних результатів у кримінальному провадженні. Відповідно, збільшується і відповідальність прокурора щодо правових наслідків рішень, що приймаються у зв'язку із проведенням негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст. ст. 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 КПК, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ст. 246 КПК України). Відповідними нормами глави 21 КПК України передбачено підстави, умови та порядок проведення і використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, аналогічно тому, як це передбачено й для слідчих (розшукових) дій.

Відповідно і повноваження прокурора щодо забезпечення законності при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, мають процесуальний характер і є одним з напрямів нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Зокрема, слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття ним рішення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та про отримані результати. Прокурор також має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України). Інакше кажучи, прокурор, у разі якщо не забороняє або не припиняє проведення негласних слідчих (розшукових) дій, фактично погоджується з обґрунтованістю їх проведення і несе відповідальність за порушення прав та законних інтересів осіб, допущених у зв'язку з їх проведенням.

Тільки прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням тяжкого або особливо тяжкого злочину, що готується або вчиняється, у формі контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК України). При цьому, прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину зобов'язаний викласти обставини, які свідчать про відсутність під час вказаної дії провокування особи на вчинення кримінального правопорушення та зазначити про застосування

спеціальних імітаційних засобів. У подальшому дії прокурора під час підготовки та проведення відповідних заходів спрямовані саме на запобігання та припинення провокацій (підбурювань) особи на вчинення кримінального правопорушення з метою її подальшого викриття, впливу на поведінку особи, у тому числі шляхом насильства, погроз, шантажу, з метою вчинення кримінального правопорушення, який вона не вчинила б без сприяння цьому.

Відповідно до ст. 249 КПК України, прокурор зобов'язаний прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому немає необхідності. Якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням прокурора, строк її проведення може бути продовжений прокурором до вісімнадцяти місяців. Якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого судді, а прокурор вважає, що її проведення необхідно продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про прийняття відповідної ухвали [134].

За необхідності особа, яка проводить негласні слідчі (розшукові) дії при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, може залучити: негласних штатних або позаштатних співробітників, які вводяться під легендою прикриття; членів організованих злочинних угруповань з можливим у майбутньому частковим або повним звільненням від кримінальної відповідальності; працівників відповідних оперативно-технічних підрозділів. Вказані особи можуть сприяти своєчасному виявленню та оперативному документуванню злочинної діяльності осіб за умов, коли використання відповідних процесуальних дій під час кримінального провадження і ОРЗ (у разі коли воно не розпочате), неможливе, недоцільне та/або малоефективне.

І.М. Єфименко акцентує увагу на тому, що під час використання отриманої інформації у кримінальному провадженні прокурором або слідчим повинні бути вжиті всі заходи щодо недопущення заподіяння шкоди інтересам оперативних підрозділів, які були залучені до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та розголошення, у зв'язку з цим, відомостей про сили та засоби, що використовувались в процесі їх проведення. При цьому, протоколи негласних

слідчих (розшукових) дій та додатки до них, становлять державну таємницю і підлягають реєстрації в режимно-секретному органі, де й зберігаються в окремих номенклатурних справах під назвою: «Документи щодо організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій» [77, с. 161].

Потреба проведення діагностичних досліджень мовленнєвих повідомлень може виникати у випадку проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, таких як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, що передбачено ст. 263 КПК України. Проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії полягає у здійсненні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування [134].

Згідно з ч. 4 ст. 263 КПК України зняття такої інформації покладається на уповноважені підрозділи НПУ та органів безпеки. Під час контролю і зняття інформації співробітники зазначених підрозділів відбирають та фіксують не всю безперервну інформацію, яка передається транспортною телекомунікаційною мережею, а лише ту, яка має значення для досудового розслідування. Однак не завжди можливо відразу встановити належність такої інформації до кримінального провадження. У цьому випадку важливе значення має діагностування, навичками якого повинні володіти не лише спеціалісти експертних підрозділів, а й відповідні спеціалісти уповноважених підрозділів НПУ та органів безпеки.

Як слушно зазначає Г.С. Полянська, дані, що отримані в результаті діагностичного авторознавчого дослідження інформації, знятої з транспортних телекомунікаційних мереж, дають змогу отримати не лише відомості щодо учасників приватного спілкування, а й додаткову інформацію, яка має значення для досудового розслідування. Зокрема, це дозволяє встановити роль учасників приватного спілкування у вчиненні злочину, визначити психологічні особливості їх особистості та з'ясувати приховане значення зашифрованого спілкування [185, с. 157-158].

За даними вивчення кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру, найбільш розповсюдженими

негласними слідчими (розшуковими) діями є: використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК) (Додаток Б).

На нашу думку, з метою розкриття кримінальних правопорушень терористичного характеру прокурору та слідчому доцільно доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (в порядку, передбаченому п. 5 ч. 2 ст. 36 та п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України) з метою: а) отримання інформації про осіб, які раніше вчиняли злочини проти громадської безпеки та становлять оперативний інтерес; б) виявлення відомостей про злочинне угруповання та його структуру; в) встановлення всіх учасників такого угруповання, їхню роль та вплив в угрупованні, регіоні; г) виявлення в угрупованнях наявності засобів стільникового зв'язку, озброєння, технічного забезпечення; д) отримання інформації про зв'язки членів угруповання між різними групами, суб'єктами господарської діяльності; д) виявлення фактів обміну злочинних угруповань інформацією, планування спільних акцій; е) виявлення зв'язків злочинних авторитетів з оточенням керівників адміністрацій усіх рівнів, державних установ, фондів; є) виявлення фактів фінансування, сприяння, підготовки терористичних актів.

Припинення каналів фінансування терористичних та екстремістських організацій є одним з визначальних чинників у боротьбі з тероризмом. Однак слід визнати, що досі виявлення і, відповідно, розкриття даних кримінальних правопорушень є вкрай низьким. Це прямо пов'язано з тим, що без здійснення ефективної оперативно-розшукової діяльності, у тому числі належного оперативного супроводу кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру, виявити і розслідувати такі складні кримінальні правопорушення, як фінансування тероризму, практично неможливо. Особливо це відноситься до припинення таких фактів на стадіях приготування або замаху на злочин.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних матеріалів практики свідчить, що підготовка

до вчинення терористичного акту чи його фінансування здійснюється конспіративно. Окремі з таких кримінальних правопорушень готуються ретельно впродовж років. Його учасниками є, як правило добре підготовлені особи, які знаються на формах та методах роботи правоохоронних органів щодо виявлення та документування їх злочинної діяльності засобами оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності, що ускладнює виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень, а тому лише організаційно й тактично правильно організоване оперативно-розшукове забезпечення досудового розслідування цього кримінального правопорушення може забезпечити у цілому як виконання завдань ОРД, так і виконання завдань кримінального судочинства.

Метою оперативно-розшукового забезпечення розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру є: здобуття оперативної інформації в інтересах розкриття кримінальних правопорушень; виявлення й оперативне документування всіх епізодів злочинної діяльності особи (групи осіб), стосовно якої розслідується кримінальне правопорушення, а також її співучасників; встановлення осіб, які можуть бути свідками у кримінальному провадженні; легалізація отриманих матеріалів ОРД з метою використання їх як доказів у кримінальному провадженні, а також для прийняття відповідних рішень у ньому; здійснення оперативно-розшукових заходів на виконання доручень слідчого та прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; захист осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, членів їх сімей та близьких родичів, якщо виникає реальна загроза їх життю, здоров'ю, житлу, майну, а також відповідних працівників правоохоронних органів та їх близьких родичів у зв'язку зі службовою діяльністю цих працівників, з метою створення необхідних умов для належного виконання своїх повноважень; встановлення оперативним шляхом місцезнаходження вибухових пристроїв та їх компонентів, а також інструкцій щодо їх використання та застосування; майна, цінностей, коштів, здобутих кримінально протиправним шляхом, а також іншого майна, цінностей та коштів, що належать особам, які притягуються до кримінальної відповідальності, з метою забезпечення можливої конфіскації для відшкодування завданих збитків; оперативний контроль за

місцезнаходженням підозрюваних; запобігання.

Приходимо до висновку, що успішне виявлення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень терористичного характеру та досягнення мети кримінального провадження й виконання його завдань можливе лише за активного сприяння оперативних підрозділів за умови забезпечення законності та ефективності такого сприяння засобами прокурорського нагляду.

Висновки до розділу 2

1. Типові проблеми початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, пов'язані: 1) зі складністю виявлення слідів, які вказують на причетність певних осіб до вчинення терористичного акту; 2) зі складністю встановлення мети та мотиву підозрюваного у випадках, коли не було висунуто прямих погроз або якихось вимог до вчинення або після вчинення терористичного акту; 3) з об'єктивними складнощами в роботі зі свідками, що зумовлені як психологічним шоком, панікою, так і особливостями людського сприйняття; 4) зі створенням терористами несприятливого емоційного стану, що породжує багато чуток, викривлення інформації, домислів з боку свідків, рідше – з безпідставним визнанням вини психічно неврівноваженими особами, які бажають привернути до себе увагу; 5) з протидією розслідуванню з боку терористів, від намагань перешкоджати кримінальному провадженню аж до погроз вчинити повторні терористичні акти у разі невиконання їх вимог; 6) зі складністю доведення винуватості особи.

2. Виявлення та розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру повинно здійснюватися на основі тісної взаємодії (взаємної підтримки, допомоги, взаємних зусиль) між співробітниками різних підрозділів органів СБУ, НПУ, прокуратури та інших зацікавлених відомств. Одним із основних завдань прокуратури є здійснення нагляду за виконанням законодавства щодо взаємодії Державної служби фінансового моніторингу України та органами досудового розслідування при направленні й перевірці

матеріалів про легалізацію злочинних доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму. Швидке та якісне розслідування означених кримінальних правопорушень слідчою групою залежить від ефективності здійснення її старшим і прокурором повноважень, які спрямовані на упорядкування, раціоналізацію та продуктивність досудового розслідування.

3. Матеріали ОРД, що надаються особам, які ведуть кримінальний процес, для використання підстав до внесення відомостей про кримінальне порушення до ЄРДР, повинні містити достатні дані, що вказують на наявність ознак тероризму. Реалізація оперативно-розшукової інформації за певних умов може включати в себе їх легалізацію та використання, у тому числі, в інтересах кримінального судочинства за обов'язкової участі прокурора.

4. Метою оперативно-розшукового забезпечення розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру є: здобуття оперативної інформації в інтересах розкриття кримінальних правопорушень; виявлення й оперативне документування всіх епізодів злочинної діяльності особи (групи осіб), а також її співучасників; встановлення осіб, які можуть бути свідками; легалізація отриманих матеріалів ОРД з метою використання їх як доказів у кримінальному провадженні та прийняття окремих рішень; здійснення оперативно-розшукових заходів на виконання доручень слідчого та прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; захист осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні; встановлення оперативним шляхом місцезнаходження вибухових пристроїв та їх компонентів, а також інструкцій щодо їх використання та застосування; майна, цінностей, коштів, здобутих кримінально протиправним шляхом, з метою забезпечення можливої конфіскації для відшкодування завданих збитків; оперативний контроль за місцезнаходженням підозрюваних; запобігання.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЇ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ЗАКОННІСТЮ НА НАСТУПНИХ ЕТАПАХ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

3.1 Реалізація функції прокурорського нагляду при проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру

Для своєчасного припинення та успішного розслідування злочинів, отримання процесуальної інформації у кримінальному провадженні з метою формування повноцінних доказів відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, актуального значення набуває вдосконалення процесуальних дій [113, с. 218].

Складність вирішення завдань кримінального судочинства і доказування факту вчинення терористичних дій та забезпечення подальшої судової перспективи такого кримінального провадження вимагає узгодженого поєднання зусиль процесуального керівника та слідчого. Адже слідчі (розшукові) дії мають важливе значення для процесуального керівника при прийнятті процесуальних рішень та визначенні видів приведення слідчих (розшукових) дій. Надана слідчим інформація орієнтує прокурора про місцезнаходження об'єкта, який має значення для провадження, та може бути використана при прийнятті рішень щодо: 1) проведення слідчих (розшукових) дій; 2) проведення інших дій, метою яких є залучення їх до провадження для надання їм процесуального статусу.

Саме від рівня організованості взаємодії слідчого та процесуального керівника залежить ефективність діяльності правоохоронних органів у цьому напрямку [124]. У зв'язку з цим, відповідно до наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні», прокурори усіх рівнів повинні уживати заходів до

покращення якості досудового розслідування та принципово реагувати на всі факти порушення вимог кримінального процесуального законодавства при проведенні слідчих (розшукових) дій [206]. Прокурор визначає коло доказів та способів їх отримання у конкретному кримінальному провадженні, проведення з вказаною метою певного обсягу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також забезпечення при цьому законності дій слідчого.

Сьогодні самостійно слідчий може прийняти рішення про проведення допитів, пред'явлення для впізнання, огляду та слідчого експерименту, не пов'язаних з житлом чи іншим володінням особи (або за згодою володільця), призначення експертизи та лише про одну негласну слідчу (розшукову) дію – ст. 272 КПК України «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації», яка, до того ж, потребує згоди керівника органу досудового розслідування. Усі інші гласні та негласні слідчі (розшукові) дії проводяться або за рішенням прокурора, або за згодою прокурора і рішенням слідчого судді. Наприклад освідування здійснюється на підставі постанови прокурора (ч. 2 ст. 241 КПК України), за постановою прокурора здійснюється ексгумація трупа (ч. 1 ст. 239 КПК України), виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочинів (ч. 4 ст. 246 КПК України) тощо [134].

Надання письмових вказівок про проведення окремих слідчих (розшукових) дій, участь у проведенні досудового розслідування і, в необхідних випадках, особисте провадження окремих слідчих (розшукових) дій та санкціонування прокурором проведення обшуку та інших дій слідчого у випадках, передбачених КПК України, належить саме до наглядових повноважень [243, с. 163].

М.І. Бортун та О.Б. Комарницька цілком слушно зазначають, що надання вказівок органам досудового розслідування про виконання окремих гласних та негласних слідчих (розшукових) дій доцільне тільки тоді, коли це справді обумовлено необхідністю якнайшвидшого розслідування справи. Вказівки прокурора щодо розслідування мають бути чіткими, мотивованими, конкретними, що не допускає подвійного їх трактування, містити посилання на норми КПК

України, інші законодавчі акти, які потрібно використати або які були порушені, пропозиції про заповнення прогалин у розслідуванні, про необхідність проведення дій. Обов'язково у вказівці має бути наявний короткий мотив, потрібний для того, щоб слідчий, якому надана вказівка, не перетворився в простого виконавця волі прокурора, а чітко розумів мету, якої він повинен досягти, виконуючи вказівку. Письмова процесуальна форма вказівок має визначати порядок діяльності органу розслідування у конкретному кримінальному провадженні та бути гарантією його процесуальної самостійності. Така форма вказівок прокурора допомагає прокурору контролювати повноту і строки їх виконання органом досудового розслідування, будучи процесуальним актом, скеровує хід розслідування і впливає на його результати, тому повинна бути належно оформлена. Нарешті, такі вказівки дадуть можливість суду, що розглядає справу, а також прокурору вищого рівня робити висновок стосовно якості нагляду і про відповідальність прокурора у кримінальному провадженні, слідчого за недоліки і помилки, допущені при розслідуванні [31].

Здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, прокурор уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування, відповідним оперативним підрозділам проведення у встановлений строк слідчих (розшукових) дій, давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) дії в порядку, визначеному КПК (п. 4 ч. 1 ст. 36 КПК України).

На нашу думку, можливість прокурора на свій розсуд брати участь у слідчих (розшукових) діях, в яких, на його думку, можуть бути допущені грубі порушення закону, порушені права і свободи особи, дозволить йому оперативно виявити і припинити такі порушення і, як наслідок, уникнути визнання доказів, отриманих в результаті його проведення, недопустимими.

Також, відповідно до ст. 223 КПК України, слідчий, прокурор повинен вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній

участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом [134].

Часто вирішальну роль у розкритті кримінальних правопорушень терористичного характеру відіграють невідкладні слідчі (розшукові) дії слідчого, оскільки вони дозволяють отримати крім доказів ще й орієнтуючу інформацію про обставини розслідуваної події, виявити джерела криміналістично значимої інформації, встановити та вжити заходів до розшуку підозрюваного, запобігти вчиненню нових терористичних актів. При організації та плануванні розслідування комплекс слідчих (розшукових) дій повинен проводитися одночасно з комплексом оперативно-розшукових (спрямованих на встановлення особи терористів, їх злочинних зв'язків, затримання злочинців, попередження їх спроб втекти з місця події) і контртерористичних заходів (спрямованих на мінімізацію наслідків кримінального правопорушення, надання допомоги потерпілим, попередження нових актів тероризму, придушення збройного опору злочинців тощо).

Як слушно зазначає С.Г. Баришніков, невідкладні слідчі (розшукові) дії при розслідуванні злочинів терористичного характеру, враховуючи особливості їх проведення, повинні проводитися переважно в складі заздалегідь визначеної міжвідомчої слідчо-оперативної групи [11, с. 14].

Невідкладні слідчі (розшукові) дії характеризуються такими ознаками як першочерговість; негайність; оперативність; неповторюваність; регулятивність; цілеспрямованість; незамінність. Поняття невідкладності як характеристика слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі вживається: по-перше, в розумінні першочерговості їх проведення відносно інших слідчих (розшукових) дій; по-друге, у зв'язку з обов'язком їх виконання при передачі кримінального провадження за підслідністю [41, с. 24].

З метою попередження витoku інформації та організації терористами активної протидії розслідуванню, по можливості, необхідне одночасне проведення заходів, в яких беруть участь злочинці і пов'язані з ними особи (обшук, огляд, проведення експертиз за участю терористів, контроль і запис

переговорів).

На наш погляд, на початковому етапі розслідування слід по можливості уникати проведення одночасних допитів та впізнання як між підозрюваними, так і між підозрюваними та свідками і потерпілими, оскільки на даному етапі, як правило, ще досить мало інформації про психологічні особливості, групову роль, психологічний стан допитуваних, їх можливості з тиску на свідків, у тому числі і аж до їх фізичного знищення. Загалом порядок проведення слідчих (розшукових) дій повинен визначатися тією слідчою ситуацією, яка склалася на даному етапі, і спиратися не тільки на організаційні можливості, але і на тактичну доцільність з точки зору забезпечення збереження доказів.

Кримінальний процесуальний закон дозволяє у невідкладних випадках проведення *огляду місця події* до внесення відомостей про злочин до ЄРДР, тобто фактично до початку досудового розслідування (ч. 3 ст. 214 КПК). У зв'язку із цим, правомірно розглядати огляд місця події як один із засобів виявлення злочинів. Огляд проводиться слідчим, прокурором з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. При цьому розрізняють огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ч. 1 ст. 237 КПК України), а також огляд трупа, у тому числі пов'язаний з ексгумацією (ст. ст. 238, 239 КПК України) [134].

В окремих випадках огляд передбачуваного або дійсного місця події має вирішальне значення для встановлення наявності чи відсутності підстав до початку кримінального переслідування. У зв'язку з чим, кримінальний процесуальний закон допускає проведення цієї слідчої (розшукової) дії до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Місцем злочину при погрозі вчинити терористичний акт є місце передачі повідомлення, останнє, на жаль, хоч і існує в реальній дійсності, однак для розслідування залишається «віртуальним». Як свідчить аналіз слідчої та судової практики, у справах про погрозу терористичного акту не відомий жоден випадок виявлення місця вчинення злочину (місця передачі повідомлення). У випадках, коли терористичний акт був вчинений, небезпечні наслідки мають місце, даний

об'єкт, безперечно, буде одночасно й місцем вчинення злочину й місцем події [230, с. 90].

Загальні положення та рекомендації щодо проведення огляду досить детально розроблені у науковій криміналістичній літературі, тому нами будуть розглянуті лише окремі особливості проведення цієї слідчої (розшукової) дії при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Насамперед зауважимо, що під час проведення огляду місця події при розслідуванні вказаних кримінальних правопорушень допускається чимало порушень та помилок як тактичного, так і процесуального характеру. Типовим є таке правопорушення, як неправильне вилучення виявлених предметів і документів. Нерідко вилучені речі не упаковуються і не опечатуються, на бірках відсутні підписи слідчого і понятих. При складанні протоколів вказаних та інших слідчих (розшукових) дій іноді відсутні підписи тих чи інших осіб, що беруть участь у їх провадженні. Однак, найчастіше, це пов'язано з неуважністю і не є правопорушенням, якщо підпис, дата або інша ознака або реквізит не підробляються.

Тому, на наш погляд, прокурору необхідно брати обов'язкову участь у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії у при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру. Власне, це стосується й інших кримінальних правопорушень - тяжких та особливо тяжких, проти основ національної безпеки, кримінальних правопорушень, унаслідок яких заподіяно значну матеріальну шкоду або сталася загибель людей, умисних вбивств, кримінальних правопорушень, учинених організованими групами та злочинними організаціями, службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, народними депутатами України, суддями, керівниками правоохоронних органів, інших резонансних кримінальних правопорушень. Опитування прокурорів стосовно доцільності участі прокурора у проведенні огляду місця події у кримінальних правопорушеннях терористичного характеру, дало наступні результати: так, завжди (18,5%); так, коли про це достовірно відомо (34%); на розсуд прокурора (45%) (Додаток А).

Ця пропозиція не суперечить і відомчим нормативно-правовим документам. Зокрема, наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» (п. 2.8) зобов'язує керівників органів прокуратури виїжджати на місце події за фактами зазначених кримінальних правопорушень, забезпечивши якісне проведення огляду, організації невідкладних першочергових слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Також спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, та Генеральної прокуратури України від 28 листопада 2012 року № 1095/955/119 «Про затвердження Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини» визначає особливий порядок виїзду прокурора на місце події, пов'язаного з виявленням трупа людини та його огляду, з урахуванням ст. 238 КПК України [206; 202].

У разі отримання інформації про вибух, на початковому етапі огляду місця події в ході розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, І.П. Кравець рекомендує: 1) виявити основні ознаки вибуху вибухового пристрою; 2) оцінити орієнтовно потужність вибуху; 3) візуально визначити наявність (відсутність) у підірваного пристрої міцного корпусу і осколкових елементів; 4) уточнити територію, що підлягає огляду, з урахуванням попереднього судження про тип підірваного пристрої, масу його заряду, характері руйнування в епіцентрі вибуху тощо; 5) визначити тактичні прийоми пошуку, а також способи і прийоми огляду виявлених матеріальних об'єктів - речових доказів [130, с. 184].

Загальнопоширений принцип проведення огляду місця події - принцип невідкладності - у разі отримання повідомлення про вчинення кримінального правопорушення терористичного характеру, насамперед, повинен враховуватись принцип безумовного забезпечення безпеки його учасників, виходячи з можливості повторних вибухів, спрямованих проти представників правоохоронних органів, з метою руйнування будівель, отруєнь тощо [92, с. 39].

При розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, вчинених за допомогою вибухових пристроїв, при огляді місця події суб'єктом організаційної роботи повинен бути штаб при регіональних органах СБУ. До його основних завдань повинні відноситись: координація організаційної роботи на місці вибуху; інформування слідчого, а також інших учасників огляду місця події про можливі сліди вибуху (форму, зовнішній вигляд, локалізацію тощо), а також ознаки вибухових пристроїв з метою забезпечення їх безпеки; максимально повне і швидке техніко-криміналістичне забезпечення пошуково-рятувальних та інших дій (наприклад, роботу з трупами та їх фрагментами, розмінування, охорона місця події тощо).

До інших інформаційних завдань, що виконуються в ході огляду місця терористичного акту з використанням вибухових пристроїв, можна віднести такі: а) відновити в картині загальних дій терористів роль кожного з них з підготовки та вчинення цього кримінального правопорушення; б) встановити особу злочинців, їх причетність до злочинних груп, банд, незаконних збройних формувань; в) визначити та ідентифікувати вибухові пристрої та зброю, якими користувалися злочинці, встановити її походження; г) виявити відомості про організаторів, замовників та спільників кримінальних правопорушень; д) зафіксувати шкідливі наслідки, які наступили у зв'язку з терактом. Причому фіксації підлягають не тільки шкідливі наслідки злочинних дій терористів, але й ті, які стали наслідком контртерористичного реагування державних, у т. ч. правоохоронних органів під час збройного опору.

На нашу думку, під час проведення огляду, в першу чергу слід звертати увагу і фіксувати таке: місця розташування трупів із застосуванням фотозйомки, відеозапису; місця розташування зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв; здійснювати пошук стільникових телефонів, SIM-карт, рацій, та інших засобів зв'язку, носіїв комп'ютерної інформації, фото-відеоматеріалів, записників, блокнотів; здійснювати пошук слідів присутності інших осіб, яким можливо вдалося сховатися; встановити можливі шляхи підходів і відходів до місця події; ретельно оглядати предмети і речі, виявлені у затриманих та знищених осіб;

вживати заходів до виявлення схронів, схованок зі зброєю та боєприпасами.

Важливо при огляді місця події зробити докладний опис, а також фото- та відеозйомку результатів не тільки терористичного акту, але й операцій, які проводили правоохоронні органи, оскільки останні також можуть заподіювати громадянам збитки та шкоду. Надалі це послужить підставою для визнання потерпілих, яким необхідно роз'яснити права на пред'явлення цивільного позову, відшкодування шкоди тощо, для забезпечення в передбаченому КПК України порядку відшкодування заподіяної шкоди [257, с. 43].

На нашу думку, в поняття місця події слід включати не тільки місце вчинення кримінально протиправного діяння, а й місце його підготовки, приховування предметів злочинного посягання, знарядь кримінального правопорушення та інших речових доказів. Це характерно і для терористичних дій, вчинених у формі погрози, коли місце установки предмета підвищеної небезпеки терористами не зазначається. Але тільки в тому випадку, якщо погроза містила політичні вимоги, і особа, якій вона була передана, сприйняла її реально (особа може бути як фізичною, так і представником організації або установи, у тому числі представником засобу масової інформації, що опублікував дану погрозу у вигляді статті).

Однак, для тероризму у формі погрози характерна і ще одна відмінна риса: місце вчинення кримінальних правопорушень і місце події не збігаються. Коли є вказівка на можливий об'єкт посягання, тільки після проведення пошукових дій і попереднього огляду фахівцями знайденого предмета підвищеної небезпеки або ж предмета, що імітує його, об'єкт погрози стає місцем події.

Місцем вчинення кримінального правопорушення при погрозі терористичними діями є місце передачі повідомлення, яке, на жаль, хоча й існує в реальній дійсності, але для розслідування залишається «віртуальним». Як свідчить аналіз кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру, при погрозі тероризму не відомий жоден випадок виявлення місця вчинення кримінального правопорушення (місця передачі повідомлення). У разі, коли терористичний акт було вчинено, існують небезпечні

наслідки, даний об'єкт, безперечно, буде одночасно і місцем вчинення кримінального правопорушення і місцем події.

В ході огляду трупів знищених осіб на місці події, Р.В. Ширяєв рекомендує ретельно дослідити: взаєморозташування трупа та споруд і предметів, що знаходяться поруч; положення і позу трупа; предмети на трупі і в безпосередній близькості від нього; стан одягу та взуття трупа; загальні (анатомічні) відомості про труп; трупні зміни і суправітальні реакції; особливості окремих частин тіла трупа та наявність пошкоджень (переломів, ударів, розривів внутрішніх органів, множинних осколкових поранень та ін.); відповідність ушкоджень тіла і пошкоджень одягу; ложе трупа; наявність на тілі особливих прикмет (сліди операцій, татуювання, шрами та ін.). Також при огляді трупів осіб та речей, що їм належать, вилучаються всі наявні при них предмети і документи, проводиться їх дактилоскопування, вилучення біологічних зразків [262, с. 76-77].

У кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення терористичного характеру, крім огляду місця події, як правило, проводяться й інші види огляду. Зокрема, у разі надходження письмового повідомлення про можливий терористичний акт, необхідно здійснити огляд даного документа. Оскільки в цьому випадку записка, яка містить погрози, буде речовим доказом, то особу, яка здійснює розслідування, вона буде цікавити сама по собі.

Слідчий, або прокурор повинні провести огляд документа у присутності спеціаліста-криміналіста з метою виявлення слідів злочинця. При цьому з'ясовуються та описуються його форма, розміри, колір та зовнішній стан. Текст повідомлення досліджується фахівцями для встановлення особливостей письмової мови автора та почерку виконавця, шляхом виявлення загальних та окремих ознак письмової мови і почерку (якщо документ є рукописним). Якщо ж документ виготовлений за допомогою друкованих пристроїв (машинки, принтерів та ін.) або шляхом наклеювання окремих письмових знаків, то в першому випадку необхідно виявити загальні та окремі ознаки друкованого пристрою, у другому - виявленню та опису підлягають характерні ознаки окремих письмових знаків. Також необхідно провести ретельний огляд самого листа для відшукання слідів

пальців рук злочинця, мікрочасток одягу, слини на аркуші паперу або конверті (при заклеюванні конверта).

У разі усного повідомлення про загрозу терористичними діями представникові організації або установи (найчастіше представникові ЗМІ), письмові позначення, зроблені цією особою в ході прийому повідомлення, можуть оглядатися як документ – письмовий доказ. У цьому випадку слідчого цікавить тільки зміст документа.

Якісний огляд записки (листа) з погрозами дозволить надалі виявити та досліджувати місце, де текст був виготовлений, з метою пошуку традиційних слідів, які свідчать про знаходження там злочинців [183, с. 18].

За даними вивчення кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру, у 12,5% оглядом місця був транспортний засіб. Так, у липні 2014 р. мешканцями м. Запоріжжя, які чергують на блок-посту (ділянка траси Запоріжжя – Донецьк в напрямку м. Донецька) при огляді транспортного засобу, що рухався у напрямку м. Донецьк, виявлено значну суму грошових коштів. Після з'ясування співробітниками правоохоронних органів обставин перевезення готівки було встановлено, що вони переправляються з Автономної Республіки Крим до м. Донецьк, через Запорізьку область для подальшої можливої фінансової підтримки членів «Донецької народної республіки» на сході України, а саме виплати заробітної плати учасникам терористичної організації «Донецької народної республіки» [2].

Допит – це слідча (розшукова) дія, у процесі якої слідчий одержує від свідка, потерпілого, експерта підозрюваного відомості, які надаються в усній або письмовій формі щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження та підлягають доказуванню. Відповідно до ст. 133 КПК України слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати свідка, потерпілого для допиту чи участі в іншій процесуальній дії. При цьому слідчий, прокурор мають право викликати особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у

процесуальній дії є обов'язковою [134].

Допит є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні будь-якого виду злочинів, і в той же час, це найпоширеніший спосіб отримання доказів у кримінальному провадженні, а для підозрюваного, обвинуваченого це ще й спосіб захисту від підозри чи пред'явленого обвинувачення. Одержання достовірної інформації про терористичні дії залежить від правильно обраної тактики проведення цієї слідчої (розшукової) дії. При цьому за необхідності прокурор відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України може самостійно проводити допит особи [134].

При допиті у якості свідка особи, яка приймала по телефону повідомлення, про підготовлюваний або вчинений теракт, необхідно з'ясувати дату, час та місце одержання повідомлення; обстановку, у якій приймалося повідомлення; дослівний зміст та тривалість розмови; обставини, які характеризують голос і мову особи, яка телефонувала, емоційне забарвлення розмови, наявність сторонніх шумів у трубці; подальші дії особи, яка прийняла повідомлення.

У разі отримання письмового повідомлення при допиті особи, яка виявила лист, необхідно з'ясувати дату, час, місце одержання повідомлення; обставини виявлення повідомлення; наявність інших осіб, які були присутніми при цьому; які конкретні дії проводилися з матеріальним носієм інформації, які заходи були вжиті для збереження можливих слідів злочинця; подальші дії особи, яка виявила повідомлення [230, с. 111].

Допит співробітників правоохоронних органів, які брали участь у спецоперації (аварійно-рятувальних роботах або з ліквідації кримінальних правопорушень), спрямований на з'ясування таких обставин: коли, де і в зв'язку з чим перебував допитуваний, яке службове завдання він виконував; які дії на місці події він виконував, чи були внесені які-небудь зміни в обстановку місця події в результаті цих дій, якщо так, то які саме. При проведенні допитів можливе зазначення свідком свого місця розташування на схемі місця події, з метою відновлення повної картини події на момент ліквідації осіб, що чинили збройний опір.

Велика роль допитів родичів можливих терористів або знищених осіб, які іноді не знають, чим займаються такі особи, а найчастіше приховують свою обізнаність про їх злочинну діяльність, або не бажають вірити в той факт, що їхні родичі готували вчинення терористичного акту. Тут важливе значення має налагодження слідчим психологічного контакту, вони не повинні сприймати слідчого як ворога. Потрібно роз'яснювати родичам знищених осіб право на реабілітацію. Завдання прокурора – забезпечити виконання вимог ст. 87 КПК України і не допустити, щоб у кримінальному провадженні особи, яким повідомляється про підозру, допитувались до цього як свідки, що тягне за собою недопустимість доказів відповідно до п. 6 зазначеної статті КПК України [134].

Однією з найважливіших умов досягнення поставлених тактичних цілей допиту є попередня підготовка до нього. При розслідуванні терористичних актів, далеко не завжди слідча ситуація дозволяє слідчому досить ретельно підготуватися до допиту. Насамперед це пов'язано з відсутністю часу. Якщо ж ситуація дозволяє здійснювати підготовку до допиту, обов'язковим є складання плану майбутнього допиту. При вирішенні питання про послідовність допитів співучасників необхідно виходити з передбачуваного ступеня участі кожного з допитуваних у спільній злочинній діяльності, наявності доказів, що відносяться персонально до кожного допитуваного, наявності у них злочинного досвіду, досвіду перебування під слідством, особистісних якостей.

Позитивний результат досягається при першочерговому допиті наступних категорій підозрюваних:

- осіб з найменшим ступенем участі у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки розповівши правду, вони можуть розраховувати на роль свідка чи пособника, але не співвиконавця;

- осіб з найменшим злочинним досвідом або найменшим досвідом перебування під слідством, тому такі особи схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідства, а в силу несуттєвої участі в діяльності організованої злочинної групи можуть сподіватися на поблажливість суду при одночасній наявності побоювань, що їм доведеться відповідати за злочини інших членів

групи;

– осіб, які перебувають у конфлікті з іншими членами групи та її лідерами, оскільки вони менше схильні до страху перед системою покарань в організованій злочинній групі в силу особистих неприязних відносин з особами, що втілюють цю систему, і тому вважають себе внутрішньо вільним і від зобов'язань перед іншими членами групи ;

– лідерів організованої злочинної групи або активних її членів.

Поведінка слідчого має сприяти створенню на допиті строгої та спокійної обстановки, навіть у найскладніших умовах він зобов'язаний зберігати ясність думки і спокій. Безглузде підвищення тону, крик, метушливість, розмахування руками не дають позитивних результатів. Слід пам'ятати, що серед учасників незаконних воєнізованих формувань зустрічаються досвідчені і спостережливі люди, які спробують використувати цю обставину у своїх цілях.

Якщо допит підозрюваного проводиться в темному приміщенні або в нічний час, слід звернути увагу на наявність освітлення, яке є невід'ємною частиною тактики допиту, оскільки слідчий повинен бачити вираз обличчя допитуваного і спостерігати за ним під час допиту. У більшості осіб, особливо в момент нервового напруження, обличчя відображає внутрішній стан, який дає можливість визначити, чи впевнений учасник незаконного збройного формування у своїх показаннях або сумнівається, як він реагує на несподівані питання тощо.

Слушною вважаємо точку зору, згідно з якою тактичні прийоми відносяться до головних засобів криміналістичної тактики [16, с.179]. Прийоми допиту підозрюваного у вчиненні злочину терористичного характеру, повинні бути не тільки законними і етичними, але й відповідати вимогам доцільності, ефективності та вибіркової. У кожному конкретному випадку аналізується, який з їх прийомів допиту найбільш, доцільний, виходячи з конкретної ситуації, що склалася в ході розслідування, чи дасть він необхідний ефект, будучи застосованим, і, нарешті, чи не призведе він до самообмови. У всіх випадках засоби впливу на особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру, повинні бути вибілковими залежно від ситуації, що

склалась у кримінальному провадженні.

Досягнення мети допиту (одержання повних і правдивих показань) залежить від того чи зуміє слідчий змінити дану ситуацію. При допиті особи в конфліктній ситуації у кримінальних провадженнях про вчинення терористичних актів, у тому числі й особи, що обумовлює себе, доцільно використовувати низку прийомів, спрямованих на викриття брехні, рекомендованих Є.В. Васке. До них відносяться: вичікування, послідовність, раптовість, використання «слабких місць» особи допитуваного, форсований темп допиту, відволікання уваги, інерція, створення враження більшої поінформованості слідчого, створення «незаповненості» [36, с. 260-261].

Якщо підозрюваний дає неправдиві показання, доцільно провести повторний деталізований допит щодо одних і тих самих обставин кримінального провадження. При цьому слідчому необхідно чітко пам'ятати і фіксувати всі нюанси попередніх показань підозрюваного, щоб за допомогою повторного деталізованого допиту виявити брехню.

Усі вказані вище психологічні прийоми допиту можуть бути застосовані і у разі причетності до вчиненого членів організованих злочинних груп.

Наглядаючому прокурору також слід акцентувати увагу на тому, що особи, які вчиняють кримінальні правопорушення терористичного характеру активно користуються послугами зв'язку, залишаючи електронні сліди своєї присутності в інформації про з'єднання між абонентами і (або) абонентськими пристроями. Своєчасне їх виявлення і дослідження дозволяє органам досудового розслідування встановити обставини, передбачені ст. 91 КПК України.

Так, при розслідуванні терористичного акту з використанням вибухових речовин або вибухових пристроїв, рекомендується: уточнити, які засоби мобільного зв'язку могли працювати в районі його вчинення; з'ясувати коло операторів зв'язку, що надають дані послуги зв'язку; встановити адреси базових станцій в районі вчинення кримінального правопорушення.

Якщо під час досудового розслідування буде отримана інформація про те, що терористичний акт був замовленим, слідчому необхідно ретельно дослідити

усі обставини одержання замовлення: де, коли та за яких обставин замовлення було отримане, яким був його зміст; яка була форма оплати; чи проводилося часткове авансування (якщо так, то коли, ким, де та у якому розмірі; яким було передбачуване джерело одержання коштів для оплати замовлення); де, коли, хто, та за яких обставин повинен здійснити оплату; які докази, коли, хто й кому повинен був надати щодо обґрунтування виконання замовлення?

Тактика проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, психологічні та процесуальні її сторони досить докладно висвітлені в криміналістичній літературі [15; 239 та ін.], і немає необхідності зупинятися на цьому. Відзначимо лише, що специфіка проведення цієї слідчої (розшукової) дії у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення терористичного характеру пов'язана з особливостями особи його учасників, і головним чином, підозрюваного.

Окрім слідчого, правом провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб наділений і прокурор. Мета проведення вказаної слідчої (розшукової) дії - з'ясування причин розбіжностей у показаннях осіб [134].

Таке ж право прокурора розповсюджується і на освідування особи – слідчу (розшукову) дію, яка проводиться слідчим, або прокурором щодо підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Освідування здійснюється відповідно до ст. 241 КПК України виключно на підставі постанови прокурора та за необхідності за участю судово-медичного експерта або лікаря. Право застосування примусу до особи, яка відмовляється пройти його добровільно, мають лише слідчий і прокурор. У разі необхідності, на нашу думку, слідчий може надати відповідне доручення співробітникам оперативного підрозділу, які під час його виконання користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України) [134].

Навіть якщо в освідуванні бере участь судово-медичний експерт чи лікар, посадові особи органу досудового розслідування і прокуратури не повинні надавати їм подібні доручення. Право застосувати зазначені заходи мають

працівники міліції і СБУ. У ст.ст.44, 45 Закону України «Про національну поліцію» передбачені повноваження щодо застосування фізичної сили і спеціальних засобів для подолання протидії законним вимогам поліції, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечило виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом [203]. Аналогічні положення містять ст. 26 Закону України «Про Службу безпеки України» [216].

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, теж здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування. Порядок такого огляду визначається ст. 239 КПК України [134].

Важливою слідчою (розшуковою) дією є впізнання. Як правило, за його результатами виходять вельми важливі докази, що сприяють викриттю злочинця. Ефективність пред'явлення для впізнання та доказова значимість його результатів у значній мірі залежать від підготовки до цієї слідчої (розшукової) дії. Під час неї вирішуються питання про необхідність та доцільність впізнання, вибору часу, створюються відповідні умови та обстановка, вивчаються об'єкти впізнання, допитуються ті, хто впізнають.

Впізнання, на відміну від ряду інших слідчих (розшукових) дій, не можна провести знову. Разом з тим, іноді впізнання проводиться з порушенням встановленого порядку. Особливо неприпустиме його проведення з елементами фальсифікації (наприклад, «підказка» особі, що впізнає, де стоятиме особа, що пред'являється для впізнання, в чому він буде одягнений, попереднє ознайомлення з фотографіями впізнаваного або підбір групи впізнаваних з врахуванням, що упізнаваний легко впізнається, оскільки явно виділяється серед учасників впізнання та ін.).

Законна процедура проведення впізнання повинна суворо дотримуватися. На практиці іноді впізнання проводять занадто поспішно і допускають ряд помилок і правопорушень, що тягнуть незаконність даної слідчої (розшукової) дії.

Щодо вчинення цих кримінальних правопорушень злочинними групами, велике значення має правильний вибір моменту впізнання. Цинічні, зухвалі,

неодноразово судимі члени злочинних груп, особливо особи, що займають у них лідируюче становище, увірувавши у свою невразливість, які мають зв'язок зі спільниками, що залишилися на волі, можуть зірвати процес впізнання шляхом провокаційних дій, погроз, викриків тощо. Завдання прокурора, слідчого – не допустити подібних ситуацій. Для цього доцільно використовувати такі тактичні прийоми: а) забезпечити строгу ізоляцію підозрюваного, що перебуває під вартою від спільників, що залишилися на волі, і осіб, які проходять із ним у тому ж кримінальному провадженні та утримуються у тому ж слідчому ізоляторі (у разі виявлення таких зв'язків провести оперативні комбінації для встановлення відповідних каналів та їхнього перекриття); б) до проведення впізнання зібрати та пред'явити підозрюваному безперечні докази, що викривають його у вчиненні терористичних дій, для того, щоб він впевнився у серйозності ситуації, змирився зі своїм становищем (найкращий варіант – провести впізнання після того, як підозрюваний зізнався у вчиненому); в) проводити впізнання в той момент, коли підозрюваний перебуває в урівноваженому, спокійному стані; г) якщо це доцільно, попередньо ознайомити підозрюваного, що заперечує свою вину, із показаннями його спільників, що зізналися або продемонструвати йому результати раніше успішно проведених впізнань цих же осіб, зафіксованих за допомогою фото- або відеотехніки; д) якщо підозрюваний має міцні зв'язки з родиною та є підстава вважати, що члени його родини своїм впливом можуть викликати в нього почуття каяття за вчинене дати йому побачення з найближчими родичами.

Не висвітлюючи докладно загальновідомі аспекти підготовки та проведення обшуку, які в достатній мірі висвітлені в спеціальній літературі [59; 126; 143; 228], зупинимося на особливостях проведення даної слідчої (розшукової) дії, обумовлених специфікою об'єктів, що підлягають відшукуванню та вилученню.

До прав людини, які мають пряме відношення до судочинства у кримінальних провадженнях, відноситься право на невтручання в особисте і сімейне життя. Свобода від втручання в особисте і сімейне життя захищена ст. 8 Конвенції, в якій говориться: «Кожна людина має право на повагу до його

приватного і сімейного життя, що недоторканність його житла і таємницю кореспонденції». З тексту ст. 8 Конвенції випливає, що загальна заборона втручання в особисте і сімейне життя допускає винятки, у тому числі з метою боротьби зі злочинністю, але це обов'язково повинно бути передбачено законом [125].

Практично всі держави передбачають у своєму законодавстві, що регулює сферу боротьби зі злочинністю і кримінальне провадження, можливість за певних умов вторгнення у житло поза волею осіб для проведення огляду місця події, обшуку, можливість прослуховування телефонних переговорів і вилучення кореспонденції. Передбачено це і в українському законодавстві.

У практиці розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру мають місце непоодинокі випадки, коли клопотання слідчого про проведення обшуку, важливість якої для отримання доказів тероризму важко переоцінити, розглядається (узгоджується) прокурором тривалий час, що не завжди відповідає оперативності прийняття рішення та може призвести до втрати речових доказів, слідів вчинення кримінального правопорушення. При цьому на прокурора покладається відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, у свою чергу не несе жодної відповідальності за зволікання та тяганину під час здійснення процесуального керівництва (ч. 1 ст. 40 КПК України) [134].

Вищевказані недоліки у взаємодії слідчого та прокурора призводять до значного завантаження слідчого кримінальними провадженнями, які або не мають судової перспективи або, у зв'язку з неналежним процесуальним керівництвом з боку прокурора, злочини в них не можуть бути своєчасно розкриті [186, с. 161].

Окрім загальних рекомендацій щодо тактики проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, основну увагу слід зосередити на відшуканні таких предметів, як: документи, що свідчать про зв'язки підозрюваного з іншими членами злочинної групи, іншими злочинними угрупованнями, замовником теракту; електронних носіїв інформації, а при необхідності і накопичувачів інформації на жорстких дисках або

комп'ютерів у цілому (у зв'язку з можливістю використання інформації про конструювання вибухового пристрою або різних довідкових програм з виготовлення таких пристроїв, наприклад широко розповсюдженого в мережі «Інтернет» «Довідника терориста»). Огляд таких накопичувачів інформації та комп'ютерів доцільно проводити після обшуку за участю фахівців з комп'ютерної техніки.

Рішенням суду, за матеріалами зібраними співробітниками СБУ, накладено арешт на 51 рахунок 14 бізнес-структур, надано тимчасовий доступ до рахунків та коштів на них. У приміщеннях підприємств, під час обшуків, були вилучені майже 2 мільйони гривень у національній та іноземній валюті, незареєстровані за адресами проведення обшуків 20 печаток юридичних фірм, «документація» про реєстрацію мариупольських фірм у так званому «міністерстві доходів і зборів ДНР», а також податкову звітність, платіжні документи до бюджету «ДНР», папірці оплати за проходження продуктів харчування через блокпости терористів. В офісах фірм вилучено спеціальні перепустки бойовиків «ДНР» на транспорт різних компаній, сервера та комп'ютерну техніку з інформацією про фінансування незаконних формувань «ДНР». Відкрито кримінальне провадження за ч. 2 ст. 258-5 ККУ – фінансування тероризму вчинене за попередньою змовою групою осіб [109].

Часто при розслідуванні кримінальних правопорушень вказаної категорії виникає необхідність проведення обшуку на підставі даних, отриманих оперативним шляхом. Більшість опитаних прокурорів (88,5%) ствердно відповіли на питання про можливість проведення обшуку на основі оперативно-розшукової інформації, якщо вона отримана за допомогою законного прослуховування телефонних переговорів, зняття інформації з технічних каналів зв'язку, контролю поштово-телеграфної кореспонденції. Натомість 43% опитаних прокурорів не вважають можливим проведення обшуку, якщо ці дані виходять тільки від осіб, які співпрацюють з оперативно-розшуковими підрозділами на конфіденційній основі, оскільки така інформація у багатьох випадках є ненадійною (Додаток А).

У кримінальному процесуальному законодавстві нічого не сказано про

заборону використання матеріалів ОРД для доведення необхідності проведення обшуку. Зокрема, слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявності достатніх підстав вважати, що: 1) було вчинено кримінальне правопорушення; 2) що відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування; 3) що відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; 4) що відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи (ч. 5 ст. 234 КПК України).

З огляду на викладене, у кримінальних провадженнях зазначеної категорії слідчому та прокуророві слід активніше використовувати дані, отримані оперативним шляхом для доведення наявності достатніх підстав для проведення обшуку. Перед обшуком доцільно проводити так звану «підготовку», що може представляти собою сукупність слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів, направлених на отримання відомостей про розшукувані предмети, особу підозрюваного, місце, де буде проводитися обшук. Практичні співробітники радять проводити обшуки одночасно за всіма адресами населеного пункту чи регіону, щоб поширювана серед терористів інформація не дозволила останнім приховати сліди кримінального правопорушення.

У процесі обшуку основним завданням є забезпечення власної безпеки, так як можуть бути виявлені вибухові речовини, засоби ініціювання і вибухові пристрої-пастки («сюрпризи»), які можуть бути закамouflьовані під звичайні предмети або речі побутового призначення. Тому до участі в обшуку залучаються фахівці з вибухової справи, а також кінолог з собакою. Цілеспрямованість обшуку багато в чому визначається результатами огляду місця події та висновками фахівців, що здійснюють криміналістичні дослідження (необхідно відшуковувати предмети, аналогічні тим, які були виявлені при огляді місця події або становлять з ними єдине ціле).

Водночас, оскільки часто до виконавців актів тероризму застосовують різні техніки «зомбування», необхідно шукати і вилучати літературу екстремістського змісту: книги, листівки, брошури і т. ін. У цьому істотну допомогу можуть надати

релігієзнавці і психологи, про залучення до участі у слідчій (розшуковій) дії яких слід замислитись при підготовці до обшуку. Варто вилучати зошити, блокноти, листи з нотатками, де можуть бути відомості про членів та структуру організації, інші атрибути терористичної діяльності. Крім цього, потрібно вилучити всі комп'ютери та інші носії інформації, стільникові телефони, обладнання для розмноження літератури.

Зважаючи на те, що терористична діяльність неможлива без фінансування, необхідно вилучати всі документи, які свідчать про надходження грошових і матеріальних засобів. Оскільки малоімовірно, що члени слідчої групи володіють глибокими знаннями у фінансових документах, логічно залучити до участі фахівця-фінансиста або бухгалтера. Іноді необхідно здійснити вилучення документів, які фіксують поставку, перевезення, витрачання та знищення вибухових матеріалів, документів, що свідчать про наявність професійних знань вибухової справи у певних осіб, документів, що відображають участь в діяльності, пов'язаній з тероризмом.

Зі збільшенням кількості терористичних актів, які вчиняються з використанням вибухових пристроїв та матеріалів, зброї, що знаходяться при особі, використанням підроблених документів, особливої актуальності набувають питання, пов'язані з інститутом обшуку особи у кримінальному процесі.

За загальними правилами, викладеними у КПК, обшук має проводитися лише на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК); обшук особи має проводитися з обов'язковою участю не менш як двох понятих незалежно від використання технічних засобів фіксації відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК); затримання особи та пов'язаний із цим обшук особи та огляд речей на підставі ухвали слідчого судді щодо співробітника кадрового складу розвідувального органу України здійснюється у присутності офіційних представників цього розвідувального органу (ч. 8 ст. 191 КПК); затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, без ухвали слідчого судді та проведення її обшуку здійснюються з оформленням протоколу, копія якого негайно під розписку вручається затриманому, а також направляється прокурору (ч. 5 ст. 208

КПК); за рішенням слідчого або прокурора може бути проведений обшук осіб, які знаходяться у приміщенні або іншому володінні (під час проведення обшуку на підставі ухвали слідчого судді), якщо є достатні підстави вважати, що вони приховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 5 ст. 236 КПК) [134].

Диверсійну групу так званого «ЛНР», яка готувала ряд терактів у Дніпропетровській області, затримали на Кайдацькому мосту, який вони планували підірвати. У диверсантів вилучено три гранати Ф-1 і РГД-5 і 6 запалів до них. У той же день було затримано ще двох членів групи, один з яких виявився працівником райвідділу міліції. Під час обшуків у них вилучили два револьвери, перероблених під бойові патрони, портативні радіостанції, холодна зброя, чотири підроблені паспорти громадян України, комп'ютерну техніку тощо [90].

Одним з проблемних питань участі прокурора при затриманні й обшуку особи, яку застали на місці вчинення кримінального правопорушення терористичного характеру після, є те, що ч. 3 ст. 208 КПК України передбачає повноваження прокурора здійснити обшук затриманої особи з дотриманням відповідних правил, передбачених КПК України. Не зрозуміло чи має прокурор виключне право здійснювати такий обшук особисто, або також керуючись повноваженнями, закріпленими також у ч. 2 ст. 36 КПК України, має право брати участь у його проведенні, давати вказівки щодо такого проведення тощо. З метою однозначного практичного застосування вищевказаних положень КПК України, в науковій літературі цілком слушно пропонується внести відповідні доповнення до ч. 3 ст. 208 КПК України та надати повноваження прокурору не лише особисто здійснити обшук затриманої особи, але й брати участь у його проведенні [180, с. 83].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Серед експертиз, потреба в яких виникає під час розслідування

кримінальних правопорушень терористичного характеру, найпоширенішими є зокрема, такі види: вибухотехнічна, фоноскопична, фізико-хімічна, трасологічна, експертизи з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності, криміналістична експертиза матеріалів та засобів відео звукозапису, криміналістичні експертизи транспортних засобів і утворених ними слідів, техніко-криміналістична експертиза документів, експертиза комп'ютерів, носіїв і технологій, почеркознавча експертиза, судово-авторознавча експертиза, генотипоскопічна експертиза (генетична експертиза), експертиза металів і сплавів, судово-медична, судово-психологічна, судово-психіатрична. та ін. Враховуючи специфіку даного кримінального правопорушення та слідчої ситуації можливе призначення й інших видів експертиз.

Експертна служба Центрального управління СБУ та експертно-криміналістичні групи в її регіональних органах проводять криміналістичні дослідження, експертизи спеціальних технічних засобів негласного одержання інформації, судово-біологічні, вибухово-технічні експертизи та експертизи з питань збереження державної таємниці [220, с. 34].

Судові експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру можна призначати як на початковому, так і на подальших етапах розслідування. Зрозуміло, що найбільш ефективнішим для розслідування буде призначення експертизи на початковому етапі розслідування, оскільки при призначенні на подальшому етапі існує велика ймовірність втрати слідів, збільшення тривалості, а отже, і зменшення ефективності досудового розслідування [25, с. 161].

Висновки експертиз, призначених у вказаних кримінальних провадженнях, мають переважне, доказове значення для розслідування. Висновки, викладені експертом або групою експертів у висновку, є доказами, які неможливо отримати з інших джерел, що обумовлює їх пріоритетне значення в загальній системі доказів у кожному кримінальному провадженні цього виду.

До предмета вибухотехнічної експертизи відносяться фактичні дані щодо властивостей вибухових речовин, вибухових пристроїв, боєприпасів, слідів їх дії, механізму вибуху та інших обставин, пов'язаних з підготовкою, здійсненням та наслідками вибуху. Тому перед направленням матеріалів до експертної установи

прокурор, слідчий може проконсультуватися з відповідним експертом з приводу формулювання питань, достатності зібраного матеріалу, а також про можливості експертизи. При цьому особлива увага повинна бути приділена упакуванню предметів і речовин, що направляються на експертизу.

Якщо мова йде про терористичний акт із застосуванням вибухового пристрою, то при його виявленні, поряд з перерахованими вище завданнями експертного дослідження в рамках вибухотехнічної експертизи, постає ще одне завдання. Воно пов'язане саме з визначенням відповідності загрози завданним збиткам та можливості реалізації такої загрози.

У світлі вищевикладеного стає очевидною проблема розширення кола експертних досліджень для правильної кваліфікації кримінального правопорушення – або це терористичний акт, або завідомо неправдиве повідомлення про небезпеку, або інше кримінальне правопорушення, пов'язане з використанням вибухових пристроїв, але не тероризм.

Така експертиза носить діагностичний характер щодо встановлення параметрів вражаючого впливу після приведення вибухового пристрою в дію. Методика такого дослідження дає можливість за конструкцією вибухового пристрою, масою вибухової речовини і її тротиловим еквівалентом розрахунковим шляхом встановити зони бризантної дії і осколкового ураження, можливі руйнування конструкційних елементів будівель і споруд, тобто відповісти на питання, пов'язані з реальною або уявною небезпекою настання шкоди.

Аналіз же експертних вибухотехнічних досліджень, проведений в експертно-криміналістичних експертних підрозділах, засвідчує необґрунтовано низьку частку діагностичних досліджень за визначенням вражаючої дії вилучених вибухових пристроїв. Незважаючи на велику кількість вилучених пристроїв, навіть на початковому етапі розслідування, начебто не пов'язаним з тероризмом, результати таких досліджень завжди можуть бути тим фактичним матеріалом, на основі якого можлива правильна кваліфікація складу злочину.

На нашу думку, при розслідуванні кримінальних правопорушень

терористичного характеру, які були вчинені шляхом вибуху чи підпалу, в силу різноманіття та різноплановості об'єктів експертного, дослідження повинні призначати не низку різних експертиз, а комплексну вибухотехнічну експертизу. У разі виявлення та вилучення зброї необхідно призначати комплексні судові експертизи (балістичну, трасологічну, дактилоскопічну, генетичну), з метою виявлення на зброї всіх можливих слідів, що вказують на особу, що застосовувала дану зброю.

Трасологічна експертиза в кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення терористичного характеру, вчинені шляхом застосування саморобного вибухового пристрою, призначається, як правило тоді, коли з місця події вилучаються елементи декількох вибухових пристроїв і необхідно встановити, які ушкодження на конкретних об'єктах дослідження залишені від того або іншого вибухового пристрою. У ході проведення трасологічних експертиз можуть здійснюватися дослідження виявлених на місці події слідів ніг передбачуваних злочинців, транспортних засобів, залишків упаковки.

Судово-медична експертиза живих осіб у кримінальних провадженнях про терористичний акт проводиться з метою встановлення характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, ступеня втрати працездатності; встановлення стану здоров'я, тощо. В ході проведення судово-біологічної експертизи досліджуються різні об'єкти біологічного походження (кров, волосся, слина, кістки, органи та тканини тощо). При вирішенні організаційних питань призначення судово-психологічної експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, потрібно приділяти особливу увагу вибору експерта.

Досить часто призначаються психіатричні експертизи підозрюваного на предмет встановлення його осудності, а відповідно, й усвідомленості дій. У зв'язку з лавиноподібним збільшенням кількості анонімних дзвінків із загрозою вибуху останнім часом набуло поширення використання даних судових фоноскопичних і лінгвістичних експертиз.

Загалом, найбільш типовими помилками, які допускають слідчі при призначенні судових експертиз у кримінальних провадженнях цього виду, є такі:

залучення як експертів осіб, некомпетентних у даній сфері; неправильна постановка питань перед експертами; неправильна оцінка висновків, отриманих в результаті проведення експертиз. Вказані обставини, безперечно, повинні враховуватись прокурором, який здійснює нагляд за діяльністю слідчого у формі процесуального керівництва.

Вивчення кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру показало, що багато постанов про призначення експертиз не містять викладу фактичних обставин злочину (29,5%). Подекуди помилково визначаються природа і предмет використання спеціальних знань (11,5%) (Додаток Б). У той час як, до прикладу, у кримінальному провадженні про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258-2 КК України («Публічні заклики до вчинення терористичного акту») потрібне встановлення спрямованості публікації шляхом соціально-психологічного (психолінгвістичного та семантичного) аналізу тексту і мовних прийомів, що використовуються публікатором (оратором), призначається філософська, історична, мистецтвознавча, стилістична, гуманітарна експертиза. В результаті експертне дослідження підміняється історичними, релігієзнавчими, політологічними, біологічними, антропологічними та іншими, іноді дилетантськими, міркуваннями.

При призначенні експертизи не завжди в належному обсязі з'ясовується рівень компетентності особи, що залучається з цією метою: чи відповідають сфера її діяльності, професійний досвід, наукові праці тій сфері спеціальних знань, до якої належать питання, які підлягають вирішенню (в даному випадку – чи володіє вона спеціальними методами дослідження масових комунікацій).

Окремі експерти беруть на себе невластиву їм роль коментатора законодавчих норм. Як відомо, висновок експерта не є обов'язковим для осіб, які здійснюють кримінальне провадження, і не має заздалегідь встановленого доказового значення щодо конкретного кримінального правопорушення. Тому оцінювати висновки експертизи необхідно в сукупності з іншими доказами [23, с. 26].

Крім цього в ході прокурорського нагляду особливу увагу слідчого слід

звернути на те, щоб упевнитись у відсутності прямої або опосередкованої заінтересованості у кримінальному провадженні експерта. До таких підстав С.В. Бессарабов, наприклад, відносить причетність залученого фахівця до громадських рухів, організацій, партій і груп, від імені яких написаний або проти яких спрямований наданий на дослідження матеріал [23, с. 26].

Окремі вивчені експертні висновки (25,5%) не відповідають процесуальним вимогам, що пред'являються до таких документів (Додаток Б). В їх вступній частині не міститься вказівок про характер знань, що використовуються, відомостей про самого експерта (освіта, спеціальність, вчений ступінь і звання, посада та ін.). У них немає опису проведених досліджень, посилань на використання спеціальних методів наукового пізнання. Іноді вся «дослідна частина» зводиться до простого переказу деяких висловів і фраз, неаргументованого викладу особистого ставлення до них експерта. Іноді фахівці дають двозначні, такі, що внутрішньо протирічать один одному висновки. Це абсолютно неприпустимо.

Відносно знищених осіб необхідно призначати ідентифікаційні генетичні судові експертизи з метою їх впізнання та встановлення. При проведенні ідентифікаційного дослідження останків необхідні зразки для порівняння. В якості таких зразків повинні використовуватись зразки крові близьких родичів передбачуваної особи або об'єкти (сліди крові, волосся та ін.), щодо яких достовірно відомо, що вони походять від цієї людини. У разі, якщо дослідження призначене у зв'язку з ідентифікацією виконавця терористичного акту, можливими об'єктами дослідження є волосся (яке залишилось, наприклад, на спинці крісла в салоні транспортного засобу, де виконавець перебував перед вчиненням терористичного акту), слина на недопалках, сліди крові (при пораненні злочинця, випадкових пошкодженнях, носовій кровотечі).

У даних кримінальних провадженнях в обов'язковому порядку необхідно отримувати зразки знищених осіб для проведення генетичної експертизи, з метою створення єдиного банку даних ДНК осіб, підозрюваних, обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

До загальних проблем, що виникають при розслідуванні кримінальних проваджень розглянутої категорії слід віднести дефіцит експертних установ, що мають можливості для проведення необхідних експертиз.

Враховуючи викладене, тим більш гостро відчувається нестача експертів, що володіють необхідними специфічними знаннями для проведення психолого-лінгвістичних, культурологічно-лінгвістичних та інших експертиз у кримінальних провадженнях терористичного характеру. Вказана негативна обставина в свою чергу тягне затягування термінів проведення експертизи, що негативно позначається на ході досудового розслідування. До негативних обставин так само слід віднести відсутність у складі експертних установ співробітників, які володіють методиками досліджень специфічних об'єктів, наприклад, аудіо-візуальних творів, які розповсюджуються за допомогою мережі Інтернет.

За своєю природою Інтернет у багатьох відношеннях – ідеальне поле діяльності терористичних організацій. Це обумовлено низкою факторів, як наприклад вільний доступ, анонімність зв'язку, слабкий контроль з боку органів влади, швидкий рух інформації та інші. Усе частіше новітні інформаційні технології та Інтернет використовуються терористичними групами для поширення пропаганди і обміну інформацією, залучення фінансових ресурсів, планування терактів, а також для здійснення контролю за їх проведенням.

Інтернет, і поява глобальних мереж в цілому, значно підвищили можливості для терористів із забезпечення публічності своєї діяльності. Інформація може подаватися у формі історичної довідки, відомостей про лідерів, маніфестів тощо. Однак терористи можуть використовувати Інтернет також як засіб психологічної війни з допомогою розповсюдження дезінформації, передачі загроз, публікації на веб-сайтах зображень, що наводять жах. Ця діяльність, безсумнівно, удосконалюється зі збільшенням об'єму і швидкості транспортування даних, і стає можливою внаслідок низької вартості, відносної відсутності контролю і глобального розмаху мережі Інтернет.

В Інтернеті тероризм є дуже динамічним і таким, що розвивається явищем. Щодня з'являється величезна кількість сайтів, інші змінюють свій вигляд або

зовсім зникають. Часто терористичні сайти мають зарубіжного провайдера, що становить величезну складність у їх закритті. Дані сайти, як правило, містять інформацію про історію організації та її дії, детальний огляд соціальних і політичних витоків, звіт про найбільш помітні справи, біографію лідерів, засновників та героїв, відомості про політичні та ідеологічні цілі, жорстку критику ворогів, і поточні новини. Члени руху або організації представляються борцями за свободу, що використовують насильство проти їхнього бажання, бо безжалісний ворог утискає права і гідність людей. Це найбільш загальний аргумент. Терористи перекладають відповідальність за насильство з себе на противника, який звинувачується в демонстрації звірства, жорстокості й аморальності.

Окреслені проблеми можливо вирішити шляхом реалізації комплексу організаційно-штатних та організаційно-методичних заходів, до яких відносяться створення нових експертних установ та збільшення штату експертів у складі діючих експертних організацій, розробка нових методик проведення експертних досліджень і навчання експертів даними методиками. Вказані заходи при належній реалізації, а також кадровому та методичному забезпеченні дозволять значно покращити показники слідчої роботи з розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Досліджені положення щодо проведення найбільш важливих невідкладних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про кримінальних правопорушень терористичного характеру відіграють подвійну роль. Вони виступають, насамперед, як кримінальний процесуальний інститут, що забезпечує негайний початок розкриття кримінального правопорушення, а також як невідкладні дії слідчого за керівної ролі прокурора, спрямовані на своєчасне виявлення слідів кримінальних правопорушень, на виявлення і закріплення доказів у кримінальному провадженні з метою недопущення їх втрати. За допомогою цих дій забезпечується припинення злочинної діяльності терориста (терористичної групи), закладається фундамент для з'ясування інших обставин кримінального провадження.

Як свідчить аналіз кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру, під час здійснення прокурорського нагляду за законністю проведення слідчих (розшукових) дій, виникають й інші проблеми організаційного та процесуального характеру, які потребують вирішення.

Зокрема, при перевірці повідомлення про проведення слідчих (розшукових) дій з порушенням встановленого порядку потрібно звернути увагу і на проведення подібних слідчих (розшукових) дій з іншими підозрюваними та свідками. Необхідно це зробити з двох причин. Цілком імовірно, що і в інших випадках слідчий або оперативний співробітник могли діяти аналогічним чином.

Іноді прокурори залишають без уваги допущені під час розслідування незначні порушення. Справді, не кожне порушення вимагає вжиття заходів прокурорського реагування. Разом з тим, відмовляючи заявникові у задоволенні скарги, прокурор, тим не менш, повинен проаналізувати причини неправильних дій слідчого, оперативного співробітника. За одним із кримінальних проваджень прокурор проігнорував факти порушення слідчим порядку проведення обшуку, оскільки в ході обшуку не було виявлено нічого, що має значення для кримінального провадження. Але потім слідчий знову допустив подібне порушення, яке спричинило визнання отриманого важливого доказу неприпустимим, що негативно позначилося на доведенні винуватості підозрюваного (обвинуваченого) [131].

Трапляються випадки виключення протоколів допитів підозрюваних, проведених за відсутності захисника (4,5%). Це тягне подальше визнання неприпустимими доказами протоколів слідчого експерименту, інших слідчих (розшукових) дій за їх участю. Підстава до виключення висновків експертів за результатами дослідження знарядь кримінальних правопорушень, інших об'єктів кримінального правопорушення їх огляд після проведення експертизи, а не відразу після виявлення, тобто до їх направлення до судово-експертної установи.

Фальсифікація може бути засобом заповнення утрачених з певних причин процесуальних документів, або формою маніпулювання думкою суб'єктів

кримінального провадження. Вона серйозно підриває авторитет правоохоронних органів, повагу до закону. Посилення кадрового складу слідчих підрозділів, підвищення їх професіоналізму, активізація наглядових функцій органів прокуратури, поряд з іншими чинниками, повинні змінити ситуацію на краще.

Найбільш небезпечним кримінальним процесуальним правопорушенням є незаконний тиск на учасників кримінальних процесуальних правовідносин, який може виражатися у фізичному або психічному насильстві над підозрюваним, свідком, потерпілим, понятими та ін.

Непереборні порушення конституційних прав учасників слідчих (розшукових) дій – відсутність перекладача при допитах осіб, які не володіють або недостатньо володіють мовою кримінального провадження (7%) (Додаток Б). Часто неможливо усунути наслідки наведених та інших порушень у судовому порядку. З одного боку, це свідчить про ще недостатній рівень прокурорського нагляду як в ході, так і на завершальному етапі розслідування, що тягне направлення в суди кримінальних проваджень з неусунутими процесуальними порушеннями, допущеними при провадженні слідчих (розшукових) дій.

Таким чином, типовими кримінальними процесуальними правопорушеннями при провадженні слідчих (розшукових) дій та забезпеченні загальних умов досудового розслідування з кримінальних правопорушень терористичного характеру є: порушення правил проведення впізнання, огляду місця події, обшуку і деяких інших слідчих (розшукових) дій, фальсифікація матеріалів досудового розслідування і доказів, незаконний тиск на учасників кримінальних процесуальних правовідносин.

Вказані порушення мають місце навіть з огляду на достатній характер і обсяг процесуальних повноважень прокурора для забезпечення законності провадження слідчих (розшукових) дій. Результати аналізу норм КПК України, що визначають ці повноваження, дають підстави для висновку, що прокурор може оцінювати докази, отримані в результаті проведення окремих слідчих (розшукових) дій, з точки зору їх допустимості в наступних процесуальних ситуаціях:

1) при розгляді матеріалів перевірок повідомлень про кримінальні правопорушення, в ході яких проводилися дозволені кримінальним процесуальним законом на даному етапі слідчі (розшукові) дії: огляд (ст. 237 КПК);

2) при вивченні матеріалів кримінального провадження:

а) у зв'язку з перевіркою законності та обґрунтованості внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, зупинення, закриття, в т. ч. у зв'язку із закриттям кримінального провадження щодо окремих співучасників кримінального правопорушення;

б) при перевірці скарги на незаконні дії, рішення чи бездіяльність слідчого, оперативного працівника, керівника слідчого підрозділу;

в) при перевірці законності та обґрунтованості затримання особи як підозрюваного, при з'ясуванні можливості і необхідності підтримувати в суді клопотання слідчого про обрання щодо підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

г) у зв'язку з вивченням матеріалів кримінального провадження;

д) при перевірці законності та обґрунтованості зупинення кримінального провадження.

е) при вивченні матеріалів кримінального провадження, що надійшли з обвинувальним актом, або іншим процесуальним документом по завершенні досудового розслідування.

Для успішного подолання вказаних правопорушень необхідний комплекс заходів організаційно-правового характеру, що обмежують або нейтралізують чинники, що сприяють вчиненню кримінальних процесуальних правопорушень. Найбільш значущим для подолання даних правопорушень є вдосконалення правового регулювання праці слідчого, його належне матеріально-технічне та кадрове забезпечення, своєчасний та дієвий прокурорський нагляд.

Таким чином, дослідивши правові та організаційні аспекти наглядової діяльності прокурора за законністю проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, вважаємо,

що основним способом покращення ефективності їх розслідування, є підвищення рівня професійної підготовки як слідчих та оперативних працівників, так і прокурорів – процесуальних керівників шляхом проведення відповідних навчань у межах професійної підготовки та перепідготовки працівників слідчих підрозділів та прокуратури, а також усунення певних висвітлених дискусійних положень у чинному кримінальному процесуальному законодавстві.

3.2 Наглядова діяльність прокурора при повідомленні про підозру у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру

Важливим напрямком діяльності прокурора є забезпечення законності при повідомленні особі про підозру (ст. ст. 276-279 КПК) [134].

Повідомлення особи про підозру – це одне із важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. В цьому процесуальному рішенні на основі доказів, зібраних у ході проведення досудового розслідування, конкретна особа набуває статусу підозрюваного. Саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального провадження (п. 14 ст. 3 КПК України) [134].

Відповідно до КПК України слідчий за погодженням з прокурором, або ж сам прокурор, реалізуючи свої повноваження щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням складає та в день складання вручає особі письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Перед цим прокурор самостійно оцінює наявність відповідних підстав для письмового повідомлення про підозру, тобто: законність затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; законність обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 11 ст. 36, ст. 276 КПК України) [134]. Такі дії прокурора, що поєднують в собі

наглядову та процесуально-керівну функції, попереджують порушення закону слідчим. При цьому прокурор або слідчий зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені КПК України.

В ході розслідування вказаний етап, пов'язаний з тим, що в процесі досудового розслідування накопичено достатньо доказів для підозри у вчиненні злочину конкретною особою. Цю підозру вперше чітко сформульовано в офіційному документі – повідомленні особи про підозру. У ній слідчий наводить початковий висновок про наявність і суть кримінально караного діяння, учиненого конкретною особою [257, с. 349].

Сам акт письмового повідомлення особі про підозру має важливе юридичне значення: він є одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; обґрунтована підозра надає можливість призначити таким особам справедливе покарання, відповідно до характеру й тяжкості вчиненого; акт повідомлення особи про підозру є початковим моментом реалізації функції обвинувачення; акт повідомлення особи про підозру є початковим моментом забезпечення кримінальної відповідальності особи, винуватої в учиненні кримінального правопорушення; після повідомлення особи про підозру процесуальне становище цієї особи погіршується (її можна оголосити в розшук, відсторонити від займаної посади тощо) [256, с. 56].

До прикладу, прокуратурою Сватівського району Луганської області погоджено повідомлення про підозру виконувачу обов'язків мера м. Рубіжне Х., який сприяв діяльності терористичного угруповання. Встановлено, що Х. брав активну участь у блокуванні автошляху в м. Рубіжне з метою перешкоджання руху військової техніки Збройних Сил України в зону АТО. Його дії кваліфіковано за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 КК України (створення терористичної групи чи терористичної організації). Після повідомлення про підозру Х. було відсторонено від посади з метою уникнення можливості впливати на хід досудового розслідування, використовуючи своє службове становище [70].

Перевага цього акта полягає в тому, що він практично унеможливує участь у

процесі осіб з невизначеним статусом, які фактично є підозрюваними, а слідчі працюють з ними як зі свідками, що з погляду захисту прав людини є неприпустимим, оскільки свідок для захисту своїх інтересів не має дуже вагомих прав, порівняно з наданими законом офіційно визнаному підозрюваному [48, с. 603].

Прокурорський нагляд за законністю дій, які здійснюються на етапі повідомлення про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень терористичного характеру, є однією з найскладніших проблем як кримінального процесу загалом, так і діяльності прокурора. На момент затримання в екстремальних умовах діє значна кількість суб'єктів, що нерідко призводить до непоправних помилок. Водночас, порушення закону й помилки, яких припускаються під час повідомлення особи про підозру, можуть призвести до істотних обмежень прав і свобод громадян, спричинити обурення й обґрунтовані скарги з боку підозрюваного та його захисника [7, с. 70].

Наглядаючому прокуророві також варто мати на увазі, що з повідомленням особі про підозру слідчий (як, власне, й сам прокурор) набуває права застосувати до підозрюваного заходи забезпечення кримінального провадження: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи.

Прийняте рішення щодо повідомлення особі про підозру не означає, що мета розслідування досягнута і його можна закінчити, це особиста (суб'єктивна) думка слідчого про наявність підстав покладення на певну особу кримінальної відповідальності щодо конкретної кримінально-правової норми. Потрібно ще допитати підозрюваного щодо висунутої підозри, перевірити його показання, а в разі необхідності – виконати інші процесуальні дії. Якщо внаслідок перевірки показань підозрюваного й інших даних, отриманих під час подальшого розслідування, доказів для висновків про вину підозрюваного виявиться недостатньо або буде встановлено його невинуватість, кримінальне переслідування має бути закінчено, на підставі, передбаченій ст. 284 КПК України [134].

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає обов'язкові випадки повідомлення про підозру: 1) у разі затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) у разі обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) у разі наявності достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення (ст. 276 КПК України) [134]. Безперечно, що всі випадки мають місце у наглядовій діяльності прокурора щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Слідчий, прокурор невідкладно вносить до ЄРДР дату й час повідомлення про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після того, як минуло 24 год. з моменту затримання, особа підлягає негайному звільненню.

Здійснюючи свою функцію щодо дотримання законності, прокурор має перевірити дотримання вимог законності щодо вручення слідчим письмового повідомлення особі про підозру, передбачене ст. 278 КПК України, у випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри [134].

У разі задоволення скарги та звільнення підозрюваного з-під варти може стати доречним і постановка питання про визнання доказів, отриманих під час допитів підозрюваного, який перебував (незаконно) у цей час під вартою, як даних, здобутих незаконним шляхом (із застосуванням до особи незаконних дій), а отже і вилучення їх з обігу в доведенні обвинувачення.

Для запобігання порушенню права на захист через незабезпечення підозрюваного перекладачем прокуророві, слідчому необхідно з'ясувати, наскільки вільно він володіє мовою кримінального провадження. Це особливо актуально при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, значна частка підозрюваних у таких кримінальних провадженнях є російськомовними громадянами. Часто на досудовому розслідуванні такі особи заявляють про те, що

розуміють українську мову, а в суді заявляють, що не розуміють суті повідомленої підозри і потребують перекладача. Як уявляється, з метою недопущення таких негативних ризиків, наглядаючий прокурор повинен давати слідчому вказівки щодо залучення захисника та перекладача до кримінального провадження.

Здійснюючи наглядові функції, прокурор зобов'язаний враховувати специфіку таких кримінальних проваджень, їх резонансний характер, наявність політичних мотивів або зацікавленості «кланових» структур, психологічні особливості осіб, які здійснюють розслідування, а також від яких залежить її вирішення (оперативних співробітників, експерта та інших).

Подальше розслідування може призвести до встановлення обставин, які виключають кримінальну відповідальність особи, або інших підстав до закінчення досудового розслідування щодо цієї особи, до виявлення нових осіб, які вчинили або є причетними до вчинення кримінального правопорушення. Тому у разі необхідності змінити або доповнити повідомлення про підозру слід мати на увазі, що нове повідомлення про підозру має бути узагальненим, його виносять не в доповнення до попередніх повідомлень, а замість раніше складених повідомлень про підозру. За цих обставин раніше винесене повідомлення про підозру, яке залишається в матеріалах провадження, втрачає чинність [7, с. 79].

Непоодинокими є випадки зупинення досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру на підставі того, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України) [134]. Так, кримінальне провадження № 2201309000000 було зупинене щодо П., підозрюваного у вчиненні терористичного акту стосовно кандидата в народні депутати України заступника голови Івано-Франківської ОДА Ш. М. В., внаслідок якого останній загинув. Постанова про притягнення П. як обвинуваченого у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 27 та ч. 3 ст. 258 КК України винесена слідчим ще 28.03.2003 р., і в той же день Івано-Франківським міським судом дано дозвіл на його затримання і доставку в суд під вартою. При цьому, троє співучасників П. у вчиненні зазначеного терористичного акту розшукані

та відбувають призначене судом покарання у вигляді довічного позбавлення волі [133].

Належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом. У випадку неприбуття підозрюваного без поважних причин на виклик до нього може бути застосовано грошове стягнення (ст. 139 КПК) або привід (ст. 140-143) [134].

З огляду на специфіку кримінальних правопорушень терористичного характеру зазначимо, що повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

Аналіз практики свідчить про те, що не всі слідчі знають які саме дії, направлені на встановлення місця перебування підозрюваного та його розшук, вони повинні проводити. В деяких кримінальних провадженнях слідчі взагалі не проводять жодних заходів, направлених на встановлення місця перебування та розшук підозрюваних. До причин суб'єктивного характеру відноситься неправильне розуміння слідчими своїх обов'язків в організації роботи цієї категорії проваджень. На цьому акцентували увагу й 74,5% опитаних працівників прокуратури (Додаток А).

З огляду на викладене, закон правильно вимагає від слідчого встановлення причин, із яких йому невідомо місцезнаходження підозрюваного, зокрема ч. 2 ст. 280 КПК України вказує, що до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для встановлення місцезнаходження особи. Однак, ні в КПК 1960 року, ні в діючому КПК України не зазначено, які саме дії повинен здійснити слідчий, що може призвести як до елементарного нерозуміння слідчим, що за дії він повинен виконати, так і до формального виконання ним

положень ч. 2 ст. 280 КПК України.

Завдання слідчого, якщо місце перебування розшукуваного підозрюваного невідоме, відповідно до ч. 2 ст. 180 КПК України, вжити всіх необхідних заходів до встановлення місця його перебування. У разі переховування підозрюваного від слідства, постає завдання – зібрання доказів, що підтверджують, що підозрюваний саме переховується від слідства, а не перебуває в лікарні, відрядженні, або на заробітках за межами населеного пункту, області чи України.

Якщо в результаті проведення заходів, направлених на встановлення місця перебування обвинуваченого, слідчий отримає підтвердження того, що підозрюваний навмисно переховується від слідства, він повинен негайно вжити всіх заходів до розшуку підозрюваного. Інакше кажучи, тільки впевнившись у тому, що підозрюваний зник, тобто вчинив умисні дії, направлені на ухилення від слідства, слідчий може винести постанову про оголошення підозрюваного в розшук, доручити її виконання оперативним підрозділам і одночасно самому здійснювати розшукову діяльність у межах своєї компетенції [165, с. 73].

Слідчий повинен виконати дві групи дій. Перша група повинна бути пов'язана із допитом родичів, сусідів, знайомих, співробітників стосовно можливого місця знаходження підозрюваного та в процесі допиту встановлення найбільш широкого кола знайомих, які. Можливо, мають інформацію про його місце перебування. Друга група дій повинна бути пов'язана з запитом: а) в медичні заклади з метою з'ясування, чи не захворів підозрюваний та чи не госпіталізовано його; б) в морги та органи РАЦСУ – чи не помер підозрюваний та чи не змінив прізвища; в) інформаційні центри – чи не притягнуто підозрюваного до кримінальної відповідальності та не утримують його під вартою; г) в митні органи – чи не перетинав підозрюваний кордон [165, с. 72-73].

Наведений перелік слідчих і процесуальних дій не є вичерпним, але в залежності від ситуації, що складається у кримінальному провадженні, слідчий виконує інші дії щодо встановлення місця перебування підозрюваного або збирання доказів щодо його переховування від органів досудового розслідування.

Відповідно до плану розслідування постійно перевіряється ефективність

проведеної роботи у відповідній оперативно-розшуковій справі, спільно з оперативним підрозділом розробляється та забезпечується здійснення додаткових пошукових заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження та затримання П. З цією метою мають заслуховуватися слідчі та оперативні співробітники з питань активізації розшуку підозрюваних осіб.

Отже, для забезпечення невідворотності покарання оголошення розшуку підозрюваного, зупинення досудового розслідування повинне відбуватися не тільки після вручення повідомлення про підозру, але й у випадках умисного його переховування від слідства і після складання постанови повідомлення про підозру [174, с. 76]

Не так давно відсутність можливості притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухилялись від прибуття до органів досудового розслідування чи суду (наприклад, шляхом виїзду за межі території України) з одного боку, дозволяла їм уникати покарання за вчинені кримінальні правопорушення, а з іншого – унеможливлювала захист прав потерпілого та компенсацію заподіяної йому шкоди як цивільному позивачу у кримінальному процесі. Відповідно права потерпілих безумовно порушувались, судові органи та держава втрачали авторитет, положення КПК набували ознак декларативності. Особливо гостро питання спрощення звичайних кримінально-процесуальних процедур постало у зв'язку із загальною стурбованістю, яку в умовах глобалізації викликають тероризм та інші злочини [177, с. 64].

Верховна Рада України Законом України від 07 жовтня 2014 року № 1689-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» запровадила в Україні новий інститут так званого «заочного» провадження, що в КПК України йменується інститутом спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, який передбачено главою 24-1 [134]. Його запровадження спрямоване на нівелювання можливості злочинця затягувати розгляд кримінального провадження та винесення вироку шляхом ухилення від явки до слідчого, прокурора

і в суд. Така процедура дала можливість розслідувати кримінальне правопорушення без участі підозрюваного, визначити його винуватість і призначити покарання [1, с. 135].

На користь застосування спеціального досудового розслідування щодо терористів яскраво свідчить і такий факт, що в міжнародних відносинах позитивно вирішується питання про екстрадицію терористів у разі, якщо набрав законної сили обвинувальний вирок. Тому не викликає заперечень, що можливість здійснення спеціального кримінального провадження кримінальних правопорушень (значну частку яких складають кримінальні правопорушення терористичного характеру), є позитивним у сучасній правозастосовній практиці.

Отже, до обставини, з наявністю яких кримінальний процесуальний закон пов'язує можливість здійснення спеціального досудового розслідування, повинні носити винятковий характер: а) достатня сукупність неспростовних доказів, які повинні однозначно свідчити про наявність всіх елементів предмета доказування у кримінальному провадженні; б) факт відсутності підозрюваного в ході досудового розслідування; в) належне повідомлення особи про підозру передбачений КПК спосіб.

До осіб, підозрюваних у зазначених кримінальних правопорушеннях законодавець обмежує застосування запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави. Разом з тим особа вважатиметься підозрюваною і ознайомленою з цим фактом, навіть якщо повідомлення про підозру не буде вручене їй особисто, а відправлене на останню адресу її реєстрації і надруковано в українській державній пресі.

На наше переконання, у кримінальних провадженнях про кримінальних правопорушеннях терористичного характеру спеціальне кримінальне провадження повинно ініціюватись лише в особливих випадках, коли наявні докази безсумнівно вказують на винність підозрюваного і коли безсумнівно відсутня можливість доставити його до слідчого, прокурора. Проте кримінальне переслідування осіб, винних у кримінальних правопорушеннях терористичного характеру (у тому числі і в заочному порядку), безсумнівно, сприяє зміцненню світового порядку.

Відповідно до ст. 297-3 КПК, клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника. Якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для його залучення [134].

Поділяємо точку зору Л.Д. Удалової, яка зазначає, що рішення про проведення спеціального досудового розслідування повинен приймати не слідчий суддя, а прокурор, якій здійснює нагляд за додержанням законів під час розслідування у формі процесуального керівництва. Надання законодавцем слідчому судді повноваження приймати рішення про проведення спеціального досудового розслідування не узгоджується з функціональним призначенням попереднього судового контролю у кримінальному провадженні. Безпосередньо при прийнятті рішення про здійснення спеціального досудового розслідування не відбувається обмеження конституційних прав та свобод осіб. Таке обмеження настає у подальшому, коли під час проведення такого розслідування за ухвалою слідчого судді застосовуються ті чи інші заходи забезпечення кримінального провадження, проводяться слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії [252, с. 63].

Зауважимо, що слідчий суддя може відмовити у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук(ст. 297-4 КПК України) [134].

Міждержавний розшук проводиться на підставі Договору держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міждержавний розшук осіб від 10 грудня 2010 р. та є комплексом оперативно-розшукових, пошукових, інформаційно-аналітичних та інших заходів, які спрямовані на виявлення, затримання і взяття під варту з метою видачі або здійснення кримінального переслідування осіб, які переховуються від органів слідства або суду та ухиляються від відбування кримінального покарання, перебувають за межами держави, що оголосила міждержавний розшук, але знаходиться території держави, що підписала

договір [64].

Міжнародний розшук проводиться відповідно до Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затвердженої спільним наказом МВС України, генеральної прокуратури України, СБУ, державного комітету у справах охорони державного кордону України, державної митної служби України, державної податкової адміністрації України № 3/1/2/5/2/2 від 09 січня 1997 р. [97].

Порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування врегульований статтею 297-5 України. Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування. Також вони обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження. Відповідно до розпорядження Кабінету міністрів України від 21 січня 2015 р. № 41-р «Про друковані засоби масової інформації загальнодержавної та місцевої сфери розповсюдження, в яких розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме, повістки про виклик підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи», таким друкованим засобом масової інформації є газета «Урядовий кур'єр» [197]. Оголошення також публікується на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. Після того, як повістка про виклик опублікована у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Вважаємо, що до можливих негативних наслідків запровадження інституту спеціального досудового провадження та спеціального судочинства в Україні слід віднести проблемність дотримання основних засад кримінального провадження. Залишається багато питань щодо забезпечення права підозрюваного на захист. Зокрема, це стосується, дачі показань, надання доказів, участі та присутності при проведенні слідчих (розшукових) дій. Саме прокурор є тим суб'єктом, який може вплинути на якість досудового розслідування у злочинах терористичного характеру,

адже не виключено, що відкриття кримінальних проваджень та проведення з ними заочних процедур будуть використовуватися для боротьби з неугодами для чинної влади [1, с. 138-139].

Загалом слід зазначити, що можливість застосування спеціального кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру широко використовується на практиці, і пов'язане, насамперед, з неможливістю проведення відповідних процесуальних дій у зоні проведення антитерористичної операції. Зокрема, 18 травня 2014 року виконуючий обов'язки начальника Маріупольської міліції М. взяв участь у прес-конференції, яку проводили представники «ДНР» – К. та Б. у захопленій на той час будівлі Маріупольської групи УБОЗ ГУМВС України в Донецькій області. Окрім того, після звільнення у 2014 році з органів МВС України у зв'язку із виходом на пенсію, колишній керівник переїхав до м. Новоазовська, тобто на тимчасово окуповану терористами територію. Знаходячись там Моргун став членом терористичної організації «ДНР», а в березні 2015 року навіть очолив незаконний орган влади – адміністрацію Новоазовського району. На даний час М. оголошено у розшук. Йому повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 365 (Перевищення влади або службових повноважень) та ч. 1 ст. 258-3 (Участь у терористичній організації) КК України [104].

Непоодинокими є випадки «заочного» повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру декільком особам. Так, ГСУ здійснювалось досудове розслідування у кримінальному провадженні № 220140515 відносно громадян України П., Ч., М., Г., громадян Росії Б., З., Г. та інших, які протягом березня-травня 2014 року на території Донецької області створили терористичну організацію терористичного характеру – «Донецька народна республіка» та здійснюють керівництво її діяльністю з метою вчинення актів тероризму, залякування населення, вбивства громадян, захоплення адміністративних будівель органів державної влади і місцевого самоврядування, що призводить до дестабілізації суспільно-політичної обстановки у державі. У вказаному провадженні 35 особам повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258-3

КК України [252]. Також ГСУ розслідується кримінальне провадження за ч. 1 ст. 258-3 КК України № 1201413001249 про створення терористичної організації «Луганська народна республіка» та участь у її діяльності. У вказаному провадженні здійснено повідомлення про підозру 17 особам [131].

Слідчим управлінням прокуратури Донецької області завершено досудове розслідування кримінального провадження щодо шістьох колишніх міліціонерів Єнакіївського міського відділу ГУМВС України в Донецькій області, які обвинувачуються у вчиненні кримінального злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 КК України. В липні 2014 року, після захоплення будівлі Єнакіївського МВВС бойовиками «ДНР», шестеро міліціонерів, які займали керівні посади в міськвідділі, вступили до лав бойовиків. Так як обвинувачені перебувають на тимчасово окупованій терористами території і на допити до слідчого не з'являються, прокуратурою прийнято рішення про передачу справи до суду для заочного засудження міліціонерів [217, с. 125].

Допит підозрюваного, хоча й не передбачений як обов'язковий етап повідомлення про підозру, однак може бути розглянутий із вказівкою на те, що його проведення у найкоротші строки після повідомлення про підозру сприятиме повноті встановлення обставин кримінального правопорушення, а також ефективній реалізації підозрюваним права на захист [217, с. 126].

Допит підозрюваного є слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на одержання від підозрюваного показань зі змісту підозри, а також з приводу всіх інших відомих йому обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. При цьому підозрюваний, не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань, оскільки давати показання – це його процесуальне право. У зв'язку із цим частими у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень досліджуваної категорії є відмова чи зміна показань щодо певних дій, пов'язаних з терористичною діяльністю.

За необхідності доповнити повідомлення про підозру, слідчий повинен скласти нове повідомлення про підозру особи та вручити їй це повідомлення (16,5%

кримінальних проваджень) (Додаток Б). Зміна повідомлення про підозру (у вузькому розумінні цього поняття) може обумовлюватися виявленням обставин, які змінюють характер відомостей, викладених у попередньому повідомленні про підозру. Можуть бути уточнені фактичні обставини вчиненого (місце, час, спосіб діяння, характер і розмір шкоди тощо), виправлена раніше допущена помилка або неточність формулювання підозри. В результаті іншої оцінки доказів може виникнути необхідність змінити кваліфікацію [217, с. 128].

Допит підозрюваного повинен проводитися слідчим, прокурором у повному обсязі за всіма викладеними в повідомленні епізодами кримінального правопорушення, а не тільки щодо змін чи доповнень повідомлення про підозру порівняно з попереднім.

Ініціювання угоди про визнання винуватості, як нового інституту кримінального судочинства, можливе в будь-який момент після повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину до виходу суду до нарадчої кімнати для винесення вироку.

З особливою ретельністю треба підходити до укладання угоди про визнання винуватості, не применшуючи позитивну роль цього інституту, як ефективного засобу виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності організаторів терористичної діяльності. 91% опитаних співробітників органів прокуратури висловили своє переконання у ефективності та доцільності укладення угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях зазначеної категорії (Додаток А).

Критерієм, який визначає можливість і доцільність ініціювання та укладення угоди про визнання винуватості, є наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидкого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень, а також у запобіганні, виявленні більш тяжких кримінальних правопорушень. При цьому згідно ст. 269 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним

чи суспільним інтересам [1, с. 135].

Притягнута до кримінальної відповідальності особа повинна усвідомлювати, що визнання винуватості має супроводжуватися її співпрацею з правоохоронними органами, зокрема щодо: активного сприяння досудовому розслідуванню кримінального правопорушення, вчиненого з її участю (виявлення знарядь вчинення кримінального правопорушення, розшук майна, здобутого злочинним шляхом, тощо); викриття кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами, а також виявлення чи припинення більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень відповідно (ст. 470 КПК України) [134].

Перевагами угоди про визнання винуватості для прокурора є такі: можливість зменшення бюджетних витрат та економія процесуального часу; зниження навантаження прокуратури за підтримання державного обвинувачення; внесок у ефективність системи кримінального судочинства; певною мірою усувається перспектива подальших апеляцій.

3.3 Нагляд прокурора за законністю застосування заходів забезпечення кримінального провадження при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру

Надання можливості органам розслідування застосовувати потужний арсенал примусових заходів вимагає забезпечення надійних кримінальних процесуальних механізмів недопущення порушень прав і свобод людини та громадянина. Тому на прокуратуру, як незалежний орган влади, покладається обов'язок забезпечити точне та неухильне виконання законів органами досудового розслідування. Саме органи прокуратури зобов'язані активно проводити наглядову діяльність з метою чіткого й у повному обсязі виконання завдання з виявлення, усунення та запобігання порушенням закону під час провадження досудового розслідування [140, с. 255].

Охорона прав і свобод особи в ході досудового розслідування знаходиться в прямій залежності від законності прийнятих процесуальних рішень і виконуваних

дій компетентними державними органами і посадовими особами. Ця обставина свідчить, що без суворого дотримання прав та законних інтересів особи, охорони їх від різних порушень немає і не може бути законності.

Тільки 43% опитаних співробітників прокуратури вважає, що сучасний стан забезпечення прав під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні відповідає міжнародним стандартам (Додаток А). Здійснюючи нагляд за виконанням законів органами досудового розслідування при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, прокурор реалізує даний напрямок своєї діяльності у нерозривній єдності охорони прав і свобод людини і громадянина та законності в процесуальній діяльності посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження та наділені функціями із застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Система запобіжних заходів, як заходів забезпечення кримінального провадження, визначена в ст. 176 КПК України, а саме: особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України); особиста порука (ст. 180 КПК України); застава (ст. 182 КПК України); домашній арешт (ст. 181 КПК України); затримання – тимчасовий запобіжний захід (статті 188–192, 207–213 КПК України); тримання під вартою (ст. 183 КПК України). У нормах КПК України, які визначають особливі порядки кримінального провадження (Розділ IV), визначено ще кілька запобіжних заходів: (ч. 1 ст. 493 та ч. 1 ст. 508 КПК України). Також, у Розділі IX КПК, який визначає порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, зустрічається термін екстрадиційний арешт – п. 9 ст. 541 КПК України [134].

Метою застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків; запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим

чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст. 177 КПК України) [134].

Питання прокурорського нагляду на досудовому розслідуванні при застосуванні запобіжних заходів висвітлено у наказі Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні». Так, п. 8 цього наказу зобов'язано керівників органів прокуратури та галузевих підрозділів апаратів прокуратур усіх рівнів здійснювати контроль за законністю застосування заходів забезпечення кримінального провадження [206].

Характеризуючи роль прокурора у забезпеченні законності при застосуванні запобіжних заходів, необхідно врахувати два моменти: 1) прокурор, здійснює нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжних заходів; 2) прокурор бере безпосередню участь в процесі їх обрання. Так, відповідно до ч. 4 ст. 176 КПК України запобіжні заходи під час досудового розслідування застосовуються слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора [134].

Наглядова діяльність прокурора під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження сьогодні набуває особливої актуальності. Так, з метою унормування проблем, які виникли у зв'язку із проведенням на окремих територіях України антитерористичної операції, до чинного законодавства було внесено зміни та доповнення, завдяки яким, спеціальні підрозділи та підрозділи особливого призначення, що безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, з метою виконання покладених на них завдань (у ситуаціях, пов'язаних із вчиненням або загрозою вчинення терористичного акту), отримали додаткові права та повноваження, пов'язані із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження: проникати на захопленій терористами об'єкт; здійснювати фізичне затримання терористів, а у випадках, коли їх дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб, – знешкоджувати терористів; випереджати дії терористів, які можуть призвести до

техногенно-небезпечних наслідків; звільняти заручників; забезпечувати зберігання речових доказів, документів, речей, цінностей; роззброювати та охороняти осіб, затриманих під час проведення антитерористичної операції; право здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години тощо.

Крім того, Закон України «Про прокуратуру» також було доповнено положеннями щодо утворення військових прокуратур. Зокрема, до військових прокуратур належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах обласних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури, прирівняні до прокуратур міст і районів. У військових прокуратурах, прирівняних до прокуратур міст, у разі необхідності можуть утворюватися відділи за рахунок штатної чисельності цих прокуратур. У разі якщо в силу виключних обставин на певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури України, які мають здійснювати там нагляд, за рішенням Генерального прокурора України виконання їх функцій може покладатися на військові прокуратури (ст. 13) [214].

Основними процесуальними засобами і способами забезпечення прав і законних інтересів підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру, щодо якого обрано запобіжний захід, є: суворе дотримання процесуальної форми (процедури) застосування запобіжних заходів, що складається з детально регламентованого порядку, послідовності, умов проведення всіх процесуальних дій і прийняття рішень, направлених на обрання запобіжного заходу, а також способів юридичного оформлення як цих дій і рішень, так і їх результатів: (а) наявність законно й обґрунтовано розпочатого кримінального провадження; (б) наявність законно винесеного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення; (в) підтвердження підстав застосування запобіжного заходу доказами, з властивостями належності і допустимості; (г) обумовленість доцільності вибору того чи іншого заходу примусу; (д) обов'язку слідчого, прокурора і суду, виникнення і виконання яких

пов'язане з прийняттям рішення про обрання запобіжного заходу: інформування підозрюваного про процесуальні права і їх роз'яснення; вручення копії ухвали про застосування запобіжного заходу, протоколу затримання; інші обов'язки, що кореспондують відповідним правам підозрюваного; процесуальні права підозрюваного, які можна умовно розділити на три групи: права, здійснення яких забезпечує особі безперешкодну реалізацію в кримінальному процесі законних інтересів і охороняє її матеріальні права; права, що забезпечують діяльність підозрюваного з відновлення (компенсації) порушених, з його точки зору, прав і законних інтересів; права, що мають особливе значення для забезпечення прав і законних інтересів підозрюваного, щодо яких обрано запобіжний захист, – на допомогу захисника, на оскарження законності та обґрунтованості затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою, на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями слідчого, прокурора і суду; судовий контроль і прокурорський нагляд за законністю та обґрунтованістю застосування запобіжного заходу.

З особливою обережністю слід проводити затримання осіб у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення терористичного характеру, більшість з яких вельми важко довести. З іншого боку, правопорушенням може бути факт, коли затримання з очевидністю необхідно, але не проводиться.

Нерідко затримання проводяться без достатнього обґрунтування, вивчення об'єктивності зібраних доказів. Прокурорський нагляд на цій найважливішій ділянці ще не став надійною перепорою на шляху порушення законності. З іншого боку, мають місце перестраховки, допускаються необґрунтовані відмови в санкції на арешт осіб, які вчинили тяжкі злочини. Важливим чинником, що сприяє зростанню незаконних та необґрунтованих затримань, є незадовільне здійснення процесуального контролю наглядаючим прокурором.

Досить часто незаконні і необґрунтовані затримання, різні кримінальні процесуальні правопорушення при їх здійсненні пов'язані з неправильним застосуванням кримінального закону, оцінкою зібраних доказів або негативною характеристикою підозрюваного. Наприклад, нерідко підозра і затримання є

наслідком показань підозрюваного, непідтверджених іншими доказами у кримінальному провадженні.

Отже, незаконні і необґрунтовані затримання, притягнення осіб до кримінальної відповідальності суттєво порушують конституційні права громадян, підривають повагу до закону і авторитет правоохоронних органів. Вивчення цих правопорушень у різних ракурсах і практичне реагування на них з метою подолання – важлива гарантія зміцнення правопорядку і законності, охорони прав і законних інтересів громадян, підвищення престижу праці прокурора, слідчого.

При здійсненні затримання частіше звертають увагу на його підстави і можуть упустити з виду мотиви. Адже мотиви затримання завжди можна обґрунтувати фактом вчинення кримінального правопорушення, що, безперечно, є неправильним.

При підготовці до проведення затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень терористичного характеру, може використовуватися орієнтуюча інформація оперативних підрозділів при проведенні оперативно-розшукових заходів. У подальшому вона може бути введена в кримінальний процес за допомогою допиту свідків, що беруть участь у ОРЗ, огляду, прослуховування та приєднання до матеріалів кримінального провадження аудіозаписів переговорів з підозрюваним і протоколу огляду(предметів і речовин), обіг яких обмежено або заборонено (зброя, боєприпаси), які він використовував раніше при вчиненні кримінального правопорушення.

Як свідчить практика, найчастіше при затриманні у кримінальних провадженнях терористичного характеру використовуються результати ОРД, отримані в ході проведення ОРЗ із застосуванням відео- та аудіозапису. Крім того, дані, отримані оперативно-розшуковим шляхом, дозволяють не тільки своєчасно і обґрунтовано здійснити затримання, а й ретельно підготуватися до нього. Так, наприклад, ОРЗ дають уявлення про місцезнаходження підозрюваного у вчиненні фінансування тероризму, характеристику його особи та психічний стан.

Змістом підстав для застосування заходів забезпечення кримінального

провадження є лише сукупність доказів, якими обґрунтовується відповідне процесуальне рішення уповноваженої особи. Матеріали ОРД, якщо вони не долучені у визначеному процесуальним законом порядку до кримінального провадження, не набули статусу відповідного виду доказів, не можуть бути покладені в обґрунтування рішення про їх застосування. Вони можуть використовуватися в окремих випадках в сукупності з доказами при обґрунтуванні таких рішень, а також з організаційно-тактичною метою. У процесуальних рішеннях про застосування заходів забезпечення кримінального провадження не можна наводити дані, отримані в ході ОРД, не посилаючись на їх джерела, оскільки такі дані не можна перевірити процесуальним шляхом за участю сторін обвинувачення та захисту. Як слушно зазначає І.О. Сухачова, в такому випадку важливою є роль прокурора, оскільки саме прокурор повинен організувати легалізацію матеріалів ОРД, які в подальшому будуть визнаватися доказами й за наявності підстав долучатися відповідно до ст. 132 КПК до клопотання про застосування, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження [244, с. 147].

Звернемо увагу й на інші особливості діяльності прокурора при затриманні за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру.

Зокрема, А.В. Захарко зазначає, що на сьогодні у нормативних актах не визначено, наскільки ретельно потрібно повідомляти затриманого про злочин, у вчиненні якого він підозрюється: достатньо повідомити йому лише кримінально-правову кваліфікацію, чи потрібно також повідомляти встановлені слідством обставини вчинення затриманим відповідного діяння. А також не визначено, наскільки ретельно потрібно зазначати про це повідомлення у протоколі затримання відповідного діяння. Деякі незрозумілості вносить у цю ситуацію й процесуальний порядок повідомлення про підозру, регламентований у ст. ст. 276-279 КПК: у слідчого недостатньо повноважень, щоб самому повідомляти особі про підозру, натомість необхідне погодження такого повідомлення з прокурором. Автор робить висновок, що затримана особа повинна бути повідомлена з приводу

того, у вчиненні якого злочину вона підозрюється, на тому рівні глибини встановлених слідством обставин вчиненого нею діяння, який би надав змогу цій особі у повній мірі користуватися своїми процесуальними правами, передусім у аспекті забезпечення права на захист. Тому обставини діяння, у вчиненні якого підозрюється затримана особа, повинні бути викладені в протоколі затримання [85, с. 99-100].

Відповідно до п. 2 ч. 1. ст. 277 КПК України, повідомлення про підозру повинно обов'язково містити анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), якій воно вручається [134]. Однак в КПК нічого сказано про надання додаткового часу для встановлення особи підозрюваного, якщо на момент затримання чи повідомлення про підозру вона є невідомою.

У практиці розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру можуть виникнути проблеми у зв'язку з тим, що протягом 24 годин з моменту затримання не встановлено особу затриманого, яку, як потенційно небезпечну, необхідно буде звільнити.

Переважна більшість опитаних нами прокурорів (89%) висловили позицію щодо доцільності продовження терміну вручення повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру у зв'язку із невстановленням особи затриманого, і тільки 11% опитаних переконані, що 24 годин (відповідно до ч. 2 ст. 278 КПК) достатньо для вручення повідомлення про підозру (Додаток А).

У зв'язку з вищезазначеним, вважаємо, що є доцільним продовжити термін вручення повідомлення про підозру і доповнити ч. 2 ст. 278 КПК таким змістом: *«У разі неможливості вручити повідомлення про підозру затриманій особі протягом 24 годин у зв'язку з тим, що її особу не встановлено, такий термін може бути продовжено до моменту усунення цих обставин».*

Крім того, затримуючи особу на підставі п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК без ухвали слідчого судді, слід виходити з того часу, який пройшов після вчинення злочину. Практика Європейського суду з прав людини засвідчує, що максимально

допустимий час у розумінні терміну «безпосередньо» не повинен перевищувати 4-6 годин після вчинення злочину. У всіх інших випадках затримувати особу можливо лише на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу [238, с. 238]. На жаль, доводиться констатувати, що за результатами опитування, 45% прокурорів не вивчають практику Європейського суду з прав людини з метою її застосування у своїй практичній діяльності (Додаток А).

З огляду на предмет дослідження, слід звернути увагу на законодавчу конструкцію превентивного затримання. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад ніж 72 години», який, зокрема, доповнено новою статтею 15-1 «Особливості превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності». Цією статтею встановлюється, що для відвернення терористичних загроз у районі проведення антитерористичної операції превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад ніж 72 години здійснюється відповідно до кримінального процесуального законодавства з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом. Його граничний строк не може перевищувати 30 діб, а підставою для нього може бути наявність лише обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності [84].

Автори Закону відстоюють позицію, що запровадження єдиного можливого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за сепаратистські та терористичні злочини підвищить оперативність проведення їх досудового розслідування. З цього приводу Уповноважений Верховної Ради з прав людини В. Лутковська звернулась до Конституційного Суду щодо визнання конституційною ч. 5 ст. 176 КПК, яка встановлює, що запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, поруки, домашнього арешту та застави не можуть застосовуватися до осіб, яких підозрюють у вчиненні злочинів, передбачених

ст. ст. 109-114-1, 258-258-5, 260, 261 КК України. Зокрема, йдеться й про підозру у вчиненні терористичного акту чи заклики до нього, фінансування тероризму тощо. Насамперед, акцентується увага на тому, що одним із принципів верховенства права має бути пропорційність. А це означає, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватись на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею. Інакше кажучи, ні в кого не викликає сумніву те, що в разі необхідності підозрювана особа може бути взята під варту, але лише в тому випадку, якщо для цього є достатньо підстав [178].

Однак, як відомо, принцип пропорційності у сфері застосування запобіжних заходів вимагає, аби такі обмеження були необхідними за конкретних обставин (навіть за умови вчинення кримінального правопорушення терористичного характеру). З огляду на це, слідчий, прокурор повинен довести недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у відповідному клопотанні слідчого, прокурора (ч. 3 ст. 176 КПК).

Так, у справі «Хайредінов проти України» було зазначено, що, виправдовуючи тримання громадянина під вартою, суди вказували головним чином на тяжкість обвинувачень. Фактично вони вважали, що цієї єдиної підстави достатньо для ствердження, що особа може ухилятися від слідства й суду або іншим чином перешкоджати розслідуванню. Однак європейські правники не змогли погодитися з такою позицією. За нинішніх же обставин очевидно, що найсуворіший запобіжний захід не тільки безальтернативно обиратиметься, а й продовжуватиметься [225].

За даними статистики, у 2013 році запобіжні заходи було обрано до 22 976 осіб, з яких тримання під вартою застосовано до 15 572 осіб; у 2014 році запобіжні заходи було обрано до 40 368 осіб, з яких тримання під вартою застосовано до 16 068 осіб; за шість місяців 2015 року запобіжні заходи було обрано до 24 429 осіб, з яких тримання під вартою застосовано до 12 640 осіб [42, с. 3].

Згідно з положеннями КПК України, тримання під вартою має винятковий

характер. Тому для його застосування у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру, сторона обвинувачення має довести в суді, що інші запобіжні заходи не зможуть забезпечити належної поведінки підозрюваного.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції» КПК України доповнено ст. 615, згідно з якою на місцевості (адміністративній території), де діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проводиться антитерористична операція, у разі неможливості виконання у встановлені Законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених ст. 163-164, 234-235, 247-248 КПК, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді утримання під вартою на строк до 30 діб осіб, що підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348-349, 377-379, 437-444 КК України, ці повноваження виконує відповідний прокурор [83].

З приводу застосування вказаних положень КПК не припиняється полеміка серед науковців і практиків, окремі з яких вважають, що чинне законодавство містить серйозні антиконституційні обмеження прав і свобод людини і громадянина та потребує негайного приведення у відповідність до міжнародних стандартів і конституційних приписів [101].

Як вказується у висновку Головного науково-експертного управління, з метою подолання вказаної проблеми законодавцю, насамперед, слід регламентувати порядок кримінального судочинства в умовах воєнного, надзвичайного стану і проведення антитерористичної операції (встановити підслідність та підсудність кримінальних проваджень в цих умовах; регламентувати особливості продовження строків досудового розслідування, особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, порядок зупинення та закінчення досудового розслідування по кримінальних провадженнях, розпочатих до моменту введення надзвичайного або воєнного

стану. Зазначені зміни прямо суперечить вимогам та гарантіям, передбаченим ст. ст. 29 та 64 Конституції України, оскільки навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (нагадаємо, що у Конституції взагалі не вказується на наявність будь-яких особливостей у реалізації прав і свобод, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції), хоча й допускаються окремі обмеження прав і свобод, однак вони не можуть бути поширені на право на свободу та особисту недоторканність [194].

На думку переважної більшості прокурорів (85%), наділення прокурора повноваженнями з прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні окремих злочинів (у тому числі, передбачених ст. ст. 258 – 258-5) на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, не відповідає міжнародним стандартам забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні (Додаток А). Видається не зовсім зрозумілим, чи має право прокурор використовувати повноваження, визначені у ст. 615 КПК України, оскільки починаючи з 5 листопада 2014 року в Україні немає переліку населених пунктів, на території яких здійснюється антитерористична операція. Дію тимчасових заходів визначено Законом України, а перелік відповідним Розпорядженням Кабінету Міністрів України. Звісно, сила законодавчого акта є вищою, однак територія поширення його дії повинна у всіх випадках уточнюватися. Звичайно, з огляду на реалії сьогодення відсутність територіальних меж проведення антитерористичної операції не може забороняти прокурору виконувати повноваження, визначені у ст. 615 КПК України, виходячи із загальної мети доповнення КПК України вказаною нормою. Проте невизначений стан меж проведення антитерористичної операції не відповідає такій засаді як правова визначеність.

У редакції ст. 615 КПК застосовується поняття «відповідний прокурор». Згідно з п. 15 ст. 3 КПК прокурори, починаючи з Генерального прокурора України й закінчуючи прокурором прокуратури, діють у межах повноважень, визначених

цим кодексом [125]. КПК в жодній статті не розтлумачує, який саме прокурор є відповідним. На уточнення Закону видано наказ від 26 серпня 2014 р. за № 872/88/537 міністра внутрішніх справ України, Генерального прокурора України, голови Служби безпеки України (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 27 серпня 2014 р. за № 1038/2815), в якому зазначено, що повноваження, передбачені ст. 615 КПК, виконуються прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному провадженні. Тобто і прокурор, і слідчий суддя в одній особі [199].

Консультативна рада європейських суддів зазначає у своєму Висновку до уваги Комітету міністрів Ради Європи з питання «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму» № 8 (2006): «Якщо тероризм повинен розглядатися як чинник, що створює особливу ситуацію, яка виправдовує тимчасові й специфічні дії, що обмежують певні права у зв'язку з його виключною безпекою, то ці заходи повинні визначатися законом, бути необхідними та пропорційними цілям демократичного суспільства, а також бути предметом ретельного розгляду та контролю щодо їхньої правомірності тими суддями, які згідно з правовими традиціями окремих держав зазвичай мають повноваження в галузі відповідного законодавства (цивільні, кримінальні або адміністративні суди)» [227].

Згідно з положеннями Конвенції під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що не відповідають її зобов'язанням за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом (ст. 15) [69].

На наше переконання, ці заходи в жодному випадку не можуть порушувати права і свободи громадян у такій мірі, коли виникає загроза для основ національної безпеки України. Зокрема, відповідно до Керівних принципів в галузі прав людини та боротьби з тероризмом (затверджено 11 липня 2002 р. на 804 засіданні Комітету міністрів) заходи, які вживають держави для боротьби з

тероризмом, повинні здійснюватися з дотриманням прав людини та принципу верховенства права, уникненням будь-яких довільних дій і забезпечувати, щоб усі дії, які вживаються для боротьби проти тероризму, були правомірними та що тортури заборонені [114].

Як слушно зазначає К.Д. Волков, в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції складно вимагати від держави, в особі уповноважених органів, будь-то органів сторони обвинувачення чи судових органів реального виконання завдань кримінального провадження, а особливо захисту людини, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Однак навіть у таких випадках ніщо не може применшувати значення забезпечення прав людини, адже відповідно до ст. 22 Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод. При цьому Основний Закон держави не містить, та й не може містити, жодних винятків з такого положення [42, с. 104].

Погоджуємось, що не всі злочини, за які передбачено єдиний запобіжний захід, справді можна назвати тяжкими. Зокрема, однією з «безальтернативних» статей (ст. 258-2 КК України) встановлено відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту, які можуть каратись не тільки позбавленням волі, а й виправними роботами чи арештом [133]. Вказані обставини повинні враховуватись наглядаючим прокурором при вирішенні питання про звернення до суду з клопотанням про застосування відповідного запобіжного заходу.

За своїм змістом тримання під вартою багато в чому нагадує затримання і тому доречно розглянути їх один за одним.

Тримання під вартою, так само як і інші запобіжні заходи, необхідно використовувати тільки в тих цілях, для досягнення яких ці заходи забезпечення кримінального провадження встановлені законом. Будь-яке розширення цілей обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якими б благими намірами воно не аргументувалось, тягне визнання його незаконності.

Як і тримання під вартою, при розслідуванні кримінальних правопорушень

терористичного характеру слідчими, прокурорами, подекуди застосовується й домашній арешт. За суворістю та ступенем обмеження прав особистості домашній арешт серед інших запобіжних заходів знаходиться після тримання під вартою, його можна віднести за різними класифікаціями до заходів особистого фізичного забезпечення, не пов'язаних з триманням під вартою [18, с. 176].

23 липня 2015 року СБУ затримала вербувальника терористичного угруповання «Призрак» та його помічника. Під час обшуків у зловмисників вилучено дві гранати РГД-5, гранату Ф-1, набої до автоматичної зброї калібру 5,45 мм. Вказаній особі було повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 КК України (створення терористичної групи) та ч. 1 ст. 263 КК України (незаконне поводження зі зброєю) і обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою без застави. Його помічнику було інкриміновано кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 263 КК України (незаконне поводження зі зброєю), та обрано запобіжний захід – домашній арешт [110].

Альтернативою триманню під вартою, крім домашнього арешту, останнім часом часто стає такий запобіжний захід, як звільнення під заставу. Попри те, що вигода в розширенні застосування даного запобіжного заходу очевидна: знижується завантаженість слідчих ізоляторів, а разом з тим і витрати держави з тримання заарештованих, зменшується і обмеження прав особи світовій практиці напрацьовано багатий досвід звільнення під заставу підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів [155, с. 279], вважаємо, що до кожного такого випадку слід підходити індивідуально. Адже, як свідчить аналіз кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру, значна кількість підозрюваних може порушити умови цього запобіжного заходу. Вказана точка зору підтверджується даними проведеного нами опитування прокурорів, 51,5% яких вважає, що застосування такого запобіжного заходу, як застава, до підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру є неефективним (Додаток А).

Наше переконання базується і на дослідженні інших науковців. Зокрема,

А.Ф. Безрукава висловила пропозицію щодо законодавчого закріплення неможливості застосування домашнього арешту до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, пов'язаних з насиллям і які становлять значну суспільну небезпеку, відносячи до таких в т. ч. терористичний акт (ст. 258 КК) [18, с. 43].

Здійснюючи нагляд за законністю застосування вказаних найсуворіших заходів забезпечення кримінального провадження при розслідуванні тероризму, прокурору, на нашу думку, слід звернути увагу на такі моменти: 1) у кожному випадку їх необґрунтованого застосування проводити службове розслідування, притягати до відповідальності відповідних осіб; 2) систематично узагальнювати позитивний досвід і аналіз помилок при затриманні та затвердженні клопотання слідчого про взяття під варту; 3) особисто допитувати підозрюваних, щодо яких у нього виникли сумніви в необхідності обрання тримання під вартою.

Перейдемо до з'ясування особливостей прокурорського нагляду за законністю обрання окремих заходів забезпечення кримінального провадження.

Разом із тим варто погодитися з думкою про помилковість включення до заходів забезпечення кримінального провадження «виклику слідчим, прокурором та судового виклику» [121, с. 69]. З огляду на класичне визначення сутності заходів примусу в кримінальному провадженні слід визнати наявність у відповідній примусовій нормі санкцій за невиконання правил поведінки певного суб'єкта. При цьому аналіз заходів забезпечення кримінального провадження, наведений у ст. 131 КПК України, свідчить, що всі вони (за винятком виклику) у назві містять елементи примусу. Виклик не може бути заходом примусу, оскільки передбачає добровільне його виконання суб'єктом процесу. Примус настає тільки після неявки без поважних причин за викликом певного учасника процесу, і лише тоді як примусовий захід застосовується привід [254, с. 77-78].

Згідно з ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Службу безпеки України» діяльність СБУ здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини. Органи і працівники СБУ повинні поважати гідність людини і виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У

виняткових випадках з метою припинення й розкриття державних кримінальних правопорушень окремі права та свободи особи можуть бути тимчасово обмежені у порядку і межах, визначених Конституцією та законами України [216].

Певні відомості при вчинення дій терористичного характеру, на нашу думку, можуть бути отримані шляхом вилучення відповідних речей чи документів, у яких вони зазначені. Вказана процедура врегульована КПК України, як «тимчасовий доступ до речей і документів» (гл. 15) [134]. Особливість проведення вказаного заходу забезпечення кримінального провадження полягає у тому, що, на відміну від інших процесуальних дій, вона направлена на отримання речей чи документів, які можуть містити відомості, що відносяться до таємної інформації.

Як зазначає В.М. Тертишник, сам факт доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, зумовлюється необхідністю обмеження конституційних прав та можливий у виняткових випадках з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні і лише у разі крайньої необхідності, та за умов, коли іншим способом отримати таку інформацію, а отже виконати завдання кримінального провадження, неможливо [245, с. 39]. У зв'язку з цим, Конституцією України були встановлені випадки, з урахуванням яких обмеження вищезазначених конституційних прав є виправданим. До таких можливо віднести ті, які стосуються: інтересів національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку; з метою запобігання заворушень чи злочинів; для охорони здоров'я населення; для захисту репутації або прав інших людей; для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримки авторитету і неупередженості правосуддя (ч. 3 ст. 34) [127].

Після винесення ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів, власник останніх зобов'язаний надати їх особі, яка визначена у відповідній ухвалі. При цьому, оригінали ухвали пред'являються утримувачу (володільцю) даної інформації з обов'язковим врученням їх копій. У разі відмови надати визначені в ухвалі речі чи документи, слідчий суддя, суд за клопотанням

сторони кримінального провадження, яка є ініціатором проведення тимчасового доступу до речей чи документів, мають право поставити питання щодо проведення слідчої (розшукової) дії, яка полягає в обшуку, з метою відшукування та вилучення останніх.

Для вирішення питання про відсторонення від посади має вагоме значення й ступінь тяжкості злочину, у вчиненні якого підозрюється або обвинувачується особа. Можливість застосування цього заходу виникає виключно в разі вчинення особою злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу (ст. 154 КПК України) [134].

Службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням (п. 1 примітки до ст. 364 КК України) [133].

КПК України у ч. 1, 3 ст. 154 визначає можливість відсторонення від посади осіб, які перебувають у статусі службової особи правоохоронного органу, призначаються Президентом України та суддів. Зі змісту вказаної статті випливає, що саме до службових осіб правоохоронних органів відсторонення від посади застосовується незалежно від тяжкості кримінального правопорушення. Насамперед, це можна пояснити тим, вказані особи, використовуючи своє службове становище, потенційно мають більше можливостей для негативного впливу на хід досудового розслідування.

Аналізуючи зміст зазначеного поняття, С.В. Завада виділяє такі категорії службових осіб залежно від змісту функцій і характеру покладених обов'язків:

- 1) особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади;
- 2) особи, які виконують організаційно-розпорядчі обов'язки, обіймаючи постійно чи тимчасово відповідні посади на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності, або виконують такі обов'язки за спеціальним

повноваженням; 3) особи, які виконують адміністративно-господарські обов'язки, обіймаючи постійно чи тимчасово відповідні посади на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням [82, с. 108-109].

Здійснюючи перевірку законності та обґрунтованості клопотання слідчого, прокурор погоджує його і направляє до суду або відмовляє в його погодженні, в чому власне і полягає наглядова функція. У разі, якщо прокурор не вбачає наявності фактичних підстав для постановки перед слідчим суддею питання про обмеження конституційного права особи на працю, він вправі відмовити в погодженні клопотання про відсторонення від посади. Повертаючи слідчому клопотання без погодження, прокурор має право дати йому вказівки щодо збирання додаткових матеріалів щодо обґрунтування відомостей, викладених у клопотанні.

У такому разі слідчий може виконати вказівку прокурора, зібрати додаткові матеріали і знову звернутися до нього з відповідним клопотанням або ж звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє в його погодженні [134].

Арештом майна є тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування арешту майна у порядку встановленому КПК. Відповідно до законодавчих вимог арешт майна може також передбачати заборону для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його (ст. 170 КПК) [134].

В ході досудового розслідування підлягають з'ясуванню всі складові предмета доказування у кримінальних провадженнях про дії терористичного

характеру. Важливо, наприклад, вже при огляді місця події, проведенні інших слідчих (розшукових) дій розмежовувати шкоду, яка безпосередньо заподіюється терористами і опосередковану, що виникає в результаті збройного опору силам правопорядку. В останньому випадку з'являються вимушені жертви контртерористичної операції. Слід чітко фіксувати всі наслідки терористичних дій і в процесуальних документах належним чином відображати розміри шкоди, суб'єктів її заподіяння, ступінь вимушеності заподіяння шкоди та інші обставини.

Це робиться по-перше, з метою забезпечення відшкодування шкоди всім потерпілим, по-друге, з метою попередження таких ситуацій, коли організатори терористичних дій всю провину за шкоду перекладає на суб'єктів контртерористичної операції, перебільшує масштаби і заперечує вимушеність заподіяння шкоди. Після цього пособниками терористів висувуються вимоги щодо відшкодування шкоди і того, що стало наслідком виключно прямих дій терористів. Розслідування кримінальної справи про терористичні дії в Москві на Дубровці особливо чітко висвітили актуальність даної проблеми [107].

В межах кримінального провадження щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення терористичного характеру, можливе пред'явлення цивільного позову, заснованого на регресних вимогах відшкодування в казну грошових сум, виплачених жертвам таких кримінальних правопорушень на виконання законодавства про боротьбу з тероризмом.

Важливо відзначити, що в рамках кримінального провадження відносно терористів можливе заявлення великої кількості цивільних позовів, у тому числі і з боку держави, оскільки боротьба з тероризмом є досить витратною діяльністю. Зокрема, держава несе витрати, спрямовані на недопущення, запобігання терористичним актам, а також на мінімізацію або усунення їх наслідків. За загальним правилом відшкодуванню підлягає шкода, завдана неправомірними діями (бездіяльністю).

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що нагляд прокурора за відшкодуванням шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є різновидом прокурорського нагляду за дотриманням вимог законів органами

досудового розслідування, який у свою чергу є складовою частиною конституційної функції органів прокуратури, а саме – нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Специфіка та основна особливість такого нагляду полягає в тому, що, розпочинаючись на стадії досудового розслідування, він містить у собі елементи представництва і знаходить логічне завершення на стадії судового розгляду.

З метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, таке завдання можна конкретизувати як нагляд за законністю та правильністю: визначення виду та розміру завданих збитків, упущеної вигоди; з'ясування у потерпілого, чи була завдана моральна шкода; визначення розмірів відшкодування конкретній фізичній чи юридичній особі; виявлення можливих джерел відшкодування шкоди; опису й накладення арешту на майно підозрюваного чи осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії; здійснення заходів для збереження майна; встановлення підстав для пред'явлення цивільного позову; визначення кола осіб, які несуть цивільну відповідальність за завдану шкоду; визнання конкретної особи цивільним відповідачем у кримінальному провадженні.

Очевидно, що широкий арсенал процесуальних засобів здійснення прокурорського нагляду під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження достатній для того, щоб виключити не тільки самі факти порушень при обмеженні посадовими особами прав учасників, але й передумови цих порушень. Тому реальною гарантією охорони прав і свобод підозрюваного у вчиненні терористичних дій, на наш погляд, є належне використання прокурорами зазначених засобів з метою недопущення або оперативного усунення порушень, відновлення становища, яке існувало до порушення. Наприклад, негайне звільнення підозрюваного з-під варти, притягнення винних до відповідальності, роз'яснення порядку відшкодування шкоди, завданої незаконними діями слідчого та ін.

3.4 Прокурорський нагляд за законністю закінчення досудового розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру

Як відомо, завершальний етап досудового розслідування спрямований на виконання процесуальних дій, пов'язаних із його закінченням, складанням підсумкового процесуального рішення, внесенням відомостей про закінчення досудового розслідування до ЄРДР і належним спрямуванням кримінального провадження [119, с. 190].

Сукупність процесуальних дій, які підлягають виконанню на цьому етапі, залежить від форми закінчення досудового розслідування. Зокрема, після закінчення досудового розслідування у формах складання обвинувального акту (92% кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру) чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, норми КПК України передбачають відкриття матеріалів кримінального провадження іншій стороні.

Норми ч. 10 ст. 290 КПК України зобов'язують надати сторонам кримінального провадження, потерпілому достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. Проте у разі зволікання при ознайомленні, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення, після спливу якого сторона провадження або потерпілий вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів.

За даними, отриманими під час вивчення кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру, у близько 85% випадків етап пред'явлення підозрюваному матеріалів для ознайомлення супроводжується конфліктною ситуацією між слідчим, який намагається якнайшвидше закінчити кримінальне провадження та направити матеріали до суду, і підозрюваним, який переслідує свої інтереси.

Відповідно до ст. 221 КПК України слідчий, прокурор також зобов'язані за

клопотанням сторони захисту, потерпілого надати їм матеріали досудового розслідування до його завершення для ознайомлення, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (12% вивчених кримінальних проваджень), а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню (36% кримінальних проваджень). Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається [134].

Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії (ч. 2 ст. 221 КПК) [134]. Таким чином, новий КПК активізує сторону захисту та потерпілого до заявлення клопотань про виконання необхідних, на їхню думку, процесуальних дій, не чекаючи закінчення розслідування.

З цього приводу О. Олійник зазначає, що з одного боку, у цьому випадку проблема затягування слідства шляхом заявлення клопотань після його закінчення начебто знімається. З іншого боку – матеріали, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню, є найбільш «цікавими» для захисту і реально з ними працювати ця сторона зможе лише після закінчення розслідування [172, с. 2].

За загальними правилами, встановленими ч. 2-4 ст. 290 КПК України, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати підозрюваному (в т. ч. у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру), його захиснику, доступ до всіх матеріалів кримінального провадження, у тому числі й до будь-яких доказів, які самі собою або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості підозрюваного, або сприяти пом'якшенню покарання, а також забезпечити їм можливість робити копії або відображення матеріалів. Виняток з цих правил встановлено ч. 5 ст. 290 та ч. 4 і 5 ст. 517 КПК України, які закріплюють особливості надання доступу до відомостей, які були видалені з матеріалів кримінального провадження та не підлягають оголошенню під час судового

розгляду, та його матеріалів, які містять державну таємницю.

Доступ до таких матеріалів надається на підставі наказу або письмового розпорядження керівника органу досудового розслідування, прокурора про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв, який приймається за умови наявності у захисника, законного представника підозрюваного допуску до державної таємниці та потреби у ньому під час здійснення своїх прав і обов'язків, відповідно до обставин, установлених під час кримінального провадження (ч. 4 ст. 517 КПК України). Проте ч. 5 ст. 517 КПК України визначено можливість підозрюваного, його захисника та законного представника робити виписки з таких матеріалів і передбачено правила роботи з ними [134].

Частина 6 ст. 290 КПК України покладає обов'язок відкриття матеріалів і на сторону захисту, але зі змісту цієї норми випливають дві обов'язкові підстави для надання доступу до цих матеріалів: 1) наявність запиту прокурора про надання такого доступу; 2) наявність у сторони захисту наміру використати відомості, що містяться у наявних у неї матеріалах як докази у суді [134].

Після повідомлення особі про підозру прокурор зобов'язаний у найкоротший строк здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до ЄРДР (ст. 283 КПК України). Крім того, якщо прокурор, після перевірки обвинувального акту направленого слідчим, не погоджується з викладеними у ньому положеннями, вправі самостійно скласти обвинувальний акт (ч. 1 ст. 291 КПК України) [134].

При цьому І.В. Єна зауважує, що за законом питання затвердження обвинувального акту лежить в площині компетенції прокурора, але в той же час не містить чіткого розмежування щодо визначення субординаційності такої компетенції. Тобто, чи має право прокурор районного рівня затверджувати

обвинувальний акт, складений слідчим обласного рівня, або чи входить до компетенції прокурора районного рівня продовження строку розслідування до трьох місяців у разі неможливості закінчити розслідування, якщо провадження здійснюється слідчим обласного рівня. На ці питання у КПК України відповіді немає [75, с. 187].

На етапі закінчення досудового розслідування прокурор здійснює комплекс дій для забезпечення якісного підтримання державного обвинувачення в суді. Він підводить підсумок стадії досудового розслідування шляхом формування офіційного обвинувачення, знайомить підозрюваного та його захисника з характером висунутого обвинувачення, даючи змогу визначити напрями і засоби захисту, є основою судового розгляду і визначає його межі. У прокурора повинно скластись переконання про достовірність висновків винуватості підозрюваного та доведеність самого обвинувачення, зроблених слідчим в обвинувальному акті.

Відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України обвинувальний акт – це процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування [134].

Прокурор, одержавши від слідчого матеріали кримінального провадження та обвинувальний акт, зобов'язаний перевірити: чи мала місце подія кримінального правопорушення; чи містить діяння, яке ставиться у вину особі, склад кримінального правопорушення; чи були додержані під час провадження досудового розслідування вимоги КПК України про забезпечення права підозрюваного на захист; чи немає в кримінальному провадженні обставин, що тягнуть за собою його закриття; чи повідомлено особі про підозру по всіх епізодах злочинної діяльності; чи повідомлено про підозру всім особам, що викриті у вчиненні кримінального правопорушення; чи правильно кваліфіковано дії підозрюваного; чи додержано вимог закону при складанні обвинувального акту; чи правильно застосовані заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід; чи вжито заходів до забезпечення відшкодування збитків, заподіяних кримінальним правопорушенням, і можливої конфіскації

майна; чи виявлено причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, і чи вжито заходів до їх усунення; чи додержано органами досудового розслідування всіх інших вимог КПК України.

Крім того, на прокурора покладається обов'язок із забезпечення проведення досудового розслідування у розумні строки. На слідчого суддю цей обов'язок покладається лише в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції (ч. 2 ст. 28 КПК України). Поняття «у найкоротший строк» слід розуміти наступним чином: процесуальні рішення про закінчення досудового розслідування повинні прийматись без затримки і у більш стислі строки порівняно з граничними, визначеними КПК України. Однак після всебічного, повного, неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, передбачених ст. 91 КПК України, та оцінки зібраних доказів [134].

Реалізуючи можливість повного доступу до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування, прокурор може витребувати для перевірки матеріали як усього кримінального провадження, так і окремі його документи. Наприклад, ті, в яких викладено відомості про вчинені кримінальні правопорушення та осіб, які їх учинили, обставини, що дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі й документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином [82, с. 185].

Вказані повноваження можуть бути реалізовані як шляхом особистого вивчення цих матеріалів, так і шляхом заслуховування доповіді слідчого або керівника органу досудового розслідування. Крім цього, відповідно до п. 8.5, 36 наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 р. № 4 гн, з метою забезпечення систематичного нагляду за досудовим слідством у прокуратурі ведеться наглядове провадження, що передбачає наявність копій усіх основних процесуальних рішень слідчого, зокрема, матеріалів, що стосуються заходів

забезпечення кримінального провадження [206].

Затвердження обвинувального акта прокурором варто розглядати як згоду прокурора з висновками слідчого. Однак таке затвердження прокурором згідно чинного законодавства не є абсолютним, оскільки відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК суддя має право під час підготовчого провадження повернути обвинувальний акт прокурору, якщо він не відповідає вимогам КПК. Після усунення недоліків в обвинувальному акті, прокурор повинен скласти новий обвинувальний акт та надати його копію підозрюваному, його захиснику, законному представнику або представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

При вивченні матеріалів кримінального провадження і затвердження прокурором обвинувального акту у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення терористичного характеру слід також обов'язково перевіряти, чи прийняті всі вичерпні заходи до встановлення джерел фінансування вчинених кримінальних правопорушень. У разі виявлення обставин, що перешкоджають розгляду кримінального провадження судом, відсутності достатніх доказів винуватості підозрюваного, неправильної кваліфікації вчиненого, крім затвердження обвинувального акту та направлення його до суду чи складання нового обвинувального акту, прокурор має право повернути матеріали досудового розслідування слідчому з вказівками, зміни, доповнення підозри, усунення виявлених порушень та недоліків шляхом проведення додаткових слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій.

Після проведення усіх необхідних дій, що зазначені у вказівках прокурора, слідчий повторно відкриває матеріали досудового розслідування у відповідності до ст. 290 КПК, складає новий обвинувальний акт і направляє його прокурору для затвердження [134].

За даними судової практики, суттєві порушення вимог процесуального закону при складанні обвинувального акту, правильність якого повинен перевірити прокурор, мають місце у таких випадках: коли в обвинувальному акті містяться положення, що суперечать одне одному (6% опитаних прокурорів);

обвинувачення, викладене в обвинувальному акті, є неконкретним або не збігається з обвинуваченням, викладеним у письмовому повідомленні про підозру та оголошеному підозрюваному (12%); коли обвинувальний акт не підписаний слідчим (3%); коли в обвинувальному акті відсутні дані про місце перебування обвинувачених, дані про потерпілого, якщо той встановлений у кримінальному провадженні (6%); коли в обвинувальному акті не зазначені докази, що зібрано у кримінальному провадженні, і доводи, висунуті кожним з обвинувачених на свій захист, з результатами їх перевірки (15,5%); коли до обвинувального акту не долучені передбачені законом додатки (12,5%) тощо [202] (Додаток А).

Згідно ч. 4 ст. 291 КПК України до обвинувального акту додається: розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акту, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування, розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного [134].

Реєстр матеріалів досудового розслідування складається слідчим або прокурором і надсилається до суду разом з обвинувальним актом. Він повинен відображати хід і проміжні результати досудового розслідування, використані в розслідуванні джерела доказів, а тому в ньому обов'язково повинні міститися: в хронологічному порядку дані про кожну процесуальну дію, проведenu під час досудового розслідування.

Аналіз слідчої та судової практики дав можливість визначити суттєві порушення вимог кримінального процесуального закону при складанні обвинувального акту, правильність якого повинен перевірити прокурор: в обвинувальному акті містяться положення, що суперечать одне одному (6%); обвинувачення є неконкретним або не збігається з викладеним у письмовому повідомленні про підозру та оголошеному підозрюваному (12%); обвинувальний акт не підписаний слідчим (3%); відсутні дані про місце перебування обвинувачених, дані про потерпілого, якщо той встановлений у кримінальному провадженні (6%); не зазначені докази, зібрані у кримінальному провадженні, та

доводи, висунуті кожним з обвинувачених на свій захист, з результатами їх перевірки (15,5%); до обвинувального акту не долучені передбачені законом додатки (12,5%); реєстр матеріалів досудового розслідування не підписаний особою, яка його склала (7,5%); відсутній детальний виклад обставин кримінального правопорушення (31,5%); не розглянуті і не вирішені клопотання захисника про проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або відсутні дані про їх вирішення (12,5%); формальність складання реєстру матеріалів досудового розслідування, який долучається до обвинувального акту (16%); відсутність вказівки в обвинувальному акті телефонів учасників провадження при наявності у них інших засобів зв'язку, окрім поштового (13,5%); з обвинувального акту вбачається, що у кримінальному провадженні є потерпілий, що не є заявником, та цивільний відповідач, проте в переліку процесуальних рішень відсутні дані про визнання особи потерпілим або цивільним відповідачем (9%); не виконана така процесуальна дія, як ознайомлення підозрюваного з результатами висновку експерта (14%); всупереч п. 1 ч. 2 ст. 109 КПК України в реєстрі матеріалів досудового розслідування не зазначено про час та власне факт проведення такої процесуальної дії як роз'яснення прав підозрюваному (17%) (Додаток Б).

Слід зауважити, що цей перелік порушень на етапі закінчення досудового розслідування, не є вичерпним. У науковій літературі висвітлюються й інші порушення законодавства, які цілком можливі при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру. Це, зокрема, такі: обвинувальний акт не підписаний прокурором, який його затвердив або взагалі ним не затверджений; обвинувальний акт не містить відомостей про ім'я та по батькові слідчого і прокурора; обвинувальний акт не був вручений захиснику та (або) обвинуваченому; до обвинувального акту долучено розписку про отримання копії обвинувального акту, цивільного позову та реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваним, яка не підписана підозрюваним, що ставить під сумнів взагалі отримання ним копії вказаних в розписці документів; в порушення вимог ст. ст. 32, 109 ч. 1 та п. 1 ч. 4 ст. 291 КПК України в обвинувальному акті не зазначена кваліфікуюча ознака повторності злочинів; в реєстрі не зазначені

відомості про те, чи приймалось будь-яке рішення слідчим про залучення експертів для проведення експертиз, в тому числі стосовно заподіяних потерпілому тілесних ушкоджень, хоча сам реєстр матеріалів досудового розслідування містить висновки експерта; в переліку процесуальних дій взагалі не вказано кому і коли повідомлення про підозру було вручено; слідчим, всупереч вимогам КПК України, повідомлення про підозру включено в перелік процесуальних рішень, хоча повідомлення про підозру є процесуальною дією, а не рішенням, що у відповідності до вимог ст. 110 КПК України оформлюється постановою на стадії досудового розслідування [45, с. 29].

Таким чином, значення обвинувального акту у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення терористичного характеру полягає в тому, що він є процесуальним засобом додаткового контролю за ходом розслідування; підставою для прийняття прокурором процесуального рішення; процесуальною гарантією забезпечення прав підозрюваного.

Посиленої прокурорської уваги у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення терористичного характеру потребує нагляд за додержанням прав підозрюваного при прийнятті слідчим рішення про закриття кримінального провадження. Як слушно зазначає Р.Р. Трагнюк, винесення такої постанови свідчить про відмову сторони обвинувачення від продовження процесуальної діяльності з викриття підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення за наявності підстав, передбачених законом [249, с. 184].

Отримавши обвинувальний акт, прокурор також може за наявності для цього підстав закрити кримінальне провадження в порядку, передбаченому ст. 284 КПК [134]. За такої ситуації він не заінтересований у направленні необґрунтованого обвинувального акту до суду, оскільки саме йому в подальшому необхідно підтримувати державне обвинувачення в суді. За наявності підстав для закриття кримінального провадження з nereабілітуючих підстав, прокурор має також право звернутись до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Виключенням зі ст. 284 КПК є можливість слідчого приймати постанову

про закриття кримінального провадження у разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення, встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення або набрання чинності закону, яким скасовується кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою, якщо в кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

У всіх інших випадках, за наявності підстав, передбачених зазначеною статтею КПК України, рішення про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного приймає виключно прокурор. Стосовно постанов слідчого про закриття кримінального провадження прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії такої постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Вказана постанова слідчого може бути скасована прокурором і за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови [217, с. 308].

Слід зазначити, що прокурор/слідчий зобов'язаний надіслати потерпілому копію винесеної постанови про закриття кримінального провадження. Як свідчить слідча практика, постанови про закриття кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру спрямовують потерпілим у поодиноких випадках. Зазвичай, вони дізнаються про такі рішення випадково, під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Підкреслимо ще раз, що прокурори повинні перевіряти законність і обґрунтованість процесуальних рішень про закриття кримінального провадження про кримінальні правопорушення терористичного характеру.

Підстави, за яких особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за фінансування тероризму визначені в ч. 4 ст. 258-5 КК України. При цьому, звільнення за дотримання певних умов є обов'язковим та безумовним. Так, відповідно до Постанови Пленуму Верховного суду України № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності»: умовою звільнення особи від кримінальної

відповідальності є вчинення нею певного умисного злочину, незалежно від того, закінчено його чи ні, вчинений він одноособово чи у співучасті; підставою звільнення від кримінальної відповідальності може бути або певна поведінка особи після вчинення злочину, яку держава заохочує (дієве каяття, примирення винного з потерпілим, припинення злочинної діяльності та добровільне повідомлення про вчинене тощо), або настання певної події (наприклад, зміна обстановки, закінчення строків давності) [213].

Отже, умовою звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 258-5 КК України є вчинення особою однієї з дій, передбачених в ч.ч.1-3 цієї норми. Підстави звільнення визначені в ч. 4 ст. 258-5 КК України. Зокрема до них відносяться наступні випадки: якщо особа добровільно, до притягнення до кримінальної відповідальності, повідомить органи влади про відповідну терористичну діяльність; якщо особа будь-яким іншим способом сприяла припиненню терористичної діяльності, яку вона фінансувала або вчиненню якого сприяла; якщо особа будь-яким іншим способом сприяла запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину (наприклад, викрадення зброї чи майна, незаконного заволодіння автотранспортом тощо) [133].

Сприяння припиненню існування або діяльності терористичної групи чи терористичної організації – це надання особою відомостей відповідному правоохоронному органу, на підставі яких останній має реальну можливість нейтралізувати терористичне об'єднання, яке в даний момент не здійснює злочинної діяльності, або припинити їх злочинну діяльність на будь-якій стадії вчинення злочину [13, с. 247-248]. Має бути надана уся інформація, яка є у розпорядженні винної особи і має доказове значення у кримінальному провадженні. Суб'єкт має повідомити достовірні відомості про те, хто є організатором об'єднання, якщо вони йому відомі, склад учасників, а також свої місце і роль у такому об'єднанні. Обсяг інформації має бути достатнім для викриття відповідного злочинного об'єднання [76, с. 91].

Добровільним визнається повідомлення, яке така особа зробила з власної

волі, не обов'язково за власною ініціативою, з будь-яких мотивів і при усвідомленні можливості і надалі брати участь у терористичній групі чи терористичній організації або сприяти їх діяльності. Повідомлення, що було зроблено вимушено або із приховуванням відомостей про вчинені злочинні діяння виключає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 258-3 КК України [13, с. 246].

Виконуючи наглядові функції, прокурор повинен пам'ятати, що сприяння запобіганню здійснення акту тероризму має виражатися в своєчасному попередженні органів влади чи іншому способі запобігання терористичним діям. Воно може бути зроблено усно або письмово, через посередника, засоби зв'язку тощо. Інший спосіб запобігання акту тероризму – це будь-які активні дії особи з метою попередження вибуху, підпалу тощо та недопущення акту тероризму (вилучення або знешкодження вибухового пристрою, дії щодо запобігання підпалу, захоплення зброї, транспорту, відведення людей з місця вчинення терористичних дій і т. ін.).

Слід забезпечувати притягнення до кримінальної відповідальності не тільки виконавців та організаторів конкретної терористичної акції, але й організаторів великомасштабної злочинної діяльності, в рамках якої давалася вказівка про проведення терористичної акції. Одночасно підлягають з'ясуванню взаємини організаторів з третьою стороною, до якої висувалися відповідні вимоги, суть цих вимог, їх обґрунтованість. Не можна виключати неправомірний характер дій третьої сторони і стимулювання нею терористичного реагування на порушення прав, законних інтересів суб'єктів [107].

Висновки до розділу 3

1. При розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру, вчинених за допомогою вибухових пристроїв, при огляді місця події суб'єктом організаційної роботи повинен бути штаб при регіональних органах СБУ. До його основних завдань повинні відноситись: координація організаційної

роботи на місці вибуху; інформування слідчого, а також інших учасників огляду місця події про можливі сліди вибуху (форму, зовнішній вигляд, локалізацію і т. ін.) з метою забезпечення їх безпеки; максимально повне і швидке техніко-криміналістичне забезпечення пошуково-рятувальних та інших дій.

2. Доводиться необхідність обов'язкової участі прокурора у проведенні огляду місця події при розслідуванні у кримінальних правопорушень терористичного характеру. Відстоюється позиція про можливість проведення обшуку на підставі даних, отриманих оперативним шляхом. Визначено найбільш типові помилки, які допускають слідчі при призначенні судових експертиз у кримінальних провадженнях цього виду. Вказані обставини, безперечно, повинні враховуватись прокурором, який здійснює нагляд за діяльністю слідчого у формі процесуального керівництва.

3. Підтримано ідею активного застосування у сучасній правозастосовній практиці спеціального кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру. Воно повинно ініціюватись прокурором лише в особливих випадках, коли наявні докази безсумнівно вказують на винність підозрюваного і коли безсумнівно відсутня можливість доставити його до слідчого, прокурора.

4. У зв'язку з тим, що протягом 24 годин з моменту затримання може бути не встановлено особу затриманого, яку, як потенційно небезпечну, необхідно буде звільнити, обґрунтовується доцільність продовження терміну вручення повідомлення про підозру і доповнення ч. 2 ст. 278 КПК таким змістом: *«У разі неможливості вручити повідомлення про підозру затриманій особі протягом 24 годин у зв'язку з тим, що її особу не встановлено, такий термін може бути продовжено до моменту усунення цих обставин».*

5. Підтримуючи позицію щодо найбільшої ефективності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, відстоюється точка зору щодо можливості застосування «альтернативних» запобіжних заходів (зокрема, щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 258-2 КК України). Вказані обставини повинні враховуватись наглядаючим прокурором при вирішенні

питання про звернення до суду з клопотанням про застосування відповідного запобіжного заходу.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано та висвітлено такі основні положення, висновки і рекомендації, які спрямовані на вирішення питань удосконалення здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру:

1. Сучасний стан наукової розробленої проблеми прокурорського нагляду за діяльністю з розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру характеризується відсутністю в Україні наукових досліджень монографічного характеру, підготовлених як за КПК 1960 р., так і за КПК України 2012 р. Лише окремі аспекти цієї багатогранної проблеми досліджувалися в малочислених статтях та тезах. З метою формулювання певних закономірностей наглядової діяльності за законністю розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, здійснено аналіз існуючих точок зору щодо поняття, характерних ознак даної групи кримінальних правопорушень, та їх класифікації.

2. Доведено, що є доцільним виділення категорії «кримінальні правопорушення терористичного характеру» з огляду на особливу правову сутність, спільність ознак кримінально протиправних діянь, які охоплюються поняттям «тероризм». В основі визначення цієї групи кримінальних правопорушень, яка потребує особливої процедури розслідування та прокурорського нагляду, на перший план висуваються кримінальні процесуальні характеристики: визначення специфічного кола обставин, що підлягають доказуванню, наявність трудомістких експертиз, особливі правила закріплення та фіксування доказів, підслідність тощо.

3. Визначено, що засоби вирішення завдань прокурора на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру мають невідкладний характер, відрізняються високою інтенсивністю реалізації та багатовекторністю, вимагають значної концентрації сил і засобів. Особливості цього етапу розслідування зумовлюють необхідність комплексного підходу до

формування загалом рекомендацій стосовно виявлення, розслідування даних злочинів та, зокрема, здійснення прокурорського нагляду, виходячи із типових для даного етапу слідчих ситуацій. До основних із них слід віднести: вивчення та аналіз оперативної інформації про факти підготовки або вчинення даних кримінальних правопорушень; організація збору криміналістично значимої інформації про осіб, причетних або обізнаних про терористичну діяльність; забезпечення оперативного перекриття місць перебування злочинців з метою запобігання реалізації злочинного умислу; створення умов для проведення оперативно-розшукових заходів з метою подальшого затримання осіб та вилучення в них доказів терористичної діяльності; забезпечення законності при проведенні невідкладних слідчих (розшукових) дій.

4. Акцентовано увагу на тому, що розкриття та розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру повинно здійснюватися на основі тісної взаємодії між співробітниками різних підрозділів органів Служби безпеки України, органів поліції, та інших зацікавлених відомств за координуючої ролі наглядаючого прокурора, у зв'язку із чим визначено основні принципи такої взаємодії. Визначено засоби покращення координації прокуратурою взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів на початковому етапі: дача відповідних вказівок прокурором та контроль за їх виконанням; ініціювання проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; забезпечення належного оперативного супроводу кримінальних проваджень; узгодження та коригування плану оперативних заходів з урахуванням результатів досудового розслідування і наявної оперативної інформації, забезпечення їх вчасного та повного виконання; зосередження уваги на встановленні осіб, що надають фінансову допомогу терористичним організаціям.

5. Доведено, що успішне виявлення та розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру, досягнення мети кримінального провадження й виконання його завдань можливе лише за активного сприяння оперативних підрозділів за умови забезпечення законності та ефективності такого

сприяння засобами прокурорського нагляду, зокрема, шляхом визначення різновиду слідчих (розшукових) дій, їх спрямування на отримання конкретних доказів, здійснення негласних слідчих (розшукових) дій з дотриманням загальних засад кримінального провадження. Реалізація оперативно-розшукової інформації щодо таких кримінальних правопорушень за певних умов може включати в себе її легалізацію та використання, у тому числі, в інтересах кримінального судочинства за обов'язкової участі прокурора. Акцентовано увагу на наглядовій діяльності прокурора за оперативним обслуговуванням тимчасово окупованих та суміжних із ними територій, де проводиться антитерористична операція, сконцентрувавши можливості негласного апарату, інші зусилля оперативних і слідчих підрозділів.

6. З'ясовано типові кримінальні процесуальні порушення при провадженні слідчих (розшукових) дій та забезпеченні загальних умов досудового розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру. Визначено повноваження прокурора, які дають можливість оцінювати докази, отримані в результаті проведення окремих слідчих (розшукових) дій з точки зору їх допустимості в окремих процесуальних ситуаціях. Зокрема, обґрунтовано доцільність відновлення у системі органів прокуратури інституту прокурорів-криміналістів, доведено необхідність особистого виїзду наглядаючого прокурора під час проведення огляду кримінальних правопорушень терористичного характеру, які відносяться до категорії складних та резонансних, а також активного використання даних, отриманих оперативним шляхом для доведення наявності достатніх підстав для проведення обшуку.

7. Обґрунтовано необхідність внесення змін до ч. 2 ст. 278 КПК України у частині продовження терміну вручення повідомлення про підозру у разі неможливості вручити його затриманій особі протягом 24 годин у зв'язку з тим, що її особу не встановлено, до моменту усунення цих обставин. Доведено доцільність застосування на етапі повідомлення про підозру можливостей інституту спеціального досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру за умови ініціювання лише у випадках,

коли наявні докази безсумнівно вказують на винуватість підозрюваного та відсутня можливість його доставлення до слідчого, прокурора. Аргументовано ефективність використання прокурором можливостей угоди про визнання винуватості як засобу виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності організаторів терористичної діяльності.

8. Визначено процесуальні особливості реалізації функції прокурорського нагляду під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру. Зокрема, підтримуючи позицію щодо ефективності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, відстоюється точка зору щодо можливості застосування «альтернативних» запобіжних заходів. Вказано, що гарантією охорони прав і свобод підозрюваних у даних злочинах при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, є належне використання засобів прокурорського нагляду з метою недопущення або оперативного усунення порушень, відновлення становища, яке існувало до порушення.

9. Обґрунтовано, що прокурорський нагляд за законністю на етапі закінчення досудового розслідування має бути спрямований не тільки на з'ясування усіх виконавців та організаторів терористичного акту, але й організаторів великомасштабної злочинної діяльності, в рамках якої давалася вказівка про проведення терористичної акції. Одночасно підлягають з'ясуванню взаємини організаторів з третьою стороною, до якої висувалися відповідні вимоги, суть цих вимог, їх обґрунтованість. Посиленої прокурорської уваги при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру потребує нагляд за додержанням законності при прийнятті слідчим рішення про закриття кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азаров Ю. І. Чи доцільне запровадження процедури спеціального досудового провадження та спеціального судочинства в Україні / Ю. І. Азаров, М. П. Климчук // Юридична наука. – 2014. – № 12. – С. 134–140.
2. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму за 2014 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf.
3. Алієва О. М. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : 5-те вид., перероб. та допов. / О. М. Алієва, А. П. Бабій, Л. К. Гаврильченко та ін. ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов – Х. : Одиссей, 2008. – 800 с.
4. Аналітична довідка про стан протидії злочинності, корупції та прокурорсько-слідчу роботу на території України за січень-вересень 2016 року // Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>
5. Антипенко В. Ф. Сучасний тероризм : стан і шляхи його запобігання в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. Ф. Антипенко. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. – 178 с.
6. Антипенко В. Ф. Тероризм : кримінологічна та кримінально-правова характеристика : монографія / В. Ф. Антипенко. – К. : НБУВ, 1999. – 59 с.
7. Ахундова А. А. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. А. Ахундова. – К., 2013. – 232 с.
8. Бабенко В. І. Організаційно-правові аспекти прокурорського нагляду за додержанням законів про охорону довкілля : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / В. І. Бабенко. – Одеса, 2004. – 234 с.
9. Баксалова А. М. Уголовно-процессуальная функция обвинения,

- осуществляемая прокурором, и ее реализация на досудебном следствии : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.М. Баксалова. – Томск, 2002. – 212 с.
10. Балтаг Д. Понятие, причины и классификация терроризма / Д. Балтаг, О. Балан // Тероризм і національна безпека України : матер. конф. – К. : НАВСУ, 2003. – С. 30–32.
 11. Барышников С. Г. Методика выявления и первоначального этапа расследования террористической деятельности правоохранительными органами России : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. Г. Барышников. – Челябинск, 2003. – 25 с.
 12. Баулин О. О некоторых проблемах доказывания по делам о преступлениях террористического характера / О. Баулин, Н. Карпов // Закон и жизнь : Междунар. научн-практ. правовой журнал Министерства юстиции Молдовы. – 2005. – С. 19–22.
 13. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
 14. Баулін Ю. В. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : ІнЮре, 2003. – 1196 с.
 15. Бахарев Н. В. Очная ставка. Уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы : монография / Н. В. Бахарев. – Казань : Изд-во Казан.ун-та, 1982. – 184 с.
 16. Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій : у 2 ч. / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. – Ч. I. – 356 с.
 17. Бахін В.П. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин) : науков.-практ. рекомендації / В.П. Бахін. – Донецьк : ДЮІ, 2005. – 72 с.
 18. Безрукава А. Ф. Домашній арешт в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. Ф. Безрукава. – Запоріжжя : Класич.

приват. ун-т., 2014. – 20 с.

19. Белозеров Ю. Н. Проблемы обеспечения законности и обоснованности возбуждения уголовного дела : учеб. пособие / Ю. Н. Белозеров, А. А. Чувилев. – М. : Высшая школа МВД СССР, 1973. – 127 с.
20. Берест А. С. Надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності слідчому в ході оперативного супроводу досудового розслідування терористичного акту / А. С. Берест // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – К., № 21'2009 – С. 33–41.
21. Берест Г. С. Відомості про особу терориста та їх значення для виявлення, попередження і розкриття терористичного акту / Г. С. Берест // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ. – 2008. – № 4. – Спец. вип. : Проблеми наукового забезпечення вдосконалення й розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні. – С. 211–216.
22. Бертовский Л. В. Methodика расследования и прокурорского надзора по делам об убийствах, совершенных с применением взрывных устройств : дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л. В. Бертовский. – М., 1999. –166 с.
23. Бессарабов С. В. Основные процессуальные ошибки, допускаемые следователями, при расследовании преступлений экстремистской, террористической направленности / С. В. Бессарабов // Особенности расследования преступлений экстремистской и террористической направленности : сб. матер. науч.-практического семинара (Ростов-на-Дону, 24–25 мая 2012 г.). – М. : Институт повышения квалификации СК РФ, 2012. – С. 12–31.
24. Біленчук П. Д. Комп'ютерна злочинність : навч. посіб. / П. Д. Біленчук, Б. В. Романюк, В. С. Цимбалюк та ін. – К. : Атіка, 2002. –240 с.
25. Білик І. М. Особливості залучення експерта при розслідуванні терористичних актів / І. М. Білик // Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки. II Міжнародна науково-практична конференція (м. Івано-Франківськ, 20-21 березня 2015 р.). – Ів.-Франківськ, 2015. – С. 161–165.

26. Білокінь Р. М. Прокурорський нагляд за діяльністю правоохоронних органів України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Р. М. Білокінь. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 195 с.
27. Біляєв В. О. Проблеми застосування прокурорського керівництва як методу нагляду за дотриманням законності під час оперативно-розшукової протидії злочинності / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Downloads/Nasl^p_2013_7_18.pdf.
28. Бірюков Г. М. Основи оперативно-тактичного забезпечення розкриття підрозділами карного розшуку злочинів, що вчиняються групами осіб, які мають ознаки організованих злочинних груп : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 / Г.М. Бірюков. – К., 1999. – 18 с.
29. Бойко А. М. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : 4-те вид., перероб. та допов. / А. М. Бойко, О. О. Дудоров, А. А. Музика та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.
30. Бондар Г. Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України : дис. на здобуття наук. ступеню. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г. Ю. Бондар. – Х., 2004. – 230 с.
31. Бортун М. Вказівки прокурора у кримінальному провадженні як спосіб забезпечення законності при проведенні досудового розслідування / М. Бортун, О. Комарницька // Вісник прокуратури, 2015. – № 6. – С. 51–61.
32. Брящей Р. І. Проблеми початку та організації досудового розслідування у кримінальних провадженнях про вчинення терористичних актів / Р. І. Брящей // Державна політика у сфері протидії тероризму : міжнародний досвід і його актуальність для України : зб. матер. Інтернет-конференції (Київ, 25 червня 2015 р.). – К., 2015. – 225 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ap.gov.ua/ua/pdf/konferens-25-06-2015.pdf.
33. Бульба Т. М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Т. М. Бульба. – К., 2009. – 18 с.
34. Бурега В. В. Общая теория террора : монография / В. В. Бурега. – Донецк :

ДонГУУ, 2008. – 126 с.

35. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К.–Ірпінь, 2001. – 1440 с.
36. Васько Е. В. Стратегии психологического воздействия в ходе проведения допроса : теоретический и прикладной аспекты / Е. В. Васько // Приволжский научный журнал. – 2010. – № 1 (13). – С. 256–263.
37. Вассалатий Ж. В. Методика расследования преступлений террористического характера : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Ж. В. Вассалатий. – Челябинск, 2010. – 220 с.
38. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, М. П. Климчук, В. М. Сакал, М. С. Цуцкірідзе. – Львів : ЛьвДУВС, 2014. – 216 с.
39. Висновок № 8 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : court.gov.ua/userfiles/visn_8_2006.pdf.
40. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – № 50–51. – Ст. 2057.
41. Войтович Е. М. Теоретические и практические вопросы методики расследования убийств прошлых лет : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е.М. Войтович. – Запорожье : Запорожский национальный ун-т., 2005. – 248 с.
42. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / К. Д. Волков. – К., 2015 – 245 с.
43. Волобуєв А. Ф. Про затримання і допити осіб, які підозрюються у вчиненні вбивств на замовлення / А. Ф. Волобуєв // Право і безпека. – 2009. – № 1. – С. 41–46.
44. Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид.

- наук : спец. 12.00.09 / В. И. Галаган. – К., 1992. – 24 с.
45. Глиняний О. В. Повернення обвинувального акта прокурору / О. В. Глиняний // Досудове розслідування : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матер. постійно діючого науково-практичного семінару, 17 жовтня 2014 р. – Харків : Право, 2014. – Вип. 6. – С. 28–32.
46. Глушков В. Прокурорський нагляд у процесі здійснення оперативно-розшукової профілактики злочинів / В. Глушков, В. Василичук, Л. Скалзуб, Л. Бортницька // Вісник Вищої ради юстиції. – К., 2010. – № 4, 2010. – С. 79–90.
47. Голик М. І. Особливості запровадження в Україні міжнародних стандартів у сфері протидії фінансування тероризму / М. І. Голик // Актуальні проблеми розслідування злочинів : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 147–149.
48. Гончаренко В.Г. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / В. Г. Гончаренко, В. Т. Нор, М. Є. Шумило. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
49. Гончарова Т. А. Первоначальный этап расследования терроризма : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Т.А. Гончарова. – М., 2006. – 30 с.
50. Гринюк В. О. Окремі аспекти процесуального порядку спеціального досудового розслідування / В. О. Гринюк // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доповідей IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 360 с.
51. Громовий А О. Перевірка заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. О. Громовий. – К., 2014. – 197 с.
52. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес : підруч. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
53. Гузиков В. Г. Особенности технико-криминалистического обеспечения пресечения, раскрытия и расследования преступлений, связанных с

терроризмом : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Г. Гузиков. – Волгоград, 2003. – 184 с.

54. Гуржій С. Г. Протидія легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму : навч. посіб. / С. Г. Гуржій, С. М. Ключке, В. М. Кірсанов ; Держ. ком. фін. моніторингу України. – К. : Такі справи, 2008. – 560 с.
55. Гуцало М. Г. Організація протидії сучасному тероризму : політологічний аналіз : дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец 23.00.02 / М. Г. Гуцало. – К. : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2008. – 178 с.
56. Давыдов Е. В. Техничко-криміналістическое обеспечение раскрытия и расследования актов терроризма, совершенных с применением взрывных устройств : дис. на соиск уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е. В. Давыдов. – Волгоград, 2004. – 216 с.
57. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 6-ти т. / В. И. Даль – М., 1956 – Т. 4. – 574 с.
58. Демидов Ю. Н. Противодействие международному терроризму в России : лекция / Ю. Н. Демидов. – Домодедово : ВИПК МВД России, 2006. – 54 с.
59. Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (тактико-криміналіст. пробл.) : науч.-практ. пособие / С. Ф. Денисюк. – Харьков :Консум, 1999. – 156 с.
60. Дикаев С. У. Террор, терроризм и преступления террористического характера / С. У. Дикаев. – СПб. :Юридический центр Пресс , 2006. – 448 с.
61. Діденко С. В. Організаційно-тактичні основи попередження та розкриття злочинів, що вчинюються із застосуванням кримінальних вибухів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 / С. В. Діденко. – Одеса, 2006. – 24 с.
62. Довідка про динаміку та структуру кримінальних правопорушень в Україні упродовж січня-вересня 2016 року (порівняно з аналогічним періодом минулого року) // Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>

63. Довідка про динаміку та структуру кримінальних правопорушень в Україні упродовж січня-вересня 2016 року (порівняно з аналогічним періодом минулого року) // Офіційний веб-портал Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sbu.gov.ua>.
64. Договір держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міждержавний розшук осіб від 10 грудня 2010 р.
65. Досудове розслідування : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 17 жовт. 2014 р. / редкол. : С. Є. Кучерина, В. В. Фєдосєєв та ін. – Х. : Право, 2014. – Вип. 6. – 264 с.
66. Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. В. Драний. – К., 2013. – 20 с.
67. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования : уголовно-правовое исследование / В. П. Емельянов. – СПб., 2002. – 291 с.
68. Євдокимов В. М. Організація і тактика розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 / В. М. Євдокимов. – К., 2006. – 24 с.
69. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27.01.1977 р. (ETS № 90) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : conventions.coe.int/Treaty/EN/.../090-Ukrainian.pdf/.
70. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Генеральна прокуратура України. / [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820.
71. Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство України : стан та шляхи вдосконалення / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2011_53/53/18.pdf
72. Ємельянов В. П. Злочини терористичної спрямованості (тероризм) : монографія / В. П. Ємельянов. – Харків : Рубікон, 1997. – 160 с.
73. Ємельянов В. П. Понятійний апарат усфері правової протидії тероризму :

теоретичне та практичне значення / В. П. Ємельянов // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 348–361 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_1_58.pdf.

74. Ємельянов В. П. Проблеми застосування антитерористичного законодавства України і шляхи його вдосконалення / В. П. Ємельянов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 15. – С. 95–104.
75. Єна І. В. Кримінальна процесуальна компетенція прокурора у досудовому провадженні : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / І. В. Єна. – К. : Академія адвокатури України, 2014. – 233 с.
76. Єрмак О. Умови звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації / О. Єрмак // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 9. – С. 88–91.
77. Єфіменко І. М. Взаємодія слідчих і оперативних підрозділів при реалізації таємної інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / І. М. Єфіменко. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 20 с.
78. Жиліна Л. С. Прокурорський нагляд за додержанням законів при провадженні слідчих дій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Л. С. Жиліна. – Харків, 1999. – 212 с.
79. Жубрин Р. В. Противодействие легализации преступных доходов (зарубежный и российский опыт) : монография / Р. В. Жубрин. – М. : АПКиППРО, 2010. – 316 с.
80. Журавльов А. Ю. Сутність способів учинення злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю / А. Ю. Журавльов // Актуальні проблеми розслідування злочинів : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 160–163.
81. Журавльов В. Ю. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 /

- В. Ю. Журавльов. – Харків, 2002. – 17 с.
82. Завада С. В. Відсторонення від посади як захід кримінально-процесуального примусу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. В. Завада. – К. : Б.В., 2014 . – 19 с.
83. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z6451
84. Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад ніж 72 години» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/zk9113
85. Захарко А.В. Складання протоколу про затримання особи без ухвали слідчого судді / А.В. Захарко // Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції : тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 р.). – К. : Хай-Тек Прес, 2013. – С. 97–100.
86. Звіт Венеціанської комісії з Європейських стандартів щодо незалежності судової системи. Частина II : Служба обвинувачення : ухвалено на 85 пленарному засіданні (Венеція, 17–18 грудня 2010 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2010\)116-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2010)116-e).
87. Золотарев Р.Г. Особенности доказывания по уголовным делам о заведомо ложном сообщении об акте терроризма : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.Г. Золотарев. – М., 2004. – 213 с.
88. Зубрицький М.І. Здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні злочинів проти життя особи : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.І. Зубрицький. – К., 2013. – 19 с.

89. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступлений : учебн. пособие / Л.В. Иногамова-Хегай. – М. : Инфра-М, 2002. – 169 с.
90. Интернет-статья : СБУ в Днепропетровске предупредила теракт на автомобильном мосту от 21.09.2015 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : dnipro.depo.ua/.../sbu-v-dnipropetrovsku-poperedila-t...
91. Исаков А.В. Расследование преступлений террористического характера, совершаемых путем взрывов : криминалистические и уголовно-процессуальные аспекты : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.В. Исаков. – М., 2006. – 24 с.
92. Исмаилов Т.С. Особенности тактики расследования преступлений террористической направленности на объектах транспортной инфраструктуры / Т.С. Исмаилов// Особенности расследования преступлений экстремистской и террористической направленности : сборник материалов научно-практического семинара (Ростов-на-Дону, 24-25 мая 2012 г.). – М. : Институт повышения квалификации СК РФ, 2012. – С. 37–42.
93. Інструкція про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.04.2009 р. № 181/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0786-09.
94. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12.
95. Інструкція про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та

забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 22 жовтня 2012 р. № 940/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0054-13.

96. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 листопада 2015 р. № 1377 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z1498-15
97. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України № 3/1/2/5/2/2 від 9 січня 1997 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97.
98. Інструкція про порядок розгляду звернень та особистого прийому в органах прокуратури України : Наказ Генеральної прокуратури України від 27 грудня 2014 р. № 9гн / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : document.ua/pro-organizaciyu-osobistogo-priiому-ta...
99. Інтернет-стаття : Писарев О. Обвинувачення нічого не доводить від 29.05.2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zib.com.ua/.../116547-ombudsmen_vimagae_s...
100. Інтернет-стаття : В СБУ розповіли, скільки диверсантів і терористів затримують насправді від 18.04.2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pravda.com.ua/news/2015/04/.../7065106.
101. Інтернет-стаття : від 09.02.2015 р. Блага А. Аналітичний огляд права на свободу та особисту недоторканність в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : helsinki.org.ua/index.php?id=1423474539.
102. Інтернет-стаття : Генеральною прокуратурою України захищено інтереси

держави при виконанні судового рішення про повернення державі контрольного пакета акцій ПАТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат» від 10.06.2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m...t...id...

103. Інтернет-стаття : Геселев О.В. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим кримінальним процесуальним кодексом України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nsj.gov.ua/training/judjes/kpk6/.
104. Інтернет-стаття : Екс-керівника Маріупольської міліції судитимуть заочно за тероризм від 27.05.2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pravda.com.ua/news/2015/05/.../7069273...
105. Інтернет-стаття : На Донбасі заочно судитимуть 6 мільйонерів, які перейшли на бік терористів від 29.07.2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : gazeta.ua/articles/regions/_...donbasi...6.../639571.
106. Інтернет-стаття : На Луганщині СБУ затримала інформаторку терористів від 27.08.2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.5.ua/.../Na-Luhanshchyni-SBU-zatrymala.
107. Інтернет-стаття : Особливості боротьби зі злочинністю терористичного характеру / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pravodom.com/.../221-osoblivosti-borotbi-zi-zlochinn...
108. Інтернет-стаття : СБУ затримала комунальника, який фінансував терористів «ЛНР» від 19.08.2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.5.ua/.../SBU-zatrymala-ekskerivnyuka-Ko.
109. Інтернет-стаття : Співробітники СБУ викрили та блокували схему фінансування терористів від 25.07.2015 р. Майський Г. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uapress.info/uk/news/show/87858.
110. Інтернет-стаття : У Харкові заарештували вербувальника батальйону «Призрак» від 29.07.2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : espreso.tv/.../u_kharkovi_areshtuvaly_verbuval...
111. Іщенко А.В. Висвітлення слідчих ситуацій при викладанні криміналістики / А.В. Іщенко, Г.В. Щербакова // Актуальні проблеми криміналістики : матер.

- конф. – Харків : Гриф, 2003. – С. 41–44.
112. Капинус К.В. Прокурорский надзор за исполнением законов при разрешении заявлений и сообщений по преступлениям : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / К.В. Капинус. – М., 2004. – 240 с.
113. Карагодин В.Н. Значение электронных следов в расследовании преступлений террористического характера инфраструктуры / В.Н. Карагодин, Ю.Н. Соколов // Особенности расследования преступлений экстремистской и террористической направленности : сборник материалов научно-практического семинара (Ростов-на-Дону, 24-25 мая 2012 г.). – М. : Институт повышения квалификации СК РФ, 2012. – С. 213–220.
114. Керівні принципи в галузі прав людини та боротьби з тероризмом (затверджено 11 липня 2002 р. на 804 засіданні Комітету міністрів) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_533.
115. Кирій Л.М. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою в порушенні кримінальної справи : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л.М. Кирій. – К., 2007. – 212 с.
116. Кисленко Д.П. Судовий контроль під час розслідування злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д.П. Кисленко. – К., 2012. – 15 с.
117. Климчук М.П. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності під час проведення слідчих дій / М.П. Климчук // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 135–150.
118. Коваленко А.В. Правові та організаційно-тактичні основи застосування оперативно-технічних засобів підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 / А.В. Коваленко. – Харків : НУВС, 2004. – 20 с.
119. Ковальчук С.О. Процесуальний порядок відкриття матеріалів кримінального провадження / С.О. Ковальчук // Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 190–195.

120. Когутич І.І. Прокурорський нагляд в Україні : підручник / І.І. Когутич, В.Т. Нор, А.А. Павлишин, В.В. Луцик. – К. : Інюре, 2011. – 592 с.
121. Кожевніков Г. Заходи забезпечення кримінального провадження / Г. Кожевніков // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 68–70.
122. Козьяков І.М. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням : організаційно-правові та криміналістичні основи : наук.-практ. посіб. / І.М. Козьяков, В.Т. Маляренко, Г.П. Середа. – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – 750 с.
123. Козьяков І.М. Співвідношення прокурорського нагляду і відомчого контролю за законністю оперативно-розшукової діяльності : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / І.М. Козьяков. – Харків, 2001. – 278 с.
124. Комарницька О. Взаємодія керівника органу прокуратури, прокурора, що здійснює процесуальне керівництво та слідчого органу прокуратури за КПК України / О. Комарницька // *Recht der Osteuropäischen Staaten* ; ReOS 04/14. – St. 385–397 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www/ReOS/uni-goettingen.de.
125. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712.
126. Коновалова В.Е. Обыск : тактика и психология : учеб. пособие / В.Е. Коновалова, В.Ю. Шепитько. – Харьков : Гриф, 1997. – 80 с.
127. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр.
128. Костенко М.В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.В. Костенко. – Харків, 2003. – 20 с.
129. Косюта М.В. Проблеми прокурорського нагляду за додержанням законів у сфері економіки в період переходу до ринку : дис. на здобуття наук. ступеня

канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / М.В. Косюта. – Харків : Національна юрид. академія України ім. Я. Мудрого, 1996. – 186 с.

130. Кравец І.П. Организационно-правовой механизм расследования террористических актов, совершенных посредством взрывов : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.11, 12.00.09 / И.П. Кравец. – М., 2010. – 24 с.
131. Кримінальна справа № 12015050800002789 від 21.09.2015 м. Маріуполь Іллічівський РВ ММУ ГУ МВС України в Донецькій області.
132. Кримінальна справа № 2201309000000 // Архів Івано-Франківського міського суду.
133. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. із змінами та доповненнями станом на 28.12.2014 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
134. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
135. Кубальський В.Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму: Автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спеці. 12.00.08 / В.Н. Кубальський, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2007. – 20 с.
136. Кулаков В.В. Проблеми організації роботи апарату обласної прокуратури по нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / В.В. Кулаков. – Харків, 1999. – 142 с.
137. Курдюкова А.В. Особенности уголовного судопроизводства по делам о террористическом акте / А.В. Курдюкова, А.Д. Прошляков. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 208 с.
138. Курило М.П. Прокурорський нагляд за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі : дис. на здобуття наук. ступеня

- канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / М.П. Курило. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого., 1998. – 211 с.
139. Курочка М. Співвідношення прокурорського нагляду і відомчого контролю при здійсненні ОРД / М. Курочка // Вісник прокуратури. – 2009. – № 1. – С. 58.
140. Курочка М.Й. Прокурорський нагляд в Україні : підручник / М.Й. Курочка, П.И. Каржач, Е.О. Дідоренко. – Луганськ : Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України, 2004. – 424 с.
141. Кучер В.О. Прокурорський нагляд за розслідуванням економічних злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец 12.00.09 / В.О. Кучер. – К., 2015. – 18 с.
142. Лапкін А.В. Організаційно-правові основи діяльності прокурора із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в кримінальному судочинстві України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / А.В. Лапкін. – Харків : Нац. ун-т юрид. акад. України ім. Я. Мудрого., 2011. – 279 с.
143. Леви А.А. Обыск : справочник / А.А. Леви, А.И. Михайлов. – М. : Изд-во Всесоюз. ин-та по изуч. причин и разраб. мер предупр. пр-ти, 1983. – 95 с.
144. Лисенко А.М. Аналіз наукової розробленості проблеми розкриття злочинів терористичної спрямованості / А.М. Лисенко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 254–258.
145. Лисенко А.М. Аналіз розвитку антитерористичного законодавства в Україні / А.М. Лисенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету 328 внутрішніх справ, 2011. – № 4. – С. 327–333.
146. Лисенко А.М. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю / А.М. Лисенко // Право і Безпека. – 2011. – № 1. – С. 195–199.
147. Ліпкан В.А. Боротьба з тероризмом : навч. посіб. / В.А. Ліпкан, Д.И. Никифорчук, М.М. Руденко. – К. : Знання України, 2002. – 254 с.
148. Ліпкан В.А. Тероризм і боротьба з ним / В.А. Ліпкан, Д.Й. Никифорчук. //

- Проблеми людини – К. : Науково-дослідний інститут, Антитерористичний центр при СБ України, Одеська національна юридична академія. – 2000. – Т. 19. – С. 385–391.
149. Літвін В.В. Методика розслідування терористичного акту : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Літвін. – К., 2007. – 210 с.
150. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальна компетенція : монографія / Л.М. Лобойко. – Д. : Дніпропетровськ. держ. уні.-т внутр. справ, 2006. – 188 с.
151. Лобойко Л.М. Неформальні практики застосування КПК України 2012 р. в частині взаємодії прокурорів, слідчих та оперативних підрозділів / Л.М. Лобойко // Досудове розслідування : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. – Харків : Право, 2014. – Вип. 6. – С. 139–142.
152. Ляхов Е.Г. Терроризм : национальный, региональный и международный контроль : монография / Е.Г. Ляхов, А.В. Попов. – Ростов-на-Дону : РЮИ МВД России, 1999. – 435 с.
153. Маяков В.А. Діяльність слідчих підрозділів служби безпеки України // Актуальні проблеми та шляхи їх вирішення / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/...2014/Dosudove_rozslid_V6_2014.pdf .
154. Мельник О.В. Проблеми прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні вимагань : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / О.В. Мельник. – Харків., 2006. – 214 с.
155. Мельников Д.В. Объективные факторы, негативно влияющие на раскрытие заведомо ложных сообщений об акте терроризма / Д.В. Мельников // Актуальные проблемы правотворчества и правоприменения : межвуз. сб. науч. тр. – Омск : НОУ ВПО Омский юрид. ин-т, 2003. – С. 279–283.
156. Митричев С.П. Криминалистика в 2-х ч. / С.П. Митричев, П.И. Тарасов-Родионов. – М. : Госюриздат, 1952. – Ч. 2. – 175 с.
157. Мичурин В.С. Нарушения уголовно-процессуальной норм при возбуждении

- и прекращения уголовных дел, способы их устранения : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.С. Мичурин. – М., 2004. – 207 с.
158. Міхайлов І.М. Шляхи удосконалення антитерористичного законодавства України в контексті протидії пропаганді й поширенню ідеології тероризму / І.М. Міхайлов, В.В. Белянська // Досудове розслідування : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (Харків, 17 жовтня 2014 р.). – Харків : Право, 2014. - С. 142-152.
159. Міхайлов М.А. Основи методики розслідування кримінальних вибухів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.А. Міхайлов. – К., 2000. – 20 с.
160. Можаяев С.Н. Характерные способы террористической деятельности в XXI веке // Юридические науки. – М. : Компания Спутник +, 2005. – № 5 (15). – С. 192–194.
161. Мохончук С.М. Кримінальна відповідальність за тероризм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / С.М. Мохончук. – Харків : ун-т внутр. справ МВС України, 1999. – 16 с.
162. Мукоїда Р.В. Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю : дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : 21.07.04 / Р.В. Мукоїда. – Одеса, 2008. – 229 с.
163. Мусієнко І.І. Проблемні аспекти оперативно-розшукової діяльності у світлі положень Кримінального процесуального кодексу України / І.І. Мусієнко // Проблеми законності. – Харків : Нац. ун-т юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2013. – Вип. 121. – С. 151–159.
164. Назаров В.В. Лапкін А.В. Проблеми реалізації наглядових повноважень прокурора у сфері оперативно-розшукової діяльності / В.В. Назаров // Інформаційно-аналітичні огляди проекту «Вдосконалення прокуратури – шлях до реформування кримінальної юстиції». – 2010. – № 9. – С. 16-22.
165. Наливайко Є.О. Процесуальна діяльність слідчого по розшуку підозрюваного, місцезнаходження якого невідоме : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Є.О. Наливайко. – К., 2014. –

20 с.

166. Новікова Л.В. Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л.В. Новікова. – Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2006. – 202 с.
167. Нонік В.В. Організаційно-тактичні засади протидії організованій злочинній діяльності на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 / В.В. Коваленко. – Одеса, 2007. – 18 с.
168. О борьбе с терроризмом : Европейская конвенция от 27 января 1977 г. // Бюллетень международных договоров. – 2001. – № 5 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : zakon.kuban.ru/nd2/2001/270177ek.shtml.
169. О борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом : Шанхайская конвенция от 15.06.2001 г. // Бюллетень международных договоров. – 2002. – № 10 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : archive.kremlin.ru/events/articles/2001/.../140317.sht...
170. Овчинский В.В. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом : сб. док. / В.В. Овчинский. – М. : ИНФРА-М., 2003. – 480 с.
171. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка : 4-е изд. / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М. : ООО ИТИ Технологии, 2003. – 1250 с.
172. Олійник О. Порухення права на захист при ознайомленні обвинуваченого з матеріалами кримінальної справи / О. Олійник // Юридичний журнал. – 2010. – № 8 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.justinian.com.ua/article.php?id=3602.
173. Олішевський В.В. Розслідування та попередження викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Олішевський. – Харків, 2005. – 20 с.
174. Орищенко Е.Ю. Повідомлення особі про підозру та зупинення досудового розслідування / Е.Ю. Орищенко // Досудове розслідування : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 17 жовтня 2014 р. / редкол. : С.Є. Кучерина, В.В. Федосєєв та ін. – Харків : Право, 2014. – Вип. 6. – С. 72–77.

175. Пашковський Б.Б. Прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність / Б.Б. Пашковський, О.П. Кучинська // Науковий вісник ужгородського національного університету. – Серія Право, Вип. 30. – 2015. – Т. 2.– С. 143–146.
176. Петрищев В.Е. История терроризма в России / В.Е. Петрищев, Е.И. Степанов // Современный терроризм : состояние и перспективы. – М., 2000. – С. 12.
177. Песцов Р.Г. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.Г. Песцов. – К., 2012. – 191 с.
178. Писарев О.Л. Омбудсмен вимагає скасувати безальтернативність арешту для підозрюваних у тероризмі від 23.05.2015 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zib.com.ua/.../116547-ombudsmen_vimagae_skasuvat...
179. Піскун С.М. Прокурорський нагляд за дотриманням законності в оперативно-розшуковій діяльності ОВС України (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 / С.М. Піскун. – Харків : НУВС, 2003. – 224 с.
180. Погорецький М.А. Процесуальне керівництво провадженням слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування грабежів та розбоїв / М.А. Погорецький, Ю.А. Кушнерик // Право і громадське суспільство. – 2014. – № 1. – С. 79–89.
181. Погорецький М.А. Кримінально-процесуальні правовідносини : структура і система : монографія / М.А. Погорецький. – Х. : Арсіс ЛТД, 2002. – 160 с.
182. Погорецький М.А. Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю / М.А. Погорецький // Реформування органів прокуратури України : проблеми і перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (2–3 жовтня 2006 р.) / Ген. прокуратура України, Академія прокуратури України. – К., 2007. – С. 124–127.
183. Подволоцкий И.Н. Теоретические и практические основы использования специальных знаний при осмотре и предварительном исследовании

документов : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : / И.Н. Подволоцкий . – М., 2004. – 27 с.

184. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : затверджене Наказом Генеральної прокуратури України від 06квітня 2016 р. № 139 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0680-16
185. Полянська Г.С. Криміналістична діагностика та її значення у розкритті та розслідуванні злочинів (теоретичний та праксеологічний аспект) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г.С. Полянська. – Донецьк, 2014. – 19 с.
186. Полях А.М. Актуальні проблеми реалізації повноважень прокурора при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням / А.М. Полях// Досудове розслідування : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючої наук.-практ. семінару (17 жовтня 2014 р.). – Харків : Право, 2014. – Вип. 6. – С. 159–162.
187. Попов Г.В. Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо захисту прав і свобод неповнолітніх : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Г.В. Попов. – К., 2011. – 187 с.
188. Порядок спільних дій органів внутрішніх справ, Державної інспекції технічної безпеки України та Міністерства надзвичайних ситуацій України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з пожежами, затверджений спільним наказом МВС України та Міністерства надзвичайних ситуацій України № 1106/1377 від 30 листопада 2012 року
189. Потайчук І.В. Організація та тактика виявлення організованих злочинних груп загально-кримінальної спрямованості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 / І.В. Потайчук. – Одеса, 2008. – 20 с.
190. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15.

191. Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю : Інструкція Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державного митного комітету України, Національної гвардії України, Міністерства оборони України, Міністерства юстиції України від 10.08.1994 р. № 4348/138/151/11-2-2870/172/148-407/2-90-442. – К., 1994. – 8 с.
192. Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад ніж 72 години : Закон України від 12 серпня 2014 р. № 1630-18 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1630-18
193. Про внесення змін до Закону України Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : Закон України від 18 травня 2010 р. № 258-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2258-17.
194. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції : Висновок на проект Закону України від 12 серпня 2014 р. № 1631-18 / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1631-18.
195. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 7 жовтня 2014 р. № 1689-VII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1689-18.
196. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI (редакція від 01.05.2015 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17.
197. Про друковані засоби масової інформації загальнодержавної та місцевої сфери розповсюдження, в яких розміщуються оголошення про виклик до

суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме, повістки про виклик підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи : Розпорядження Кабінету міністрів України від 21 січня 2015 р. № 41-р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/41-2015-p.

198. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення від 14.10.2014 р. № 1702-VII (редакція від 13.08.2015 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1702-18.
199. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : Наказ Міністра внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України від 26 серпня 2014 р. за № 872/88/537 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 27 серпня 2014 р. за № 1038/2815) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z1038-14.
200. Про затвердження Положення про порядок проведення органами прокуратури перевірок при здійсненні нагляду за додержанням і застосуванням законів :Наказ Генеральної прокуратури України від 12 листопада 2012 р. № 111 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP12051.html.
201. Про затвердження Порядку взаємодії Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України щодо обміну інформацією з Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційних систем органів внутрішніх справ : Наказ Генерального прокурора України та Міністра внутрішніх справ України від 17 листопада 2012 р. № 115/1046 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gp.gov.ua.

202. Про затвердження Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, та Генеральної прокуратури України від 28 листопада 2012 р. № 1095/955/119 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z2106-12.
203. Про Національну поліцію. Верховна Рада України; Закон від 02.07.2015 № 580-VIII
204. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р / [Електронний ресурс] – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2135-12.
205. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 09.08.2012 р. № 686 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1770-12.
206. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4 гн / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : document.ua/pro-organizaciyu-dijalnosti-prokuroriv-...
207. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю : Наказ Генерального прокурора України від 21 березня 2013 р. № 4/2Гн / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.
208. Про організацію роботи з питань внутрішньої безпеки в органах прокуратури України : Наказ Генерального прокурора України від 22 вересня 2014 р. № 17Гн / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : document.ua/pro-organizaciyu-roboti-z-pitan-vnutrish...
209. Про організацію роботи з питань статистики, ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та нагляду за обліком кримінальних правопорушень : Наказ Генерального прокурора України від 25 вересня 2012

- р. № 15ГН / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.50656.0.
210. Про особливості діяльності військових прокуратур : Наказ Генерального прокурора України від 29 серпня 2014 р. № 12 гн / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : document.ua/pro-osoblivosti-dijalnosti-viiskovih-prok...
211. Про порядок обліку кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень : Інструкція затверджена спільним Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністром оборони України, Головою Служби безпеки України, Головою Державної податкової служби України, Головою Державної судової адміністрації України від 5 серпня 2011 р. № 83/519/311/463/483/122 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : crimesor.rada.gov.ua
212. Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 6 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-08.
213. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного суду України № 12 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : document.ua/pro-edinii-reestr-dosudovih-rozsliduvan-...
214. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII / [Електронний ресурс] – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1697-18.
215. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України : Указ Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405/2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/405/2014.
216. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII (із змінами і доповненнями станом на 30.07.2015 р.) / [Електронний ресурс] – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2229-12.

217. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: Організаційно-правові та криміналістичні основи. Науково-практичний посібник. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – 750 с.
218. Пустовіт О.В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / О.В. Пустовіт. – К., 2008. – 19 с.
219. Пясецький А.І. Напрями боротьби оперативних підрозділів міліції з тероризмом / А.І. Пясецький // Науковий вісник Нац. академії внутр. справ України. – 2004. – № 6. – С. 158–164.
220. Пясковський В.В. Криміналістика: підручник. / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексеев та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 544 с.
221. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователя: Учебное пособие. – М.: ВШ МООП СССР, 1967. – 290 с.
222. Резолюція Ради Безпеки ООН від 12 вересня 2001 р. № 1368 (2001) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www1.umn.edu/humanrts/russian/.../R1368SC01.html.
223. Резолюція Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 р. № 1373 (2001) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_854.
224. Резолюція Ради Безпеки ООН про глобальні зусилля в боротьбі з тероризмом і низці резолюцій від 19 жовтня 1999 р № 1269 (1999) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_451.
225. Рішення Європейського суду з прав Людини. Справа «Хайредінов проти України» (Заява № 38717/04) Страсбург, 14 жовтня 2010 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_665.
226. Рогатюк І. Перевірка прокурором законності розгляду в органах внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення / І. Рогатюк // Вісник прокуратури. – 2014. – № 1 / [Електронний ресурс] – Режим доступу:

chk.gp.gov.ua/.../publicacii_u_zmi_chk.html?_m...

227. Роль судів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму : Висновок до уваги Комітету міністрів Ради Європи з питання № 8 (2006) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.scourt.gov.ua/.../58F4A4DD76AACFD0C2257D.
228. Россинский С.Б. Обыск в форме специальной операции : учеб. пособие / С.Б. Россинский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 199 с.
229. Рыбаков Р.Б. Терроризм – угроза человечеству в XXI веке / Р.Б. Рыбаков. – М. : Крафт+, 2003. – 269 с.
230. Сав'юк О.В. Методика розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.В. Сав'юк. – К., 2010. – 256 с.
231. Семикін М.В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.В. Семикін. – Харків, 2004. – 183 с.
232. Семикін М.В. Створення терористичної групи чи терористичної організації : кримінально-правове дослідження : монографія / М.В. Семикін. – Харків, 2003. – 145 с.
233. Серета Г.П. Організаційно-правові аспекти прокурорського нагляду за додержанням законів при прийманні, реєстрації, перевірці та вирішенні заяв і повідомлень про злочини : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г.П. Серета. – Харків : НЮАУ ім. Я. Мудрого, 2000. – 227 с.
234. Сидоров В.Е. Начальный этап расследования : организация, взаимодействие, тактика : учеб. пособие / В.Е. Сидоров. – М. : Рос. право, 1992. – 176 с.
235. Синчук В. Особливості реалізації завдань та функцій органів прокуратури в умовах посилення загроз національній безпеці України / В. Синчук // Вісник НАП України – 2014. – № 4. – С. 31–32.
236. Скригонюк М.І. Прокурорський нагляд за додержанням законів України при умовно-достроковому звільненні засуджених від кримінального покарання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 /

- М.І. Скригонюк. – К., 1999. – 196 с.
237. Скулиш Є.Д. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням : Організаційно-правові та криміналістичні основи : науково-практичний посібник / Є.Д. Скулиш, О.Н. Ярмиш. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – 750 с.
238. Сліпченко В.І. Процесуальний порядок та підстави затримання особи за ст. 208 КПК України / В.І. Сліпченко // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 року). – К.: «Хай-Тек Прес», 2013. – С. 236-239.
239. Соловьев А.Б. Следственные действия на первоначальном этапе расследования преступлений : метод. пособ. / А.Б. Соловьев – М. : Изд-во НИИ пробл. укрепл. закон. и правопоряд., 1996. – 40 с.
240. Солодовников С.А. Терроризм и организованная преступность : монография / С.А. Солодовников. – М., 2008. – 173 с.
241. Стан та структура злочинності в Україні – МВС України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/233004.
242. Столбов А. Н. Методика расследования заведомо ложного сообщения об акте терроризма : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. Н. Столбов. – М., 2007. – 210 с.
243. Струць О.А. Законність та обґрунтованість проведення слідчих дій як гарантія прав і свобод учасників кримінального судочинства : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.А. Струць. – К., 2009. – 236 с.
244. Сухачова І.О. Нагляд прокурора за додержанням законів при використанні матеріалів оперативно-розшукової діяльності під час проведення досудового розслідування : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / І.О. Сухачова. – К. : Київ. національний уні.-т ім. Т. Шевченка МОН України,

2014. – 238 с.

245. Тертишник В.М. Концепція КПК України та актуальні проблеми правосуддя / В.М. Тертишник // Вісник прокуратури. – 2003. – № 9. – С. 39–44.
246. Тертышник В.М. Проблемы собирания, исследования и хранения доказательств на первоначальном этапе расследования. автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.М. Тертышник. – М., 1986. – 24 с.
247. Тишин Д.В. О криминалистической характеристике заведомо ложных сообщений об акте терроризма / Д.В. Тишин // Деятельность правоохранительных органов и государственной противопожарной службы в современных условиях : проблемы и перспективы развития : тез. докл. конф. – Иркутск : Изд-во Вост.-Сиб. ин-та МВД России, 2003. – С. 216–220.
248. Толочко Я.М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні злочинів проти довкілля вимагань : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Я.М. Толочко. – Харків, 2007. – 206 с.
249. Трагнюк Р.Р. Прокурорський нагляд за додержанням законів, що забезпечують права обвинуваченого : монографія / Р.Р. Трагнюк. – Харків : Факт, 2004. – 199 с.
250. Трофимов Н.Д. Правовой механизм возмещения вреда при расследовании и судебном разбирательстве уголовных дел о террористических актах : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.Д. Трофимов. – Владимир, 2006. – 181 с.
251. Туровець Ю.М. Окремі питання криміналістичної характеристики терористичного акту / Ю.М. Туровець // Актуальні проблеми розслідування злочинів : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 99–101.
252. Удаова Л.Д. Прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування / Л.Д. Удалова // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доповідей IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип.

- 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 360 с.
253. Устинов В.В. Международный опыт борьбы с терроризмом : стандарты и практика / В.В. Устинов. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 560 с.
254. Фаринник В. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід : процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення / В. Фаринник // Вісник НАП України – С. 77–84.
255. Фесенко Є.В. Проблеми кримінально-правової протидії тероризму в Україні / Є.В. Фесенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 7. – № 4. – С. 72–76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2014_7_4_12.pdf.
256. Хабло О.Ю. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Особлива частина / О.Ю. Хабло, О.С. Степанов, М.П. Климчук. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 200 с.
257. Хаваліц О.В. Нагляд прокурора за законністю проведення огляду місця вчинення терористичного акту / О.В. Хаваліц // Тези: Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми досудового розслідування» ДЮОІ МВС України, Кривий Ріг, 23 жовтня 2015. – С. 41-43.
258. Хромых Д.Н. Методика расследования актов терроризма с использованием взрывных устройств : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д.Н. Хромых. – СПб., 2002. – 215 с.
259. Цимбалюк В.М. Діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю по подоланню протидії з боку формувань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 / В.М. Цимбалюк. – К., 1999. – 16 с.
260. Шамара О.В. Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти) : монографія / О.В. Шамара, О.Ф. Бантишев, Р.Л. Чорний. – К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. – 160 с.
261. Шевченко Є.О. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства про звернення громадян : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Є.О. Шевченко. – Харків, 2008. – 182 с.

262. Ширяев Р.В. Планирование и тактика производства следственных действий, организация оперативно-розыскных мероприятий по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности, в случае уничтожения в ходе вооруженного сопротивления лиц, совершивших эти преступления / Р.В. Ширяев// Особенности расследования преступлений экстремистской и террористической направленности : сборник материалов научно-практического семинара (Ростов-на-Дону, 24-25 мая 2012 г.). – М. : Институт повышения квалификации СК РФ, 2012. – С. 75–82.
263. Шульга А.О. Основи методики розслідування вбивств на замовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.О. Шульга. – К., 2003. – 20 с.
264. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 1 – 1266 с.
265. Chavalic O. Guaranteeing the legality verification statements and reports of the commission of a terrorist act / O. Chavalic// Knowledge. Education. Low. Management. – Lodz (Poland), 2015. –№2 (10).- P. 63-67.
266. StatistikaMVS_2010, StatistikaMVS_2011, StatistikaMVS_2012, StatistikaMVS_2013, StatistikaMVS_2014, StatistikaMVS_2015, StatistikaMVS_2016 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mvs.gov.ua)
267. Офіційний сайт Верховного Суду України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mvs.gov.ua)www.scourt.gov.ua/

Додаток А

**Узагальнені результати анкетування 208 працівників прокуратури
Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Харківської, Херсонської
областей щодо проблем прокурорського нагляду за додержанням законів
при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного
характеру(%, 2014-2015 роки)**

1. Стаж роботи в посаді:

- а) до 5 років — 52 %
- б) 5-10 років — 31 %
- в) більше 10 років — 17 %

2. Ваш вік:

- а) 21-25 років — 13,5 %
- б) 25-30 років — 31%
- в) 30-35 років — 29%
- г) більше 35 років — 24,5%

3. Чи існують на Вашу думку особливості розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру?

- а) так 93%
- б) ні 7%

4. Чи зазнавали Ви труднощів при здійсненні нагляду за законністю при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру? Якщо так, то в чому вони полягають?

- а) у відсутності окремої криміналістичної методики 68,5%
- б) у недостатності літературних джерел 33%
- в) у відсутності інформаційно-довідкових даних 16%
- г) у складнощах організаційного характеру (відсутності належної взаємодії між слідчими і оперативними працівниками, між слідчими та спеціалістами, велике навантаження тощо) 4,5%
- д) інше 3%

5. Чи вивчаєте Ви практику Європейського суду з прав людини з метою її застосування у своїй практичній діяльності?

- а) так 33,5%
- б) ні 45%
- в) за необхідності 21%

Додаток А

6. Висловіть свою думку щодо необхідності розгляду кримінальних правопорушень, передбачених ст. 258-258-5 КК України в рамках єдиної окремої криміналістичної методики розслідування?

а) доцільно	88%
б) недоцільно	12%

7. Від кого найчастіше надходить інформація про зазначені діяння?

а) за заявами, повідомленнями про вчинення кримінального правопорушення	23,5%
б) результати проведення оперативно-розшукових заходів	55,5%
в) безпосереднє виявлення оперативним підрозділом, слідчим або прокурором	19%
г) в ході розслідування інших кримінальних правопорушень	2%

8. Зазначте причини слідчих помилок при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру:

а) недосконалість чинного законодавства	12%
б) недостатній рівень професійної та спеціальної підготовки	47,5%
в) відсутність узагальненої слідчої та судової практики	31%
г) особлива складність розслідування кримінальних правопорушень	42%
д) несприятливі умови службової діяльності	26,5%

9. Чи має особливості діяльність прокурора під час перевірки заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення?

а) складність виявлення слідів, які вказують на причетність певних осіб до вчинення терористичного акту	38%
б) складність встановлення мети та мотиву підозрюваного при вчиненні терористичного акту	41%
в) об'єктивні складнощі в роботі зі свідками	25,5%
г) створення терористами несприятливого емоційного стану	24%
д) протидія розслідуванню з боку терористів	32%
е) складність доведення винуватості особи	48%

10. Чи необхідна допомога співробітників оперативних підрозділів при розслідуванні даних кримінальних правопорушень?

а) обов'язково, протягом усього розслідування	76%
б) бажано (в залежності від ситуації розслідування)	21%
в) на власний розсуд слідчого	3%

Додаток А

11. Чи вагомий «внесок» матеріалів ОРД у розкриття кримінальних правопорушень терористичного характеру?

а) так	78%
б) ні	6%
в) залежно від особливостей кримінального правопорушення	13%
г) важко відповісти	3%

12. Чи вбачаєте Ви необхідність участі прокурора у легалізації матеріалів ОРД щодо вказаних кримінальних правопорушень?

а) так	38%
б) ні	63,5%
в) важко відповісти	8,5%

13. Чи необхідно прокурору брати обов'язкову участь у проведенні огляду місця події у кримінальних провадженнях про вчинення кримінальних правопорушень терористичного характеру?

а) так, завжди	18,5%
б) так, коли про це достойменно відомо	34%
в) на розсуд прокурора	45%
г) не потрібно	2,5%
д) важко відповісти	0%

14. Визначне доцільність проведення обшуку на основі оперативно-розшукової інформації?

а) це можливо	45,5%
б) це протирічить чинному законодавству	11,5%
в) такі дані повинні бути підтверджені іншими доказами	43%
г) важко відповісти	0%

15. Висловіть Вашу позицію щодо доцільності продовження терміну вручення повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру у зв'язку із невстановленням особи затриманого:

а) такі терміни слід продовжити	89%
б) 24 годин (відповідно до ч. 2 ст. 278 КПК) достатньо	11%
в) важко відповісти	0%

16. Чи вважаєте Ви, що сучасний стан забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні відповідає міжнародним стандартам?

а) так	43%

б) ні 34,5%
Додаток А

в) складно відповісти 22,5%

17. Як Ви вважаєте, чи є доцільним застосування такого запобіжного заходу, як застава, до підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення терористичного характеру?

а) так 19%
б) залежно від кримінального правопорушення 30%
в) ні, застосування застави є неефективним при розслідуванні вказаних кримінальних правопорушень 51,5%

18. Чи відповідає, на Вашу думку, наділення прокурора повноваженнями щодо прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109-1141, 258-2585, 260-2631, 348, 349, 377-379, 437-444 на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, міжнародним стандартам забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні?

а) так 9%
б) ні 85%
в) складно відповісти 6%

19. Висловіть свою позицію щодо ефективності укладення угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях зазначеної категорії:

а) недоцільне 7%
б) укладення угоди є ефективним 91%
в) важко відповісти 2%

20. Які порушення вимог процесуального закону при складанні обвинувального акту Вами були виявлені під час наглядової діяльності щодо кримінальних правопорушень терористичного характеру?

а) наявність положень, що суперечили одне одному 6%
б) обвинувачення, викладене в обвинувальному акті, було неконкретним або не збігалось з обвинуваченням, викладеним у письмовому повідомленні про підозру 12%
в) обвинувальний акт не був підписаний слідчим 3%
г) в обвинувальному акті були відсутні дані про місце перебування обвинувачених 6%

Додаток А

д) в обвинувальному акті не були зазначені докази, зібрані у кримінальному провадженні	15,5%
е) до обвинувального акту не були долучені передбачені законом додатки	12,5%
ж) жодних порушень вимог закону не було виявлено	43%

Додаток Б

Узагальнені дані вивчення матеріалів кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення терористичного характеру (115 кримінальних справ (проваджень); Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Херсонська області)

У 73,5% випадків кримінальне провадження щодо злочинів терористичного характеру розпочиналось саме на підставі даних, отриманих оперативним шляхом. Насамперед це стосується таких злочинів терористичного характеру, як «Створення терористичної групи чи терористичної організації» (ст. 258-3 КК України) та «Фінансування тероризму» (ст. 258-5 КК України).

Найчастіше передача повідомлення здійснювалась по телефону у 93% випадків від загальної кількості повідомлень. Лише в 5% випадків повідомлення про кримінальне правопорушення здійснюється в письмовій, та 2% в усній формі.

Найбільш розповсюдженими негласними слідчими (розшуковими) діями були: використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК).

Виявлено такі основні порушення при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру показало, що багато постанов про призначення експертиз не містять викладу фактичних обставин злочину (29,5%). Подекуди помилково визначаються природа і предмет використання спеціальних знань (11,5%). Окремі вивчені експертні висновки (25,5%) не відповідають процесуальним вимогам, що пред'являються до таких документів. Відсутність перекладача при допитах осіб, які не володіють або недостатньо володіють мовою кримінального провадження (7%).

У кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення терористичного характеру було складено нове повідомлення про підозру у 16,5%

випадків.

Додаток Б

Найбільш розповсюдженими порушеннями норм КПК України, які стали підставами повернення обвинувального акта прокурору, є такі:

- реєстр матеріалів досудового розслідування не підписаний особою, яка його склала (7,5%);
- відсутній детальний виклад обставин кримінального правопорушення (31,5%);
- не розглянуті і не вирішені клопотання захисника про проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або відсутні дані про їх вирішення (12,5%);
- формальність складання реєстру матеріалів досудового розслідування, який долучається до обвинувального акту (відсутня інформація про реквізити процесуальних рішень, прийнятих під час досудового розслідування в порушення вимог ст. 109 КПК України) (16%);
- відсутність вказівки в обвинувальному акті телефонів учасників провадження або судових повісток при наявності у учасників кримінального провадження інших засобів зв'язку, окрім поштового (13,5%);
- з обвинувального акту вбачається, що у кримінальному провадженні є потерпілий, що не є заявником, та цивільний відповідач, проте в переліку процесуальних рішень відсутні дані про визнання особи потерпілим або цивільним відповідачем (9%);
- не виконана така процесуальна дія як ознайомлення підозрюваного з результатами висновку експерта (14%);
- всупереч п. 1 ч. 2 ст. 109 КПК України в реєстрі матеріалів досудового розслідування не зазначено про час та проведення такої процесуальної дії як роз'яснення прав підозрюваним (17%).

Додаток В

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника управління
Головного слідчого управління
НП України

кандидат юридичних наук

М.С. Цуцкірідзе

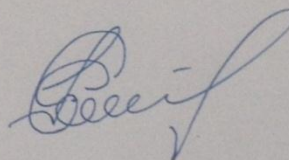
2015 року

АКТ

впровадження у практичну діяльність слідчих підрозділів НП України матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Хаваліц А.В. на тему «Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру»

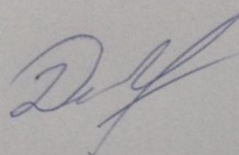
Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України Рекуна С.С., старшого слідчого в ОВС ГСУ НП України Мірковця Д.М., старшого слідчого в ОВС ГСУ НП України Шевчишена А.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Хаваліц А.В. на тему «Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру» несуть у собі теоретичне і практичне значення та можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

Заступник начальника відділу
ГСУ НП України

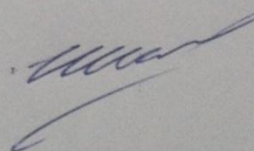
С.С. Рекун

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

Д.М. Мірковець

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

А.В. Шевчишен

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ
МІЖВІДОМЧИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
З ПРОБЛЕМ БОРОТБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

03035, м. Київ-ГСП, пл. Солом'янська, 1 <http://mndc.com.ua>

Тел./Факс: (044) 245-24-70, e-mail: mndc@ukr.net

“ _____ ” _____ 2015 року

№ _____

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження Хаваліц Ольги Володимирівни: “Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру” в діяльність Міжвідомчого НДЦ

м. Київ

_____ 2015 року

Комісія у складі: Першого заступника Керівника Центру доктора юридичних наук, професора Копана О.В. (голова комісії), начальника відділу кандидата юридичних наук Невзорова І.Л., старшого наукового співробітника кандидата юридичних наук Шепетька С.А. склала цей акт з приводу того, що матеріали дисертації Хаваліц Ольги Володимирівни на тему “Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру” були використані при підготовці науково-аналітичних матеріалів по напрямку моніторингу “Протидія тероризму та проявам сепаратизму” та теми “Сучасні проблеми захисту державної безпеки в контексті протидії незаконним озброєним формуванням”.

Результати дисертаційного дослідження використані у частині пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового законодавства України з питань протидії організованій злочинності, зокрема, яке направлене на підготовку майбутніх фахівців, які працюють у підрозділах до повноважень яких віднесено протидію цьому явищу.

Висновок. Представлені пропозиції, обґрунтовані у розділі 2 „Реалізація функції прокурорського нагляду за законністю на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру” дисертації, виявили їх практичну значимість і використані при підготовці науково-аналітичних матеріалів по напрямку моніторингу “Протидія тероризму та проявам сепаратизму” та теми “Сучасні проблеми захисту державної безпеки в контексті протидії незаконним озброєним формуванням”.

Голова комісії:

Члени комісії:

О.В. Копан

І.Л. Невзоров
С.А. Шепетько

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
к.ю.н., доцент
полковник поліції

Р.І. Благута

2016 р.

АКТ

14.04.2016

м. Львів

№ 17

про впровадження результатів дисертації Хаваліц Ольги Володимирівни на тему: «Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, у освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук, майора поліції Павлик Л.В.;
- начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук, полковника поліції Строцького Р.Є.;
- декана факультету №1 кандидата юридичних наук, доцента, полковника поліції Авраменка О.В.;
- завідувача кафедри кримінального процесу факультету №1, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Хитри А.Я.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 склала цей акт про те, що в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ при підготовці та проведенні лекцій та семінарських занять використовуються теоретичні положення дисертації Хаваліц О.В. на тему: «Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру», зокрема:

- визначено стан наукового дослідження проблеми кримінальних правопорушень терористичного характеру;

Додаток Д

- з'ясовано поняття та сутність кримінальних правопорушень терористичного характеру;
- окреслено особливості здійснення прокурорського нагляду під час перевірки заяв та повідомлень про досліджувані кримінальні правопорушення;
- визначено особливості координації прокуратурою взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів;
- встановлено наглядові функції прокурора за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність;
- сформульовано алгоритм наглядових дій прокурора за проведенням слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру;
- уточнено наглядові повноваження прокурора при повідомленні про підозру у вчиненні терористичних дій;
- з'ясовано процесуальні особливості реалізації функції прокурорського нагляду під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- розкрито особливості наглядової діяльності прокурора на етапі закінчення досудового розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру;
- вироблено пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке регулює наглядову діяльність органів прокуратури при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру.

Також у освітньому процесі використовуються результати здійсненого Хаваліц О.В. дослідження у вигляді фахових статей в збірниках наукових праць та основних положень і висновків, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме:

1. Хаваліц О.В. Використання криміналістично значущих ознак при виявленні та розслідуванні злочинів терористичного характеру / О.В. Хаваліц // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2015. – 2 (35). – С. 161–163.
2. Хаваліц О.В. Щодо налагодження взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру / О.В. Хаваліц // *Юридичний науковий електронний журнал*. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 4. – С. 262-264.
3. Chavalic O. Guaranteeing the legality verification statements and reports of the commission of a terrorist act / O. Chavalic// *Knowledge. Education. Low. Management*. – Lodz (Poland), 2015. – №2 (10). - P. 63-67.
4. Хаваліц О.В. Методологічні проблеми організації прокурорського нагляду за закінченням розслідуванням злочинів терористичного характеру / О.В. Хаваліц // *Філософські та методологічні проблеми права*. – 2015. – 1-2 (9-10). – С. 184-197.
5. Хаваліц О.В. Реалізація функції прокурорського нагляду при повідомленні про підозру у вчиненні кримінального правопорушення

Додаток Д

терористичного характеру / О.В. Хаваліц // Наук. вісник Львів. держ. ун.-т внутр. справ. Серія юридична. – 2015. – Вип. 4. – С. 258–268.

6. Хаваліц О.В. Нагляд прокурора за законністю проведення огляду місця вчинення терористичного акту / О.В. Хаваліц // Актуальні проблеми досудового розслідування: тези Всеукр. наук.-практ. конф. ДЮІ МВС України (Кривий Ріг, 23 жовт. 2015 р.). – Кривий Ріг, 2015. – С. 41-43.

7. Хаваліц О.В. Особистісна модель суб'єкта вчинення злочину терористичного характеру / О.В. Хаваліц // Право як ефективний суспільний регулятор: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19-20 лют. 2016 р.). – Львів: Західноукраїнська організація Центр правничих ініціатив, 2016. – С. 44–46.

8. Хаваліц О.В. Повноваження прокурора при виявленні ознак злочинів терористичного та екстремістського характеру в мережі Інтернет / О.В. Хаваліц // Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захист в країнах Європи: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 11 груд. 2015 р.). – Луцьк, 2016. – С. 187–189.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці О.В. Хаваліц містять науково-обґрунтовані теоретичні положення, практичні пропозиції та рекомендації, а також можуть використовуватись в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Правозастосування», «Доказування в кримінальному процесі».

Члени комісії:

Л.В. Павлик

Р.Є. Строцький

О.В. Авраменко

А.Я. Хитра